

วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค

ชฎาพร จินชานา

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้

ประจำปีงบประมาณ 2563

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค

Analysis Local Wisdom of Herbs in Atisarawak Manuscript

ชฎาพร จินชานา

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค” เป็นงานวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed-Method Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินคุณค่าของคัมภีร์อติสาระวรรค และวิเคราะห์ความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้มาจากการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิชุมชนนางเลิ้ง จำนวน 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสอบถามนี้ประกอบด้วย 4 ตอน ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เกี่ยวกับ ประสบการณ์การใช้สมุนไพร และ พลังศรัทธาในพลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอากาศกรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ผู้พันพระคัมภีร์อติสาระวรรคและตอนที่ 4 เป็นข้อคำถามแบบปลายเปิดเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค และมีการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิชุมชนนางเลิ้ง นำข้อมูลที่ได้ประเมินคุณค่าของคัมภีร์อติสาระวรรคและความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโส มีอายุ 79 ปีมากที่สุด ผู้ตอบแบบสอบถามโดยให้ค่าคะแนนเป็น 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด 5 คะแนน มาก 4 คะแนน ปานกลาง 3 คะแนน น้อย 2 คะแนน และน้อยที่สุด 1 คะแนน เพื่อรายงานความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร ผลการศึกษาพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามเห็นด้วยในระดับมากกับการใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวัน ร้อยละ 80 เนื่องจากการใช้สมุนไพรมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และ อยากให้มีการนำตำรายาคัมภีร์อติสาระวรรคมาเผยแพร่ ร้อยละ 90 ส่วนความรู้ด้วยยาสมุนไพรมีความรู้ ร้อยละ 30 และ ความศรัทธาในพลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอากาศกรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ร้อยละ 90

ผลการวิเคราะห์ความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรคได้ดังนี้ คัมภีร์อติสาระวรรคมีความเชื่อพื้นบ้านอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องเคล็ดและข้อห้าม คัมภีร์อติสาระวรรคจึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าทางตำรายาสมุนไพรอีกฉบับหนึ่ง

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น, สมุนไพร, คัมภีร์อติสาระวรรค

Abstract

The study entitled “An Analysis of Local Wisdom on Herbs from Anti Sara Wak Scripture” is a mixed-method research. The research objectives were to evaluate the value of Anti Sara Wak scripture and to analyze beliefs in Thai society which occurred in this scripture. The samples of the study obtained from a convenient sampling were five experts of Nang Leong community.

The research instrument used for data collection was questionnaire consisting of 4 parts: part 1 respondents' general information, part 2 and 3 relevant to the experience in using herbal medicine, and the faith in Admiral Prince Abhakara Kiartivongse, Prince of Chumphon, or the author of Anti Sara Wak scripture, and part 4 the open-ended section asking suggestions to further investigate Anti Sara Wak and beliefs in Thai society which appeared in this scripture. In addition, the depth interview was also used to collect the data from 5 experts of Nang Leong community. The data were then analyzed to find out the value of Anti Sara Wak and beliefs in Thai society from the scripture.

The majority of the respondents were elderly people. The oldest respondent was 79 years old. These respondents rated the questionnaire: 5 for strongly agree, 4 for agree, 3 for neutral, 2 for disagree, and 1 for strongly disagree, reporting their attitudes towards the use of Thai herbal medicine. The results of the study show that the respondents strongly agreed with the use of Thai herbal medicine in daily life (80%) because it was suitable, responding to the objective. They also added that Anti Sara Wak scripture should be publicized (90%). However, there was little information available on Thai herbal medicine (30%). Additionally, the results showed a strong faith in Admiral Prince Abhakara Kiartivongse, Prince of Chumphon (90%).

The results of analyses show that there were beliefs in Thai society that appeared in Anti Sara Wak scripture, especially folklore beliefs such as superstitious beliefs, holy things, as well as tips and forbidden rules. Therefore, Anti Sara Wak scripture provided empirical evidence in Thai history, showing its value as one of Thai traditional medicine recipes.

Key words: Local wisdom, herbal medicine, Anti Sara Wak scripture

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้โดยได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ 2563 คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะกรรมการวิจัยและคณะกรรมการผู้บริหารคณะศิลปศาสตร์เป็นอย่างสูง

ด้วยคุณูปการของพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ที่มีต่อประเทศไทย และวังที่ได้กลายเป็นสถานศึกษาที่จะบ่มเพาะวิชาการและการทำประโยชน์แก่ประเทศไทย ณ ที่แห่งนี้ศูนย์พัฒนวิชาการ พระนคร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร แม้วันเวลาจะผันผ่าน สถานที่ที่จะเปลี่ยนแปลง แต่ยังคงมีเรือนหอมพรที่ให้ระลึกถึงเสด็จเตี่ยของชาวพัฒนวิชาการพระนครสืบไป ผู้วิจัยตั้งใจนำเรื่องราวของเสด็จเตี่ยมาถ่ายทอด ผ่านคัมภีร์อติสสารวรรคเพื่อให้เห็นคุณค่าของคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญด้านตัวยาสมุนไพรและสะท้อนความเชื่อของสังคมไทยผ่านงานเขียนของเสด็จเตี่ย พลังศรัทธาและความเคารพอย่างจริงใจจากศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้วิจัยตั้งใจเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีแก่ประเทศไทย

ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภคพันธ์ ศาลาทอง หัวหน้าหมวดวิชาศึกษาทั่วไป คณะศิลปศาสตร์ ที่แนะนำหัวข้อและแก้ไขวัตถุประสงค์ในงานวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างดี ขอขอบคุณ ดร.มณฑรัตน์ รุ่งเรืองธรรม ในกำลังใจและข้อเสนอแนะวิธีการเขียนรายงานวิจัยฉบับนี้ และขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิชุมชนนางเลิ้ง ช่วยตอบแบบสอบถามและให้ความเมตตาในการสละเวลาพูดคุยทำให้ผู้วิจัยเกิดประเด็นการทำวิจัยต่อยอดในครั้งต่อไป

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่คณะศิลปศาสตร์และผู้มีส่วนร่วมที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้ ซึ่งให้ความอนุเคราะห์จนทำให้โครงการวิจัยนี้สำเร็จได้ ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพประกอบ	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	1
ขอบเขตของการวิจัย	2
วิธีดำเนินการวิจัย	2
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	2
นิยามศัพท์เฉพาะ	2
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	19
แนวคิดเรื่องความเชื่อ	19
การประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรค	21
แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ/สถาบัน	22
ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร	36
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	40
การกำหนดประชากร	40
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	40
การเก็บรวบรวมข้อมูล	42
การวิเคราะห์ข้อมูล	43
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	46
สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	46
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	46
ผลการวิเคราะห์ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก	48

สารบัญ (หน้าต่อ)

บทที่ 5 อภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย	49
บทสรุปผลการวิจัย	49
อภิปรายผล	52
ข้อจำกัดของงานวิจัย	52
ข้อเสนอแนะ	52
บรรณานุกรม	53
ภาคผนวก	55
คัมภีร์อติสาระวรรค	56
แบบสอบถาม	58
บันทึกชุดคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก	61
ประวัตินักวิจัย	82

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพที่ 1 พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์	26
ภาพที่ 2 หมอพร	27
ภาพที่ 3 ภาพต้นแบบหมอพร	28
ภาพที่ 4 คัมภีร์อติสาระวรรค(จำลอง)	29
ภาพที่ 5 เรือนหมอพร	30
ภาพที่ 6 ลานพระรูปเสด็จเตี้ย	31
ภาพที่ 7 หน้าต้นของคัมภีร์อติสาระวรรค	32
ภาพที่ 8 ภาพวาดฝีพระหัตถ์เสด็จเตี้ย	33
ภาพที่ 9 ตัวอักษรประดิษฐ์ฝีพระหัตถ์เสด็จเตี้ย	34
ภาพที่ 10 ตัวอย่างคัมภีร์อติสาระวรรค	35

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ หรือเสด็จเตี้ย พระราชโอรสลำดับที่ 28 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กับเจ้าจอมมารดาโหมด ธิดาของเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ประสูติโรพระบรมราชวัง เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ.2423 ตรงกับวันอาทิตย์ แรม 3 ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะโรง จุลศักราช 1242 เวลา 14:57 นาฬิกา และสิ้นพระชนม์ ณ ตำแหน่งที่หาดทรายรี ชุมพร ในวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2466 รวมสิริพระชนมายุได้ 43 พรรษา (จดหมายเหตุพระอนุสาวรีย์ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขต อุดมศักดิ์. 2549: 331) นอกจากพระปรีชาสามารถทางการทหารเรือแล้ว ยังทรงพระปรีชาในด้านการแพทย์แผนโบราณด้วย

“พระคัมภีร์ อติสาระวรรค โบราณกรรม และ ปัจจุบันนกรรม” พระองค์ทรงเขียนลงในสมุดข่อยด้วยฝีพระหัตถ์ของพระองค์เอง โดยทรงค้นคว้าตรวจหาตามคัมภีร์เก่าที่เกือบจะสูญสิ้นแล้ว เขียนเสร็จใน พ.ศ. 2458 เนื้อหาดำรายาแผนโบราณ กล่าวถึงการผสมยาแก้โรคต่าง ๆ กล่าวถึงตำรายาฝอบอกซึ่งเป็นความเชื่อในสมัยโบราณของสังคมไทย ผู้วิจัยเห็นคุณค่าของคัมภีร์อติสาระวรรค จึงนำมาประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source) และสะท้อนความเชื่อการใช้ยาแผนโบราณของคนในสังคมไทย ซึ่งไม่มีงานวิจัยทางด้านนี้ เพราะภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ส่วนมากจะเป็นการรวบรวมตำรายาแผนโบราณ เช่น คู่มือหมอกทำยา, คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์, ยาแผนโบราณของท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนมากในสังคมไทย...

ด้วยสถานการณ์ในปัจจุบันเชื้อโควิด-19 กำลังระบาดและกลายพันธุ์ การใช้ยาแผนโบราณซึ่งเป็นภูมิปัญญาไทยจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ควรทำคู่ขนานไปกับวัคซีนของต่างชาติ

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรคในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source)
2. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของเอกสาร ได้แก่ คัมภีร์อติสาระวรรคโบราณกรรมและปัจจุบันกรรม พ.ศ.2458 ของพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

2. ขอบเขตด้านระเบียบวิธีวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งได้จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) คือ ผู้อาวุโสในชุมชนนางเลิ้ง ด้วยสถานการณ์โควิด-19 ในพ.ศ. 2563 ถึง พ.ศ. 2564 ผู้วิจัยได้โอกาสสัมภาษณ์ผู้อาวุโสแค่จำนวน 5 ราย

3. ขอบเขตเนื้อหา ได้แก่ ประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรคในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร วิเคราะห์ความเชื่อของคนไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรในการศึกษา ได้แก่ ผู้อาวุโสในชุมชนนางเลิ้ง จำนวน 5 คน งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรคในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source) และวิเคราะห์ความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค โดยใช้กระบวนการวิจัยต่อไปนี้ การทำแบบสัมภาษณ์ การสุ่มประชากรเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก และการนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์คลังข้อมูลหรือการวิเคราะห์ถ้อยความ (Corpus Analysis / Textual Analysis) และวิเคราะห์คัมภีร์อติสาระวรรค

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ดังนี้

1. ได้ทราบคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรคในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source)
2. ได้ทราบความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค
3. ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ทางประวัติศาสตร์
4. ได้เผยแพร่คัมภีร์อติสาระวรรคแก่สาธารณชน

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom) ได้มีผู้ความหมายดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2536, อ้างถึงใน วัลทนา ภูมालา, 2547) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมี

ประสบการณ์ต่อกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตัวเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา

กระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 2) หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในการตัวของผูู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

ศักดิ์ชัย เกียรติจินดา (2542 : 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตนเรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข เป็นแก่นของชุมชนที่จรรโลง ความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกขภัยพิบัติทั้งปวง

จารุวรรณ ธรรมวดี (2543 : 1) ได้ให้ความหมาย ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ แบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

รัชนิกร หงส์พนัส (2546 : 101) ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ ความคิดความสามารถและทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน กระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่งและถ่ายทอดสืบต่อมาผ่านการคิดค้นหาแนวทางที่เหมาะสม เพื่อใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตัว พัฒนาวิถีชีวิตคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยและดำรงชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันของสังคมในท้องถิ่นนั้น

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2552: 71) ให้คำอธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) บางครั้งเรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นกระบวนทัศน์ (paradigm) ของคนในท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอด และคนในท้องถิ่นจะสร้างความรู้จากประสบการณ์ จากการปฏิบัติเป็นความรู้ ความคิด ที่นำมาใช้ในท้องถิ่นของตนเพื่อการดำรงชีวิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับธรรมชาติ ผู้รู้จึงกลายเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับภาษา ยารักษาโรค การดำเนินชีวิตในหมู่บ้านอย่างสงบสุข

สามารถ จันทร์สุรย์ (2553) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

สำนักจัดการคุณภาพน้ำ (2554) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่สามารถคิดเองทำเองได้โดยใช้ศักยภาพของตนเองและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ มีความสัมพันธ์กับการทำมาหากินและการอยู่ร่วมกันในชุมชน มีการเรียนรู้ สละสลวย และถ่ายทอดประสบการณ์ของผู้คนในท้องถิ่นเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมซึ่งจะสอดคล้องและเชื่อมโยงกันระหว่างคน สัตว์ พืชและสิ่งแวดล้อม

สำนักพัฒนาการเกษตร (มปป.) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนของคนในท้องถิ่นที่ผ่านการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาช่วงระยะเวลา

หนึ่ง มีการคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ถ้ายทอดสืบต่อกันมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาปรับตัวและดำรงชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันจนเกิดเป็นประสบการณ์ของสังคมในชุมชนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นชุดความรู้ที่ท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นภูมิปัญญาจึงเป็นทั้งนวัตกรรมในระดับท้องถิ่นและเป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ กิจกรรม ผลงาน ประสบการณ์ ทักษะ ที่ในการดำเนินชีวิตที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรับปรุง พัฒนา สังสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นเวลานานของผู้คนในท้องถิ่น รวมทั้งสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาจากวัสดุ อุปกรณ์ และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิต ตลอดจนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยมีการประยุกต์จนเหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ

1.2) ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย เพราะความรู้แลประสบการณ์ที่เกิดจากการสั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนานของบรรพบุรุษนี้สามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีส่วนช่วยในการพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมและประเทศชาติ ซึ่งได้มีนักวิชาการกล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น พอรวบรวมได้ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 3) ได้แบ่งความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ ดังนี้

(1) ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดแวบขึ้นในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็น ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นการศึกษาว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียว ไม่พอ แต่ต้องศึกษาด้วยว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างไร

(2) การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้ ความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชนสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

(3) การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

(4) การสร้างสรรค์และการปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง ซึ่งยังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

- (1) ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง
- (2) สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

- (3) สามารถปรับ ประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับชีวิตได้อย่างเหมาะสม
- (4) สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
- (5) ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุค

วิชัย ตันศิริ (2547) ได้แสดงทรรศนะถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่าสังคมมนุษย์มีการจัดระบบการเรียนรู้ด้วยวิธีที่แตกต่างกันไป โดยใช้สติปัญญาอันล้ำเลิศสร้างขนบธรรมเนียมประเพณี แนวประเพณีปฏิบัติ วิถีชีวิตและทักษะของการหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนความเชื่อทางศาสนาเพื่อสั่งสอนเยาวชน และเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละสังคมด้วยในสังคมสมัยก่อนนั้นกระบวนการเรียนรู้ของคนจะสอดแทรกอยู่กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวันและในพิธีการต่าง ๆ ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้สามารถหลอมรวมจิตใจสมาชิกในสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

นันทวิช นูนารถ () ได้สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

- (1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ชุมชนและชาติผ่านพ้นวิกฤตและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนไว้ได้
- (2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า และความดีงามที่ดำรงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล
- (3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองการพัฒนาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่ผสมผสานองค์ความรู้สากลบนพื้นฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาร่วมสมัยที่ใช้ประโยชน์ได้กว้างขึ้น
- (4) เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนาน จนกลายเป็นวิถีชีวิต ประจำวันของตนเองและชุมชน
- (5) เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคนประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดีและอย่างมีความเชื่อสืบต่อกันมา
- (6) เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ พฤติกรรม สังคม องค์กร วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิต ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญา
- (7) มีลักษณะเป็นพลวัต มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์เมื่อสภาพทางสังคมสิ่งแวดล้อมและวิถีแห่งการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป การสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาเพื่อปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของท้องถิ่น จึงเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2553) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าเป็นระบบของวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างวัฒนธรรม ประกอบด้วย 3 ระบบ ที่มีความสำคัญ ดังนี้

- (1) ระบบคุณค่า หมายถึง ศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์มีการแสดงออกในรูปของจักรวาล ความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนของสังคมและชาติบนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์ด้วยตนเอง
- (2) ระบบภูมิปัญญา เป็นระบบที่ครอบคลุมวิถีคิดของสังคมไทย เป็นการจัดการ

ความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งปรากฏในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม

(4) ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์ที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชน เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักการของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรมและยั่งยืนของธรรมชาติ เพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเอง เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อพื้นฐานการดำเนินชีวิตและความอยู่รอดของท้องถิ่น เป็นมรดกที่บรรพบุรุษได้สั่งสม สร้างสรรค์ และสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติในทุกด้านอีกด้วย

1.3) ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตและสังคมในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งมีความหลากหลายแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากมีพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิตของอาชีพเกษตรกรรม จะเห็นได้ว่ามีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมวิถีชีวิตประชาชนในท้องถิ่น จึงมีนักวิชาการจำแนกสภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้พอจำแนกได้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 10 สาขา ได้แก่

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรเป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรมอันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจัดจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์ไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งอนุรักษ์ การพัฒนา และใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึงความสามารถในด้านบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุนและธุรกิจในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิต

ของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม

7.สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8.สาขาจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้ง ขององค์กรชุมชน องค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้านระบบผู้เฒ่าผู้แก่ใน ชุมชน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการ จัดการศึกษาเรียนรู้ดี หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

9.สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้ง ภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10.สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอน ทางศาสนาเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและ สิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณี บุญประเพณีข้าว เป็นต้น

รัตน์ บัณฑิต (2535:57) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

- 1.ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
- 2.ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
- 3.ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพมีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิต

เพื่อพึ่งพาตนเอง

อังกุล สมคะเนย์ (2535:37) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ ภาษาและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่ เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา ซึ่งที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นการประกอบพิธีกรรม การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์และการใช้แรงงานของตนเอง รวมถึงการหาผลผลิตต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการ ยังชีพ ประกอบกับความเชื่อทางศาสนา ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย คติ คำคม สุภาษิต คำพังเพย นิทาน หรือตำนานพื้นบ้าน คติธรรมคำสอนทางศาสนา ปริศนาคำทายต่าง ๆ ภาษาถิ่นหรือภาษาพื้นบ้าน

กลุ่มที่ 2 ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี ถือเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อ การแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งก็คือผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจาก ความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกัน มาเฉพาะกลุ่มชน หรือท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของ กลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ได้แก่ การละเล่นพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ศิลปะการแสดง เช่น หนัง ตะลุง มโนราห์ ศิลปะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุของท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น

กลุ่มที่ 3 การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นในอดีตวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่โดย ธรรมชาติ ทำมาหากินเลี้ยงชีพด้วยการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือที่ประดิษฐ์เอง ในการ ประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำเพื่อให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมั่งมี ความร่ำรวย โดยที่ไม่จำเป็นต้อง อาศัยปัจจัยจากภายนอกมาเป็นตัวกำหนดหรืออิทธิพลในการผลิต แต่ปัจจุบันวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย เปลี่ยนแปลงไปมากซึ่งเป็นผลมาจากการมุ่งเน้นพัฒนาประเทศ เพื่อเปลี่ยนแปลงจากประเทศเกษตรกรรมเป็น

ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้ระบบการผลิตของชาวบ้านได้รับผลกระทบไปด้วย จึงก่อให้เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจในชนบทอย่างรุนแรง ผลจากความล้มเหลวและความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจึงได้มีบุคคลหนึ่งนำไปใช้เป็นบทเรียน เกิดแนวความคิดการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชนบท จึงได้มีการริเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่ได้มีการสูญเสียไปให้มีสภาพอุดมสมบูรณ์พร้อมปรับสภาพการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรบกวนด้วยระบบธุรกิจการค้า กลับมาสู่อาชีพเกษตรกรรม เพื่อความอยู่รอดโดยอาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ กลุ่มบุคคลดังกล่าวยืนหยัดต่อสู้ด้วยความเข้มแข็งกับความล้มเหลว และความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างภาคภูมิใจด้วยกำลังกาย สติปัญญา สังคมประสบการณ์จากการผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง บุคคลเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องและนำเอาหลักการ ความรู้ แนวคิดและประสบการณ์ไปถ่ายทอดให้กับอนุชนรุ่นต่อไป ได้แก่ การทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ งานจักสานจากไม้ไผ่ งานจักสานจากเตยปาหนัน งานจักสานจากหวาย งานประดิษฐ์สิ่งของจากเปลือกหอยแตก การจัดทำผ้าบาติกและการเขียนลายผ้าบาติก

กลุ่มที่ 4 เรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีชาวบ้าน จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จึงได้มีบุคคลนำแนวความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัว และท้องถิ่น ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้ เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองและช่วยเหลือสังคม ได้แก่ การทำไร่นาสวนผสม ตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ การแปรรูปอาหาร การประดิษฐ์ดอกไม้โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น การนำสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรค การถนอมอาหาร

มณีนีภา ชุตติบุตร (2538 : 21) และนิคม ชมพุดทอง (2542 : 131) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่มคือ

1. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ ที่ถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติ สืบทอดกันมา
3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย
4. แนวคิดหลักปฏิบัติแลเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชนเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

รีนา ศรีวรสาร, ออนไลน์ (2556) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา เกิดจากความเชื่อที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเน้นการเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคม
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะบริโภคอาหารแล้ว

ยังมีเทคนิคในการถนอมอาหารและการปรุงอาหารที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน ถือเป็นการเล่นคลาย สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน อุปกรณ์ในการเล่นส่วนใหญ่ประดิษฐ์มาจากวัสดุตามธรรมชาติ
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม พบได้จากงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิดของคนในแต่ละท้องถิ่น
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ส่วนมากแสดงออกถึงความสนุกสนาน บางครั้งยังแฝงคติ สอนใจด้วย
8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ส่วนมากมักจะนำสรรพคุณของพืชสมุนไพร มาใช้ในการรักษาโรค ซึ่งน่าจะได้รับการส่งเสริมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประดิษฐ์กรรม ในอดีตยังไม่มีเทคโนโลยี แต่มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นก็ใช้ภูมิปัญญาผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย และมีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น
10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อาชีพส่วนใหญ่ของคนไทยในอดีตคือเกษตรกรรม จึงมีพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกทั่วทุกภูมิภาคของไทย

สุรเชษฐ์ จิตวิกุล (2542 : 23) ได้แบ่งประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรมหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสานและการทำเกษตรธรรมชาติ
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่ง ได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณีที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร
จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ ดังนี้

 1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร
 2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคมมีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดีหรือไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออกคือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ผีพ่อแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม

4. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและการรักษาสุขภาพของ คนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

5. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำการทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

6. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการสั่งสมและบริหารกองทุนและ สวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิต ความเป็นอยู่ของสมาชิกใน กลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการใน การประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความเชื่อมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมโดยการจัดตั้งกองทุน สวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

7. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้านและนันทนาการ

8. ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอน ทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอด วรรณกรรม คำสอน การบวชป่า

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาได้ เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับ ความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากสติปัญญาของชาวบ้าน เป็นศักยภาพหรือความสามารถในการแก้ปัญหา การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้านให้สอดคล้อง เหมาะสมกับบริบทของชุมชนท้องถิ่น (Krapf , Eric, 2002, p.24-28)

11. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ที่คิดค้น สั่งสม สืบทอด ปรับปรุง พัฒนา เป็นศักยภาพหรือความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ ทำให้ความรู้องงามไม่หยุดนิ่ง เป็นการ สร้างความรู้ใหม่ สร้างปัญญาตอบสนองความจำเป็น ความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ตามสภาพสังคมที่ เปลี่ยนไป เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศโดยรวม ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน

จากการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ได้กล่าวมาสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา ท้องถิ่นสามารถแบ่งตามลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนได้คิดหรือ ได้รับการถ่ายทอดและถือปฏิบัติสืบต่อกัน มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากความเชื่อ ความรู้สึก ความนึกคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิต รวมถึงการนำเทคโนโลยีพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

1.4) องค์ประกอบของภูมิปัญญา

เอี่ยม ทองดี (2542 : 5-6) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญา มีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วย องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

1) ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วย ระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกายและนักมานุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของ ความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2) ความรู้ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎี ญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรง กับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้น ความรู้เรื่องกาล (Time) อวกาศ (Space) เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ (Relation) และความเป็นเหตุเป็น ผล (Causality) องค์ความรู้เป็นหมวด ๆ (Category) ความรู้ หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของภูมิ ปัญญาที่กล่าวข้างต้น

3) ความเชื่อ เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกัน ไปซึ่งความเชื่อก็คือความศรัทธาหรือยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับ วิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

4) ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากจะมี อยากจะเป็นที่ยกย่อง สรรเสริญ หรือ เป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐาน ของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ ทางกาย วาจา และความคิด โดยสรุปค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

5) ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญโดย รอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเห็นใน ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

6) ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ชุมชนในการ ที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและ จิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคนหรือชุมชนย่อมจะต้องมีแตกต่างกัน เช่น การที่บางคนสามารถปาฐกถาได้ดี ลำดับเนื้อหา และการแสดงทุกอย่างเป็นที่ชื่นชม ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ ฉะนั้นความสามารถ จึงเป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

7) ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ หรือจิตวิญญาณ เป็นสิ่งที่ สามารถนำมาใช้แก้ไขป้องกันควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้เป็นไป ตามที่ตนเองหรือ ชุมชนต้องการ

ดังนั้น องค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เกิดคุณค่าแก่

ความภาคภูมิใจซึ่งได้แก่ ความคิดที่เกิดจากการจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม ความรู้ อาจเกิดจาก ภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบทดลองหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่อถืออันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่มีบาปบุญคุณโทษ และจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องกับค่านิยมที่คนในสังคมให้การยกย่องเชิดชูว่าเป็นสิ่งดีงาม ควรค่า แก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดแก่ลูกหลาน ความเห็นที่เกิดจากพิจารณารอบคอบจากชุมชนจนเกิดการยอมรับด้วยความจริงใจ ความสามารถอันเกิดจากพรสวรรค์หรือจากการฝึกฝนจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความฉลาด ไหวพริบการแก้ไข เช่นกัน ย่อมเกิดขึ้นจากจินตนาการ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ และค่านิยม การสั่งสม ประสบการณ์ จนสามารถสร้างองค์ความรู้และสังเคราะห์ใหม่ให้มีความก้าวหน้าและนำมาใช้งานได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ส่วนการศึกษาภูมิปัญญา (วิมลลักษณ์ ชูชาติ,(2543,31) ศึกษาได้ดังนี้

- 1.การศึกษาภูมิปัญญาตามวงจรชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ได้แก่ ช่วงปฐมวัย วัยเด็ก วัยรุ่น วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ
- 2.การศึกษาภูมิปัญญาตามพื้นที่สังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สังคม
- 3.การศึกษาภูมิปัญญาตามบริบทสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ธรรมชาติ และจิตวิญญาณ

1.5) ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัส

ได้ทั้งหลาย

ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน หมายถึง ชีวิตชุมชน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญา จึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย

ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัยสี่ ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะ จารีตขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

1.6) การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปโดยใช้กระบวนการหรือวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสมทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของภูมิปัญญานั้น ๆ

การที่ชนชาติและเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ อยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิต สามารถรักษาสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมกับผู้คนในสังคมเดียวกันและกับสังคมอื่น ๆ ความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่และถ่ายทอดสืบต่อกันมาบางส่วนอาจหายไป แต่ก็มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจำแนกออกเป็นวิธีการกว้างๆ ได้ 3 วิธี คือ

1) วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบ ๆ ตัวเอง กิจกรรม การถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่ายๆ ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทดลองทำหรือเข้าร่วมปรากฏการณ์ ตลอดจนการเล่นปริศนาคำทาย โดยสามารถจัดกิจกรรมได้ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ท้องถิ่นและโรงเรียน

2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มานานพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงานวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีถ่ายทอดในรูปแบบบันเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้องของลิเก ลำตัด โนห์รา เพลงบอก หลังตะลุง ภาคใต้ หนังตะลุงภาคอีสาน (หนังประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ เป็นต้น

3) วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านทางสื่อสารมวลชน ในยุคปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านทางสื่อสารมวลชนทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็น หนังสือเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอม และอื่น ๆ จนทำให้เกิดการเลือกสรรรับหรือไม่รับ การถ่ายทอดรูปแบบที่หลากหลายสะดวกต่อผู้บริโภคมากขึ้น

สรุปการอนุรักษ์ภูมิปัญญา คือ การส่งทอดความรู้ ความเข้าใจ จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ

1. ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ อุดมการณ์ต่าง ๆ
2. ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น
3. สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่าง สามารถจับต้องได้เช่น ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่างเป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่าง ๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 93) ได้กล่าวถึง กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาวิธีการต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้กับกลุ่มเป้าหมายใด วิธีใด หรือหลายๆ วิธีรวมกัน สรุปได้ดังนี้

1. การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ทำเป็นตัวอย่างแก่คนในครอบครัว ญาติพี่น้องและคนในชุมชนเดียวกัน
2. การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกรู้สึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลเป็นธรรมชาติเปิดโอกาสให้ถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน
3. การสร้างกิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคล ระดับกลุ่มให้ได้มากเพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาอย่างหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่

4. การบรรยาย สัมมนาหรือเวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกันอันจะส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความสามารถสูงขึ้น

1.7) การพัฒนาภูมิปัญญา

วิชิต นันทสุวรรณ (2544 : 20 - 23) การพัฒนาภูมิปัญญา เป็นกระบวนการคิดการจัดการผลผลิตภัณฑ์ และทรัพยากรทุกขั้นตอน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเรียนรู้ของชุมชน ในลักษณะของวิสาหกิจชุมชน มีกิจกรรมดังนี้

1. การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตของชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน ในการวิจัยนี้คือภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเกาะเกร็ด

3. การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองขององค์กรชุมชนและเครือข่าย

4. การพัฒนาระบบตลาด การบริการและสวัสดิการ เช่น มีร้านค้า ศูนย์สาธิต เป็นต้น

การพัฒนาภูมิปัญญาจึงเป็นเรื่องของการพึ่งตนเองสร้างระบบทางเศรษฐกิจระดับฐานรากของสังคมไทย ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการภูมิปัญญาชาวบ้าน มีดังนี้ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญ สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญาที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด (วิถีสยาม. 2542 : 265 - 266) มีปัจจัยดังนี้

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ

2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น

3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่

4. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้

5. รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

2. อติสาระวรรค

คัมภีร์อติสาระวรรค ของพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ในงานวิจัยนี้ขอให้พระนามที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “เสด็จเตี้ย”

ดอกรัก พยัคศรี นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน) ได้กล่าวถึงคำว่า อติสาร ไว้ดังนี้ คำว่าอติสารเป็นภาษาบาลี แปลว่า โรคบิด โรคบิด (Dysentery) หมายถึง อาการท้องเสียโดยอุจจาระ แต่ละครั้งจะออกไม่มาก ร่วมกับมีมูกเลือดปนมาในอุจจาระ และมักร่วมกับอาการปวดบิด เบ่ง เมื่อถ่ายอุจจาระ โรคบิด เป็นโรคติดต่อโดยการกิน/ดื่ม อาหาร/น้ำ ซึ่งปนเปื้อน เชื้อโรคเหล่านี้ ซึ่งเมื่อเข้าสู่กระเพาะอาหารจะผ่านเข้าสู่ลำไส้จะก่อให้เกิดการอักเสบ ของผนังลำไส้โดยเฉพาะลำไส้ใหญ่ ต่อจากนั้นผนังลำไส้จะเกิดอาการบวม อักเสบ ดูดซึม

อาหาร และน้ำได้น้อย และเชื่อว่าอาจสร้างสารกระตุ้นให้น้ำในร่างกายซึมเข้าสู่ลำไส้ จึงเกิดอาการท้องเสียขึ้น โดยเฉพาะท้องเสียซึ่งอุจจาระเป็นมูก และเมื่อเกิดอาการอักเสบ มักทำให้ลำไส้เกิดแผลร่วมด้วย จึงมีเลือดปนออกมากับอุจจาระด้วย (ดอกรัก พยัคศรี. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ธ.ค. 2563 <http://haamor.com/th>)

คัมภีร์อติสารได้กล่าวถึงโทษของอติสารว่ามี 33 จำพวก แบ่งเป็น 11 วรรค วรรคละ 3 ประการ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 แบบใหญ่ๆ คือ อติสาร 5 และ อติสาร 6

อติสาร 5 คือ โรคอันเกิดจากธาตุในร่างกายเกิดกำเริบ เสียสมดุล จนทำให้เกิดอาการไม่สบายต่างๆ 5 ประการ ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ถ้าเกิดขึ้นแก่ผู้ใดถือว่าเป็นกรรมของคนผู้นั้น ได้แก่

1. อมฤตธาตุอติสาร เกิดจากเตโชธาตุ หรือ ธาตุไฟกำเริบ
2. ปถันธาตุอติสาร เกิดจากวาโยธาตุ หรือ ธาตุลมออกจากตัว
3. รัตนธาตุอติสาร เกิดจากปฐวีธาตุ หรือ ธาตุดินออกจากตัว
4. อมฤตธาตุ เกิดจากอาโปธาตุ หรือ ธาตุน้ำกำเริบ หรือธาตุน้ำออกจากตัว
5. กาลธาตุอติสาร เกิดจากอติสารเข้าไปเจือในธาตุทั้ง 5 ข้างต้น ทำให้เกิดกาฬขึ้นอีก 5 ประการ คือ กาฬพิพธ กาฬสังคลี กาฬสูตร และกาฬมูตร

อติสาร 6 มีความรุนแรงน้อยกว่า อติสาร 5 เป็นปัจจุบันกรรมยังพอที่จะรักษาเยียวยาให้หายได้ โดยอติสาร 6 นี้มีสาเหตุเกิดจาก “ลม” ในร่างกายเดินผิดปกติ ได้แก่

1. อุทรวาตอติสาร เกิดจากลมชื่อ “อุทรวาต” มีอาการปวดมวนท้อง ท้องเสีย ท้องขึ้น รู้สึกคับแน่นท้องดังจะขาดใจตาย มือเท้าชัก หน้าเขียว ถ้าไม่รู้วิธีรักษาอาจตายได้ ลมชนิดนี้จะอยู่กับเจ้าตัวจนอายุ 40 ปี
2. สุนทรวาตอติสาร เกิดจากลมชื่อ “สุนทรวาต” มีอาการท้องเสีย แล้วแปรไปเป็นถ่ายออกเป็นมูกเลือด นอกจากนี้ยังแปรไปเป็นโรคท้องมาร 5 ประการ ได้แก่ มารเลือด มารน้ำ มารหิน มารลม และมารกษัย
3. ปัสสวาตอติสาร เกิดจากลมชื่อ “ปัสสวาต” มีอาการเหมือนกินยารู คือ อยู่ดีๆก็ท้องเสีย ทานอาหารไม่ได้ อาเจียนออกมาก ทั้งอาเจียนเขียวและอาเจียนเหลือง คือ ลมปวง 5 ประการ
4. กุจฉิสยาตอติสาร เกิดจากลมชื่อ “กุจฉิสยาต” ซึ่งเป็นลมที่อยู่นอกลำไส้ ทำให้เป็น กษัยลม กษัยกาล และ กษัยมาร
5. โภฏฐาสยาตอติสาร เกิดจากลมชื่อ “โภฏฐาสยาต” ที่พัดในลำไส้คนเรา เดินผิดผิดปกติไป ทำให้ท้องเสีย อย่างหนัก กินอะไรเข้าไปก็ถ่ายออกมาอย่างนั้น
6. อุตรวาตอติสาร เกิดจากลมชื่อ “อุตรวาต” ซึ่งเป็นลมสาธารณะ สามารถไหลพัดเจือไปได้ทุกแห่ง ถ้าเกิดโรคใดๆ ขึ้น จะต้องมิลมอุตรวาตนี้เข้าไปเจือด้วย

ลมปัสสาวะ นี้เองที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดโรค “ปวง” ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่าโรค “ลมปวง” ทั้งนี้เพราะเป็นโรคที่เกิดจากลมในร่างกายนั่นเอง โรคปวงเกิดจากลม ๕ ประการ ได้แก่ ปวงลม ปวงลึง ปวงสุนัข ปวงหิน ปวงน้ำ ดังในคัมภีร์อติสารว่าไว้ดังนี้

จะกล่าวปัสสาวะเกิดแก่ผู้ใดๆ ประดุจดั่งกินยารุ อยู่ๆ ก็ลงไป กินอาหารมิได้ ก็ลงไปมิได้อยู่ติดห้อง แล้วก็ให้รากลึกเขี้ยว รากเหลือง คือลมปวง 5 ประการ ปวงลม ปวงลึง ปวงสุนัข ปวงหิน ปวงน้ำ

ปวงน้ำ ให้ลงให้รากลึกเป็นกำลัง ให้ตัวร้อนในอกดั่งกินพริกเทศ จบปวงน้ำ

ปวงลมนั้น ให้หาว ให้ลง ให้ท้องขึ้น แต่ไม่รากลึก จะเหน็บจะสวนอย่างไรก็มีไป จะกินยาเท่าใดก็มีพัง ต่อรากไปตั้งแต่เข้าจนเที่ยงตาย จบปวงลม

ปวงลึง ให้ลงไป 8 หน 9 หน แต่ไม่รากลึก ให้ผูกเป็นเม็ดตุ่มๆ ดั่งมดตะนอย ให้ปวดแสบให้ขบในท้องดั่งจะขาดใจตาย มันให้ผูกลูกจอนไปดั่งวานร ถ้ายาดีรอด ถ้ายาไม่ดีตาย จบปวงลึง

ปวงสุนัข ให้รากลึก ให้จุกขึ้นจนลำคอ ให้หอบดั่งหมาหอบแดด แก่ดีรอด แก่ไม่ดีตาย จบปวงสุนัข

ปวงหินนั้น ให้รากลึก ให้ลงแล้วให้ตัวเย็นเป็นเหน็บ ให้เหงื่อตกเช็ดไม่ขาดสายเลย ให้สวังสวาย น้ำใจดั่งบุคคลคลวกเลย เอาหัวใจไป ถ้าแก้มิทันตาย จบปวงหิน

แก้ปวงทั้ง 5 ในอติสารสิ้นเท่านั้นแล

เมื่อลองเปรียบเทียบกับโรคปวง 5 ประการ กับโรคปวง 8 ประการในคัมภีร์ฉันทศาสตร์ แล้วพบว่าชื่อปวงที่ตรงกัน 4 ชนิด ได้แก่ ปวงลม ปวงลึง ปวงหิน ปวงน้ำ และต่างกันคือ ปวงสุนัข

ในตอนท้ายของคัมภีร์อติสารได้กล่าวถึงตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษาอาการอันเกิดจากอติสารต่างๆ ดังกล่าวไว้หลายตำรับหลายขนาน เช่น ยาแก้อติสารทั้งปวง ยาแก้มูตรอติสาร ยาปิดมทาสมูทรน้อย ยาชื่อพรหมพักตร์ ยาชื่อสมุทรรเกลื่อน ยาแก้รัตนธาตุอติสาร ยาชื่อประทานชีวิต เป็นต้น ดังตัวอย่างตำรับยาแก้อติสารทั้งปวง และยาแก้รัตนธาตุอติสารดังนี้

สิทธิการิยะ จะพรรณนาสรรพคุณยาแก้อติสารต่อไปนี้ เอาพิมเสน 1 สลึง กระลำพัก 1 สลึง ชาด ก้อน 2 สลึง ยาฝิ่น 2 สลึง กระเทียม 1 สลึง ครั่งขาว 1 สลึง สีเสียดเทศ 1 สลึง สีเสียดไทย 1 สลึง ลูกจันทน์ 1 สลึง ลูกเบญจกานี 1 บาท จันทน์ทั้ง 2 สลึงละ 1 บาท ละลายน้ำเปลือกมะเดื่อ หรือเปลือกแค ถ้าฝิศิษะขาดละลายเหลว ถ้าแก้ทรางละลายน้ำกระที่อบดแซกน้ำปูนใส แก้ไขละลายน้ำลูกทับทิมอ่อนแซกน้ำปูนใส แก้อติสารทั้งปวงแล

ยาแก้อติสารชื่อรัตนธาตุให้ลงเป็นเลือดสดๆ ออกมาวัน 1,2, วันให้เหม็นหน้าดั่งกลิ่นอาศพ ถ้าจะ แก้เอาลูกจันทน์ทั้ง 2 ลูกเบญจกานี 1 กฤษณา 1 จันทน์ทั้ง 2 สีเสียดทั้ง 2 กำยาน 1 ชัน ตะเคียน 1 พริก 1 ชิง 1 มาศเหลือง 1 บดละลายน้ำครั้ง น้ำฝาง กินแก้ลงเลือดแล

นอกจากนี้ยังมีตำรายาสมุนไพรที่ระบุชื่อคณะแพทย์หลวง ว่าเป็นผู้คิดทำตำรายาสมุนไพรนี้เป็นพระโอสถถวาย โดยให้ชื่อพระโอสถนี้ว่า “มหาคงคา” แก้วโรคนิด โลหิตเน่า เสมหะเน่า น้ำเหลืองเน่า มีการตีค่าตำรายานี้ไว้ 2 ชั่งทอง

โรคป่วงทั้งหลายทั้งมวลนั้นมีอาการหลักของโรคคือ “ลงท้อง” หรือท้องเสีย ถ้าอาการหนักหน่อยก็จะควบอาการ “ราก” หรืออาเจียนเข้าไปด้วย บางครั้งก็จะเรียกว่า “สันนิบาตสองคลอง” คือมีอาการทั้งลงท้อง และอาเจียน สาเหตุก็เกิดจากเชื้อโรคที่ทำให้ธาตุทั้ง 4 เกิดแปรปรวน หรือกำเริบ ไม่เป็นปกติ อาการท้องเสียอย่างหนักก็ทำให้ร่างกายขาดน้ำอย่างรุนแรง บางครั้งก็เสียชีวิตเนื่องจากร่างกายขาดน้ำ ดังนั้นตำรายาสมุนไพรที่ใช้แก้โรคนี้นี้มักจะ เป็น ยาต้ม หรือยาที่บดทำแท่งไว้ แล้วละลายกับกระสายยาที่เป็นของเหลว เช่น น้ำเปลือกแค น้ำครั่ง น้ำฝาง น้ำ กระเทียม เหล้า เป็นต้น ทั้งนี้ยาที่อยู่ในตัวยาสมุนไพรนี้เองที่จะช่วยชดเชยไม่ให้ร่างกายผู้ป่วยอยู่ในสภาวะขาดน้ำ มากเกินไป จนเกิดอาการช็อคและเสียชีวิตได้

3. ความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือ หรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตน หรือไม่ก็ตามว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง

ความเชื่อทางไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อด้วยรู้สึกเกรงขามในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติหรือในสิ่งอันลึกลับที่ไม่สามารถทราบได้ด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ สิ่งนั้นอาจให้ดีหรือให้ร้ายแก่ผู้ที่เชื่อถือก็ได้ จึงปรากฏด้วยคาถาอาคมหรือเวทมนตร์ (สุวรรณ สุวรรณเวช.2546 : 232) การปฏิบัติตามคติความเชื่อในทางไสยศาสตร์มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

1. เพื่อนำมาซึ่งโชคดี ความสำเร็จ ความสุข และความปลอดภัย
2. เพื่อทำลายหรือขจัดปัดเป่าสิ่งอัปมงคลและภัยพิบัติต่าง ๆ

สุวรรณ สุวรรณเวช อธิบาย คำว่า มนต์ แปลว่า คำศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้เสกเป่า ส่วน คำว่าเวททางพระพุทธศาสนาไม่มีใช้ เพราะเวทเป็นชื่อรวมของคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ คำว่า อาคม ความเต็ม แปลว่า ศาสตร์หรือวิชาเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องเวทมนตร์แต่ในไทยมักใช้ในลักษณะลงเลขยันต์ ซึ่งต้องมีการบริกรรมคาถาด้วย เพราะฉะนั้นในภาษาไทยจึงมีคำว่าลงอาคม

ความเชื่อทางไสยศาสตร์มีอิทธิพลแพร่หลายอยู่ในสังคมไทย ส่วนความเชื่อในเรื่องวัตถุมงคลและเครื่องรางของขลัง มองในทัศนะของพราหมณ์ ว่ามี 3 พวก คือ

1. เรียกว่า ทิฐุมังคลิกะ ถือสิ่งที่ได้เห็นคือรูป ซึ่งสมมติกันว่าดิงามเป็นมงคล
2. เรียกว่า สุตมังคลิกะ ถือสิ่งที่ได้ยินคือเสียง ซึ่งสมมติกันว่าดิงามเป็นมงคล
3. เรียกว่า มุตมังคลิกะ ถือสิ่งที่ได้ทราบทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ที่สมมติว่าดิงาม

สังคมไทยเชื่อในเรื่องของวิเศษและสิ่งแปลกประหลาด เมื่อพบเห็นสิ่งใด อยู่ในสภาพอย่างไร ก็เชื่อว่าจะอยู่และคงทนอยู่เช่นนั้นตลอดไป ถ้าจะสร้างขึ้นมาก็จะต้องอาศัยอิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์ของผู้มีศักดิ์

ภาพเท่านั้น บุคคลธรรมดาไม่มีทางที่จะทำได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโดยพื้นฐานคนไทยเป็นคนหัวอ่อน เชื่อถือผู้มีความรู้ความสามารถมากกว่าโดยไม่มีข้อสงสัยหรือซักถาม จึงเห็นว่าผู้มีความรู้ความสามารถเป็นผู้วิเศษ และเป็นรากฐานสำคัญในการเคารพนับถือครูบาอาจารย์แบบงมงาย

ที่มาของความเชื่อ ได้แก่

- 1.ความเชื่อฝังใจในสมัยเด็ก ซึ่งได้ฟังมาจากนิยายและนิทานพื้นบ้าน
- 2.ความเชื่อที่ต่อเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผู้วิเศษ

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัย นำหลักความเชื่อของ สุดารัตน์ ตัณฑะอาริยะ (2548) มาใช้ในงานวิจัย โดยใช้ความเชื่อพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องเคล็ดข้อห้ามต่าง ๆ โดยจำแนกได้ดังนี้

- 1.ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์
 - 1.1 ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม
 - 1.2ความเชื่อเรื่องการลงเลขยันต์
 - 1.3 ความเชื่อเรื่องการลงอักขระ
 - 1.4 ความเชื่อเรื่องการใช้ของมีค่าผูกคอหม้อยา
- 2.ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 - 2.1 ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและเทวดา
 - 2.2 ความเชื่อเรื่องครุฑ
 - 2.3 ความเชื่อเรื่องยาผีบอก
- 3.ความเชื่อเรื่องเคล็ดข้อห้าม
 - 3.1 ความเชื่อเรื่องการเก็บยา
 - 3.2 ความเชื่อเรื่องการปรุงยา
 - 3.3 ความเชื่อเรื่องข้อห้ามในการปฏิบัติตน

จากหัวข้อดังกล่าวผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์หรือตีสาระวรรคในบทต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค” ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรคในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source) และวิเคราะห์ความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค โดยแบ่งเป็นประเด็นที่สำคัญในการศึกษา โดยศึกษารวบรวมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 แนวคิดเรื่องความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง การไว้วางใจกัน การเชื่อถือ การนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์

ความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทย มีทั้งความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา การนับถือบรรพบุรุษ ความเชื่อเกี่ยวกับข้าว ตลอดจนถึงความเชื่อเรื่องโลกจักรวาลและกำเนิดคนสัตว์ ความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้ยังคงอยู่โดยปรับเข้าสู่สภาพการณ์ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสภาพการนับถือศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน

ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา ลักษณะของ “ผี” หรือต่อมาใช้คำบาลีสันสกฤต แยกผีดีหรือผีชั้นสูงบนสวรรค์ ว่า “เทวดา” “ทวยเทพ” ของคนไทยแต่เดิมนั้น คือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งอาจสิงสถิตในสถานที่ สิ่งของที่มีลักษณะ พิเศษ เช่น ตั

ความเชื่อ คือ ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อและความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด ศาสนา

ความเชื่อเรื่องผี ศาสนา ไสยศาสตร์และการนับถือผี ได้ผสมผสานเป็นระบบเดียวกัน

เคิร์ช เขียนบทความชื่อ “Complexity in the Religious System : An Intrepretation” กล่าวถึงความซับซ้อนในระบบศาสนาในประเทศไทย ความผสมกลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี พราหมณ์และ พระพุทธศาสนา เคิร์ช กล่าวถึงระบบความเชื่อเรื่องการนับถือผีว่า เป็นเพียงส่วนหนึ่งในชีวิตของชาวพุทธ พิธีกรรม อันเนื่องด้วยผีมักเป็นพิธีกรรมในเรื่องของสุขภาพและความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต

ทัมไบยาห์ นักมานุษยวิทยา เขียนหนังสือชื่อ Buddhism and Spirit in Northeastern Thailand หมอ ยา อาจได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำสังคม

ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์น่าจะเกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติมากและไม่สามารถจะต่อสู้ได้ ภัยธรรมชาติได้ทำลายบ้านเรือนเสียหาย และในบางครั้งมีผลทำให้มนุษย์ต้องเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นเพราะเหตุที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบได้ว่าทำไมจึงเกิดภัยธรรมชาติต่าง ๆ และทำไมภัย

ธรรมชาติจึงไม่เกิดขึ้นกับทุกคน ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิพลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิพลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีต่อมนุษยชาติ น่าจะเป็นคำอธิบายได้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้กำหนดว่าใครจะเป็นผู้ได้รับภัยนั้น ๆ

ในภาษาไทยเดิม เรียกชีวิตว่า มิ่ง และเรียกวิญญาณว่า ขวัญ เมื่อรวมควบกันก็เป็นมิ่งขวัญ ซึ่งเป็นคำควบคู่ซึ่งแยกกันยาก ภายหลังเราได้คำชีวิตและวิญญาณมาใช้แทน คำมิ่งขวัญก็ยังไม่ตายเพราะว่าเป็นคติที่ยังฝังลึกอยู่ในจิตใจของคน อันยากที่จะปลดออกได้ง่าย แม้กระนั้นความหมายของคำว่ามิ่งขวัญจะอยู่อย่างเดิมไม่ได้ จึงต้องกลายเป็นความหมายที่รู้จักกันงา ๆ เท่านั้น

ผีมีสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นผีธรรมชาติอันเกิดจากวิญญาณของโลกธาตุ เป็นจำพวกผีฟ้าผีฟ้าหรือเทวดา อีกอย่างหนึ่งเป็นผีอันเกิดจากวิญญาณของคนที่ตายแล้ว ซึ่งจะเป็นเจ้าผีหรือเป็นผีชั้นสามัญและผีสาระเลว ก็แล้วแต่คุณงามความดีหรือความเก่งกล้าสามารถของบุคคลเมื่อครั้งยังเป็นคนอยู่ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ,2557: 259 ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย

ความเชื่อทางไสยศาสตร์คือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า ผีसाง เทวดา นางไม้ ฯลฯ ความเชื่อทางไสยศาสตร์เกิดขึ้นในระยะแรก ๆ เมื่อมนุษย์พยายามค้นหาคำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่สามารถหาคำตอบจากความรู้เดิมที่มีอยู่เกี่ยวกับธรรมชาติได้ คำอธิบาย ฟ้ำร้อง ฟ้ำผ่า หรือภูเขไฟระเบิดเกิดขึ้นเพราะอิทธิพลและอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่มีอำนาจ “เหนือธรรมชาติ” ย่อมเป็นคำตอบที่มนุษย์สมัยโบราณยอมรับ เพราะผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเท่านั้นคือผู้ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของธรรมชาติได้ ความเชื่อทางไสยศาสตร์จึงเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัย

พระราชประวัติพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

พระนาม “เสด็จเตี้ย” นั้น บันทึกหลายแห่งเกี่ยวกับพระประวัติของพระองค์กล่าวว่า เจ้าฟ้าอาภากร ทรงรับสั่ง ให้เรียกเช่นนี้เพราะต้องการให้มีความคุ้นเคย เป็นกันเอง กับทหารเรือทั้งหลาย ไม่ให้เรียก “เจ้าฟ้า” หรือพระยศ จะให้เรียก “เสด็จพ่อ” ก็ไม่ได้เพราะพระองค์มีพระชนม์มีพระชนม์ไม่มากเพียง 30 พรรษาเศษ ๆ เท่านั้น ภายหลัง เมื่อพักราชการ ทรงเป็น หมอ รักษาโรคให้คนทั่วไปเรียกพระองค์ว่า “หมอพร” (ภารดร รัตนกุล: 2539,171)

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (ต้นราชสกุลอาภากร) มีพระนามเดิมว่า "พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์" ทรงเป็นพระโอรสลำดับที่ 28 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2423 และสิ้นพระชนม์ ตำบลทรายรี จังหวัดชุมพร วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2466 สิริพระชนมายุได้ 42 พรรษา ทรงเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์ที่ 1 ในเจ้าจอมมารดาโหมด ธิดาเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) สมุหพระกลาโหม ในรัชกาลที่ 5 เมื่อทรงลาออกรากราชนาวีแล้ว จึงศึกษาวิชาแพทยแผนโบราณจนชำนาญและรับรักษาโรค ให้ประชาชนทั่วไป โดยไม่คิดมูลค่าจนเป็นที่เลื่องลือว่า มีหมออภินิหารรักษาป่วยไข้ได้อย่างหายเป็นปลิดทิ้ง ทรงเห็นว่าการช่วยชีวิตคน เป็นบุญกุศลแก่พระองค์ จึงทรงมานะเล่าเรียนกับพระยาพิชญ์ฯ หัวหน้าหมอหลวงแห่งพระราชสำนัก และทรงพยายามค้นคว้า ปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้ว่าจะทรงชำนาญในกิจการ

แพทย์ฝ่ายแผนโบราณแล้วก็ตาม แต่จะไม่ทรงยินยอมรักษาใครเป็นอันขาด จนกว่าจะได้รับการทดลองแผนยาแล้วว่า เป็นยาที่รักษาโรคชนิดนั้นให้หายขาดได้อย่างแน่นอน

2.2 การประเมินคัมภีร์อติสาระวรรค

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ผู้ทรงเป็น “องค์บิดาของทหารเรือไทย” ทรงมุ่งมั่นศึกษาเกี่ยวกับตำราการแพทย์แผนโบราณ เพื่อนำความรู้มาช่วยชีวิตคนยากจนให้หายเจ็บป่วย พระองค์ทรงสละเวลาและอุทิศพระสติปัญญาในการแต่งตำรา “พระคัมภีร์ อติสาระวรรค โบราณกรรม แลปัจจุบันนระกรรม”

“พระคัมภีร์อติสาระวรรคโบราณกรรมและปัจจุบันกรรมจบบริบูรณ์ของกรมหมื่นชุมพร เขตอุดมศักดิ์ ทรงค้นคว้าตรวจหาคัมภีร์เก่าเกือบจะสูญสิ้นอยู่แล้วจนสำเร็จใน พ.ศ.2458 ตำรานี้ส่วนใหญ่ยังอยู่ในความดูแลรักษาของคุณอรุณ ฤทัยเวช พระคัมภีร์เขียนด้วยหมึกสีดำ และสลับสีสวยงาม มีภาพวาดประกอบ

อติสาร หมายถึง อาการของการเจ็บไข้ที่เข้าชืดตาย หรือ โรคลงแดง

คัมภีร์อติสาระวรรค เป็นสมุดข่อย ขนาดยาว 14 นิ้ว กว้าง 5 นิ้ว หนา 2 นิ้วครึ่ง หน้าปกเป็นลายไทยปิดทองสวยงาม มีภาพเขียนด้วยหมึกสี ภาพพระพุทธรูปเจ้านั่งขัดสมาธิ ด้านซ้ายและด้านขวาเป็นภาพฤาษี 2 ตน นั่งประนมมือ

ถัดมาด้านขวามือสุดเป็นตราประจำราชสกุลอาภากร รูปพระอาทิตย์ทรงราชรถ ทรงยืน ทรงขรรค์ด้วยพระหัตถ์ขวา มีอักษรเขียนเป็นภาษาบาลีว่า “กยิรา เจ กยิราเถณ” แปลว่า “จะทำอะไร ควรทำจริง”

เนื้อหาของพระคัมภีร์อติสาระวรรคกล่าวถึงกลุ่มอาการโรคในระบบทางเดินอาหาร และลูกกลามออกไปยังอวัยวะต่าง ๆ เช่น ตับ ปอด หัวใจ ตลอดจนมีผลต่อระบบประสาท อาการของโรคเป็นลักษณะเรื้อรังมานาน จนยากต่อการรักษา ใกล้เคียงกับลักษณะโรคมะเร็งหรือโรคฝักภายใน อาการที่แสดงออก มักจะถ่ายเป็นโลหิต มูกเลือด อุจจาระเน่าเหม็นและมีไข้แทรก

ลักษณะอติสาร แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่เกิดจากการกินอาหารผิดสำแดงและกินยาไม่ถูกต้องกับโรค เรื้อรังมา แต่ยังอยู่ในระยะ 29 วัน
2. กลุ่มติดเชื่อในระบบทางเดินอาหาร เรื้อรังเรื่อยมา
3. กลุ่มอาการผิดปกติของระบบทางเดินอาหาร น่าจะเกี่ยวข้องกับระบบประสาทสั่งการ โดยมีสาเหตุต่าง ๆ ที่ต่างกัน และมีการเรียกชื่อต่าง ๆ กันออกไป

ตัวอย่างตำรายาอติสาระวรรค แก้วไข

ตรีผลา ชะลูด อบเชย สมุลแว้ง โกฎิหัวบัว ลูกเ็น ลูกชะพลู เทียนทั้งห้า ลูกกระวาน ดอกบุญนาค เสมอภาคย์ วิธีใช้: นำมาบดป่นเป็นผง ไว้ละลายน้ำดอกไม้ผสมพิมเสนต้ม

กรมหลวงชุมพรฯ แบ่งการรักษาคนไข้เป็น 4 แผนก คือ แผนกคนแก่ แผนกคนไข้ โรคทั่วไป แผนกเด็ก และแผนกโรคสตรี

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ/สถาบัน

1) ผู้นำเป็นผู้มีคุณธรรม ,ทศพิธราชธรรม 10 ประการได้แก่

- 1.ทาน คือ การให้
- 2.ศีล คือ การสังวรกายและใจให้สุจริต
- 3.การบริจาค คือ การเสียสละ
- 4.อาชวะ คือ การเสียสละ
- 5.มัทวะ คือ ความอ่อนโยนในการประกอบพระราชกรณียกิจทั้งปวง
- 6.ตปะ คือ การทำหน้าที่ของพระมหากษัตริย์โดยครบถ้วนไม่บกพร่อง
- 7.โอโธ คือ ความไม่โกรธ
- 8.อวิหิสะ คือ ความไม่เบียดเบียนผู้ใด
- 9.ขันติ คือ ความอดทน (ต่อความยากลำบากทั้งปวง)
- 10.อวิโรธน์ คือ ความปกติ คิดและทำการทั้งปวงโดยปราศจากการนึกถึงตัวเอง

2) ผู้นำให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองประชาชน

ความเชื่อในสังคมไทยที่มีต่อเสด็จเตี่ย เห็นได้จากการสร้างตำหนักศาลของเสด็จเตี่ย ดังนี้

พ.ศ. 2502 มีพิธีเชิญเจ้าพ่อเสด็จในกรมหลวงชุมพร จากพระตำหนักศาลตั้งเดิมไปประทับพระตำหนักศาลศิษยานุศิษย์ ครพ.ชุมพร สร้างถวาย ณ หาดทรายรี วันอาทิตย์ที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2502 (เสด็จในกรมฯ. จดหมายเหตุ.สบ.10.13/4: 42) เล่าบรรยายกาศความว่า “บรรดาศิษยานุศิษย์อุ้มบริวารช่างไม้ของท่าน 10 เชือกเศษ เดินเรียงหนึ่ง...ข้าพุทธเจ้า พต.แสง จุลจาริตต์ อดร. ได้รับปากกับพระอาจารย์เสด็จในกรมหลวงชุมพร ว่าศิษยานุศิษย์ ครพ.ชุมพร จะถวายพระตำหนักศาล ณ ตำบลประวัติศาสตร์ของพระชนม์ชีพของพระอาจารย์นั้น ซึ่งก็ได้สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว” ...ระหว่างนั้นต้นเสียงโห่ นายเขาว์ ศรีสุวรรณ พรธ.ได้นำโห่ยาวเพราะเยือกเย็น เสียงใสเป็นระยะ ๆ บรรดาผู้นั่งและหมอบพนมมือเฝ้า ก็ขานรับ ฮิ้ว เป็นระยะ ๆ ทำให้ทุกคนเกิดสัมผัสกับบรรยากาศใกล้ชิดกับองค์พระอาจารย์เสด็จในกรมฯโดยทั่วหน้า “...ขอให้พระเกียรติคุณพระอภิหารของพระอาจารย์เจ้าพ่อได้กระจายก้องไกลและทรงประทับคู่เคียงไปกับความมั่นคงและความปลอดภัยของประเทศชาติ” “...ประทานพรให้พวกข้าพุทธเจ้านี้ได้ก้าวหน้าในงานอาชีพ ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นทางการเกษตร การประมง และมีฐานะดีขึ้น

ในทางการค้า และบรรดาศิษยานุศิษย์ได้ก้าวหน้าในหน้าที่ต่อไปตามลำดับ” จะเห็นได้ว่า เคารพเสด็จเดี่ยวเป็นจ้าวพ่อ ผู้มีอิทธิพล ขอบพระทานพรในทุกด้านด้วยความศรัทธาและเคารพอย่างจริงจัง

วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2505 เกิดมหาวาตภัยแลหมตตะลุมพุก ในบริเวณทะเลสาบในของจังหวัดพัทลุง และของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ทำลายหมู่บ้านชาวบ้านและชาวประมงหมดทั้งหมู่บ้านหลายแห่ง มีประชาชนล้มตายหายสาบสูญเป็นจำนวนมากในช่วงระยะเวลาอันสั้นอย่างฉับพลัน ทางของมหาวาตภัยได้ผ่านเข้าไปทำลายป่าในบริเวณสุราษฎร์ธานีและยังไปไกลจนเข้าไปทำลายความเสียหายโดยกิ่งต้นหูกวางหักลงบนหลังศาลเสด็จในกรมฯ หาดทรายสีมีกระเบื้องแตกและลมพัดปลิวหลุดไปหลายแผ่น เสด็จในกรมฯมาประทับกลางพวกเรา “เสด็จในกรมฯตรัสว่า “เราพอใจและชอบใจศิษยานุศิษย์ ครพ.” และก็เสด็จออกจาก ครพ.ผู้นั้นไป เหตุการณ์ดังนั้นเป็นที่ประทับใจของทุก ๆ คนที่ได้เข้าเฝ้า แสดงให้เห็นชัดว่า พระองค์ทรงส่วนพระองค์ไม่ได้ จึงเข้าประทับนายสุวัตติ รัตนอุดม จะเห็นได้ว่า เสด็จในกรมฯประสงค์ให้ทำงานภายในวันหยุดของทางราชการไม่ต้องการใช้วันเวลาของทางการไปทำงานให้ท่าน พระอภินิหารที่ได้โปรดประทานให้เห็นชัดทุกกระยะ จึงมีการสร้างพระรูปเต็มพระองค์เป็นโลหะขนาดสูงประมาณ 80 ซม.ราคา 10,000 บาท (กรมศิลปากรเป็นช่างปั้น)

วันเสาร์ที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2507 มีการอัญเชิญพระรูปจากกรุงเทพฯไปหาดทรายสี เสด็จในกรมฯเข้าประทับทรงในตัวหลวงพระอาจารย์รุ่งวิเสสเสอิ ทันทิ นายสมจิตร์ ดาวดาวแจ้งว่ามีเรื่องหนักใจ คือ มีตีเปรสชั่นเข้ามาอยู่ปลายแหลมญวน ลูกที่สองในทะเลจีนใต้ ตีเปรสชั่นจะเข้าชุมพรตรงกับวันงานอัญเชิญพระรูป เสด็จในกรมฯรับสั่งว่า “ไม่ต้องเป็นห่วง ระหว่างนี้ตีเปรสชั่นชื่อเคทจะหมุนอยู่กับที่ งานต่าง ๆ ของเราเสร็จสิ้นแล้ว เขาจึงจะออกเดินทางต่อไป” และก็เป็นจริงตามนั้น บรรยายในการแห่พระรูป ได้กล่าวไว้ดังนี้ “...ชาวพื้ร่องปากน้ำชุมพรได้นำเอาโต๊ะบูชาออกมาจากในบ้านจัดทำความสะอาดตกแต่งงดงามและจัดรูปเทียนสักการะเมื่อขบวนรถผ่านทุกคนมีใบหน้ายิ้มแย้มเต็มด้วยความเคารพอย่างสูง ถวายความเคารพยื่นหรือคุกเข่าลงพนมมือไหว้พับพับไหว้ด้วยจิตศรัทธาและจริงใจ

ผู้ว่าราชการจังหวัดชุมพร (นายบุญส่ง มีมุทา) ได้กล่าวว่า “...พระนามของเสด็จในกรมฯและพระเกียรติประวัติแห่งพระองค์เป็นที่เลื่องลือกันมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจังหวัดชุมพรนั้น มีความผู้พันธ์กับพระองค์ท่านอยู่อย่างใกล้ชิดเพราะเราเชื่อมั่นกันว่า ดวงวิญญาณอันอมตะของพระองค์ท่านยังคงประทับสถิตอยู่ ณ พระตำหนัก ณ หาดทรายสีนี้ เราเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระองค์ท่าน ชาวชุมพรจำนวนไม่น้อยยอมเคยประจักษ์ในเดชาภินิหารแห่งพระองค์ท่านมาแล้วหลายต่อหลายครั้งโดยเฉพาะชาวเรือหรือชาวประมงทั่วไปได้ยึดถืออภินิหารอันศักดิ์สิทธิ์แห่งพระองค์ท่านเป็นเครื่องกลางของคลังคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นประจำตลอดชีวิตของเขา...”

เสด็จในกรมฯรับราชการทหารเรือ 11 ปี พ.ศ. 2454 ออกจากราชการได้ทรงเป็นหมอยาไทย เรียนตำราไทยกับพระยาพิชณู หมอหลวงเวลานี้พระตำราสมุดข่อยก็ยังอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อนางเลิ้งเขียนภาพในปกสมุดข่อยไว้สวยงามมาก วิธีแยกธาตุและผสมยา ดัเอาสัตว์ต่าง ๆ ตั้งแต่ยุงจนถึงนก เป็ด ไก่ ใส่ขวดตุ้มกระจกใส่กรงขังไว้เป็นแถว ๆ ทดลองแยกธาตุผสมยาให้สัตว์เล็กกิน ทรงชำระคัมภีร์อติสสาระวรรค โบราณกรรม และปัจจุบันกรมจบ

บริบูรณ์เมื่อพ.ศ.2458 เมื่อคนกินได้ผลดีจึงทรงรับเป็นหมอรักษาโรคภัยไข้เจ็บ รักษาคนทั่วไป ไม่ว่าคนมีคณจใคร มาตรวจรักษาให้ทั้งนั้น เสด็จในกรมฯทรงตั้งชื่อเองว่า “หมอพรว” ใครป่วยมาหาหมอพรว หมอพรวตรวจและจ่ายยา ให้ไป ค่ายไม่ต้องคิด ผู้ป่วยไม่ต้องเสียสตางค์ถ้ามารับไปตรวจและรักษาที่บ้านต้องเอาธมาจับและส่ง เวลานั้น นายทหารเรือโดยมากป่วย ก็ไม่ค่อยไปโรงพยาบาล ไปหาหมอพรวรักษาที่ป่วยหนักตายก็มี หายก็มีมากจนมีชื่อลือ ลั่นไปทั่วกรุง

ในระหว่างที่เป็นหมอยุ่จะทรงทราบโดยทางใดก็ไม่ทราบว่าประเทศสยามจะต้องประกาศสงครามกับ ประเทศเยอรมนี เสด็จในกรมฯก็เสด็จขึ้นทรงฉลองพระองค์แต่งทหาร สวมเสื้อกางเกงสีทากี คาดกระบี่ยาวทหารที่ อยู่ในที่นั้นร้องเสียงดังลั่นว่า “เจ้าพ่อเสด็จมาช่วยแล้ว ๆ” ในทันใดนั้น เสนาบดีเสนาธิการก็เสด็จลงไปรับที่โปะ แล้ว จูงพระหัตถ์เสด็จในกรมฯมาที่ศาลา พระองค์ทรงรายงานตามหน้าที่นายทหารกองหนุน เมื่อรายงานแล้ว เสนาบดี กับเสนาธิการลงมติเห็นชอบพร้อมกันสั่งให้พระองค์จัดการทุกอย่างทันทีที่เสนาบดีรับสั่งแล้วว่า “เออ หายใจสบาย โลงไปที” แล้วก็เสด็จกลับขึ้นที่ทำการเสวยอาหารว่าง ฝ่ายเสด็จในกรมฯก็บัญชาการสั่งให้เอาเรือกลไฟเล็กทุกลำ มาจอดอยู่แถวหน้ากระทรวงฯ แล้วให้ไปเอาเรือยนต์เร็วของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 มีอยู่ที่ลำให้ ขอเอามาทั้งหมดมาจอดอยู่ด้วยแล้วสั่งให้บรรจทหารลงประจำเรือ เสด็จในกรมฯมองดูหน้าทหารทั้งหลายที่อยู่ในที่ นั้นเท่าที่รู้จักที่เคยเข้ามาบ้างแล้วให้คนนั้นลงเรือลำนี้ ให้คนนั้นลงเรือลำนั้น แล้วให้ไปเอาบันไดลิงที่มีอยู่ในเรือหลวง เอาไปด้วย สำหรับพาดต่างบันไดขึ้นไปในเรือเชลยเยอรมัน ซึ่งจอดอยู่แถวถนนตกลหลายลำ ทรงสั่งวิธีการต่าง ๆ แล้วให้ออกเรือ คนนั้นไปจัดการกับเรือเชลยลำนั้น คนนี้ไปจัดการกับเรือเชลยลำนี้ ให้เตรียมเครื่องดับเพลิงไปด้วย ทรงรับสั่งว่าประเดี๋ยวพวกเชลยจะเผาเรือ จะระเบิดเรือ จะเอาเครื่องกลสำคัญ ๆ ทิ้งน้ำ หรือเอาไปซ่อนไว้ริมฝั่ง ให้ ระวังเมื่อเรือเล็ก ๆ ไปหมดแล้วเสด็จในกรมฯ เสด็จลงเรือยนต์เร็วไปดูและสั่งการต่าง ๆ วิ่งขึ้นวิ่งลงอยู่แถวถนน ตก จนถึงบ่าย 4 โมงเศษ ทรงนำพวกเชลยเยอรมันมาจากเรือไปไว้ที่ตึกปากคลองหลอด 2 ลำเรือ ให้ทหารเรือไป คุมอยู่ในเรือเชลยที่ยึดได้เพื่อนำมาจัดการปกครองต่อไป ในวันนั้นเองเสนาบดีกระทรวงทหารเรือลงคำสั่งให้เสด็จ ในกรมฯกลับเข้ารับราชการ เสด็จในกรมฯก็เลิกเป็นหมอรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 ประเทศไทยได้ประกาศสงครามต่อประเทศเยอรมนี ออสเตรเลีย และฮังการี ได้เข้ากับประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร มีประเทศอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศส เป็นต้น แล้วเสด็จในกรมฯ ได้มารายงาน พระองค์ต่อเสนาบดีกระทรวงทหารเรือดังที่กล่าวมาแล้ว วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2460 กระทรวงทหารเรือได้มีคำสั่ง ที่ 189/04338 ให้ทราบฯว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายพลเรือ ตรี พระเจ้าพี่ยาเธอกรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์กลับเข้ารับราชการในกระทรวงทหารเรือ ในตำแหน่งเจ้ากรมจเร ทหารเรือ เนื่องจากประเทศไทยได้เข้าสงครามโลกนั่นเอง เพราะทหารเรือยังขาดผู้สามารถจริง ๆ อยู่ขณะนั้น

เสด็จในกรมฯทรงนับถือไสยศาสตร์และพุทธศาสนามั่นคง เนื่องจากท่านได้พระเครื่องมาจากพระองค์เจ้า วิบูลย์พรรณองค์หนึ่งพระองค์นี้เป็นพระเครื่องของในหลวงวังหน้า ต่อมาเสด็จในกรมฯได้ทดลองเอาไปผูกแขวนไว้ ที่ต้นยางหน้าประตูใหญ่กองทัพเรือเก่า ให้ น.อ.พระยานาวาพลพยุหรัักษ์ (ลอยชลาเยนาวิน) เอาปีร ร.ศ.ที่ทหารใช้ ใส่กระสุนยิงสามทีไม่ออก แล้วหันกระบอกปืนขึ้นไปบนฟ้ายิงอีกทีหนึ่งก็ออก

ได้มีการเล่าสืบปากกันว่า “เจ้าพ่อ” ทรงมือกนิหารถึงกับชুবชีวิตคนที่กำลังใกล้ตายให้ฟื้นขึ้นมาได้ เช่น มีครอบครัวเงินในสำเพ็งรายหนึ่ง สามีกำลังเจ็บหนัก ดูเหมือนจะเป็นวัณโรค ซึ่งในสมัยนั้นเรียกกันว่า “ผีในท้อง” และใกล้จะตายอยู่แล้วบุตรภรรยาได้นำไปหาหมอมากมายแม้ว่าจะเป็นน้ำมันดีที่ไปเสาะแสวงหาตามวัดวาอารามต่าง ๆ มาอาบมารดกันแล้วก็ไม่มีทางจะกระเตื้องขึ้นเลย อาการมีแต่จะทรงกับทรุด ครั้นบ่ายวันหนึ่ง “เจ้าพ่อ” ซึ่งปลอมองค์เป็น “หมอพร” เดินถือล่วมยา นุ่งผ้าม่วง ไว้หนวดไว้เครา เสด็จเข้าไปในสำเพ็ง เด็กเล็กเดินหนีกันเกรียวกราว รู้ไปถึงหูภรรยาของคนเจ็บ เมื่อรู้ว่าเป็นหมอพรก็วิ่งกระหืดกระหอบเข้าไปกราบที่พระบาทร้องให้ร้องท่มขอให้ไปช่วยชีวิตสามีเธอสักครั้งจะเสียเงินทองเท่าไรเธอก็ยอม “หมอพร” จึงเดินตามอาซึ่มเข้าไปในบ้านของเธอ และไปพินิจพิเคราะห์ตัวเฒ่าแก่ใหญ่ที่กำลังหายใจครอก ๆ อยู่ หลังจากพิจารณาด้วยความถี่ถ้วนแล้วก็ทำพิธีเป่ามนต์และท่องบ่นคาถาอยู่พักหนึ่งแล้วได้อัญเชิญคุณพระมาทำน้ำมันแล้วรดให้คนไข้ พร้อมกับมอบหมายยาไทยขนานหนึ่งไว้ให้กิน แล้วหมอพรก็อำลาไป ต่อมาช่วงเวลาไม่นานนัก “เจ้าพ่อ” ก็เสด็จไปฟังผล ปรากฏว่าอาการของคนไข้ก็กระเตื้องขึ้นอย่างทันตาเห็น เฒ่าแก่ที่มีเงินทองมากมายนั้น ได้ลุกขึ้นมาราบพระบาทประหลก ๆ เรียกเมียให้เอาเงินมาล้างหนึ่งเพื่อจะมอบให้พระองค์เป็นค่ารักษา แทนที่เจ้าพ่อหรือ หมอพร จะรับไว้ กลับบอกพระหัตถ์ห้ามว่าพระองค์มิใช่หมอประเภทเห็นแก่เงิน ขอให้เฒ่าแก่นำเงินนั้นไปทำสาธารณประโยชน์อย่างอื่นต่อไป ดูเหมือนว่าเศรษฐีคนนั้นได้มอบเงินจำนวนนั้นไปใช้ในการสร้างศาลาการเปรียญที่วัดแห่งหนึ่งแทน

ในระหว่างที่เสด็จในกรมฯทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นหมอพรนั้นก็มีเรื่องเล่ากันอีกเรื่องหนึ่งว่า ครั้งหนึ่งนางละคร คณะปรีดาลัย คนหนึ่งเกิดเจ็บท้องคลอดขึ้นมากะทันหันหันพวกตัวละครวิ่งกันวุ่นวายไปทั้งโรง เนื่องจากตึกมากแล้วไม่สามารถจะพาไปหาหมอที่ไหนได้ บังเอิญมีพวกละครคนหนึ่งรู้จักเสด็จในกรมฯดีว่ารักษาคนไข้หายเป็นปลิดทิ้งมามากรายแล้ว แต่ยังไม่ทราบว่าจะสามารถเป็นหมอดำเยาเอาลูกในท้องคนออกได้หรือไม่ รู้แต่ว่าเป็นหมอเท่านั้น กระนั้นทุกคนก็ยังรู้สึกว่าจะไปหาคนที่ไม่มีความรู้ทางหมอมาทำคลอด จึงพากันไปดิ่งหมอพรมาจนได้ พระองค์ท่านก็เสด็จมาพร้อมล่ำมยาประจำแต่รับสั่งว่าพระองค์ไม่มีความรู้ทางหมอดำเยาเลย แต่ทว่าอ่อนนอนของพวกละครไม่ว่าก็จะต้องเสด็จมาและทรงทำคลอดให้โดยไม่มีความรู้ การคลอดนั้นสำเร็จลงได้อย่างง่ายดายและเรียบร้อยอย่างคาดไม่ถึง พระองค์ได้มอบยากลางบ้านไว้ให้แม่ลูกคู่นั้น ก็ปลอดภัยเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ทำให้เกิดข่าวลือว่า พระองค์ท่านมีมนต์อาถรรพณ์ทำให้ผู้เจ็บท้องรายอื่น ๆ ในกรุงเทพฯสมัยนั้นพากันนึกถึงหมอพร และปรารถนาจะให้หมอพรเป็นหมอดำเยาให้เสียทุกราย หมอพรก็อนุโลมให้ตามความประสงค์ เท่าที่พอจะเจียดเวลาให้ได้ และทำคลอดให้โดยไม่คิดมูลค่า

ยังมีเรื่องเล่ากันอีกเรื่องหนึ่งว่า ในระหว่างที่เสด็จเตี่ยทรงดำเนินชีวิตเป็นหมอแผนโบราณอยู่นั้น วันหนึ่งได้มีชีปะขาวผู้หนึ่งมาปรากฏตัวให้พระองค์เห็นที่พระตำหนักและถามพระองค์ว่า เมื่อมีชีวิตเป็นหมอแล้วพระองค์ปรารถนายาคำคัญอะไรอีกหรือไม่ พระองค์ท่านก็ตอบว่าปรารถนา ชีปะขาวจึงบอกว่ายาขนานสำคัญที่จะมอบให้คือยาอายุวัฒนะ มีเครื่องยาเพียง 4 สิ่งคือ

- 1.ยกขึ้นกาบินหนี
- 2.แทรกแม่พระธรณี

3.หนีสงสาร

4.ไปนิพพานไม่รู้กลับ

เครื่องยาทั้ง 4 สิ่งนั้นเป็นปริศนาซึ่งทำให้เสด็จเตี้ย หรือหมอพรต้องนำไปขอก็คืออยู่เป็นเวลานาน จึงได้
ความว่า เครื่องยาทั้ง 4 สิ่งนั้นก็คือ

1.โคกกระสุน

2.หัวแห้วหมู

3.ขมิ้นอ้อย

4.ผักเสี้ยนผี

เครื่องยาทั้ง 4 สิ่งนี้ให้ใช้หนักสิ่งละบาท ตากแห้งแล้วบดให้ละเอียดผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนเท่าเม็ด
พุทรา อายุวัฒนะขนาดนี้ พระองค์ได้ทำขึ้นเสวยเองและทรงแจกคนทั้งหลายที่ต้องการอีกด้วย

ภาพพระราชประวัติ

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

ภาพที่ 1 พระองค์เจ้าอภากาศเกียรติวงศ์ ทรงเครื่องแบบนักเรียนทำการนายเรือสยาม (Midshipman)
ฉายในเดือนกันยายน พ.ศ.2440 (ที่มา: หนังสือหมอพระองค์บิดาของการแพทย์แผนไทย, 2559: 17)

ภาพที่ 2 หมอพร โดยพลตรี กรীธา พรรธนะแพทย์
(ที่มา: หนังสือหมอรองคํบิตาของการแพทยแผนไทย, 2559)

ภาพที่ 3 ภาพต้นแบบหอพรในการจัดสร้างองค์จำลองหุ่นขี้ผึ้ง
(ที่มา: หนังสือหอพรองค์บิดาของการแพทย์แผนไทย, 2559: 162)

ภาพที่ 4 คัมภีร์อติสรวรรค(จำลอง) เรือนหมอปพร
ศูนย์พัฒนชยการพระนคร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

ภาพที่ 5 เรือนหมอพร ศูนย์พัฒนชยการพระนคร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร
(ที่มา: ถ่ายภาพโดยชฎาพร จินชานนา : 2563)

ภาพที่ 6 ลานพระรูปเสด็จเตี้ย
ศูนย์พัฒนชยการพระนคร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร
(ที่มา : ถ่ายภาพโดยชฎาพร จินชานนา,2559)

นอกจากนี้ กรมหลวงชุมพรฯ มีพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับการแพทย์และพยาบาลอีก ได้แก่ “เวชศึกษา
 แพทย์สังเขป” มีเนื้อหาแบ่งเป็นหมวด ๆ ดังนี้
 หมวดที่ 1 ว่าด้วยความรู้ที่ต้งที่แรกเกิดของโรค
 หมวดที่ 2 ว่าด้วยรู้จักชื่อโรค
 หมวดที่ 3 ว่าด้วยรู้จักยาสำหรับแก้โรค
 หมวดที่ 4 ว่าด้วยรู้ว่าอย่างไรจะควรแก้โรคชนิดใด เป็นเรื่อง “จะกล่าวด้วยยา” กล่าวแก้ชื่อยาที่เป็น
 ขนานสำคัญ ๆ

หลังจากกรมหลวงชุมพรฯสิ้นพระชนม์ ตำรา “อติสาระวรรค” ตกเป็นของนายเทียบ อุทัยเวช ซึ่งเป็น
 น้องชายของหม่อมเมี้ยน นายเทียบได้เป็นผู้ดูแลศาลที่วังนางเลิ้ง จนพ.ศ.2495 นายเทียบถึงแก่กรรม นางสาวอรุณ
 อุทัยเวช ธิดาของนายเทียบได้เก็บรักษาตำรา “อติสาระวรรค” ต่อมา พ.ศ.2531 ราชสกุลอาณาจักรมอบตำรา “อติ
 สาระวรรค”ไว้ ณ พิพิธภัณฑ์ทหารเรือ ตำรา “อติสาระวรรค” จึงคงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ทหารเรือจนทุกวันนี้

ภาพที่ 7 หน้าต้นของคัมภีร์อติสาระวรรค

(ที่มา: หนังสือหมอพรองค์บิดาของการแพทย์แผนไทย, 2559)

ภาพวาดผีพระหัตถ์ของกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์
ในพระคัมภีร์ อติสาระวรรค โบราณกรรม แลปัจจุบันกรรม

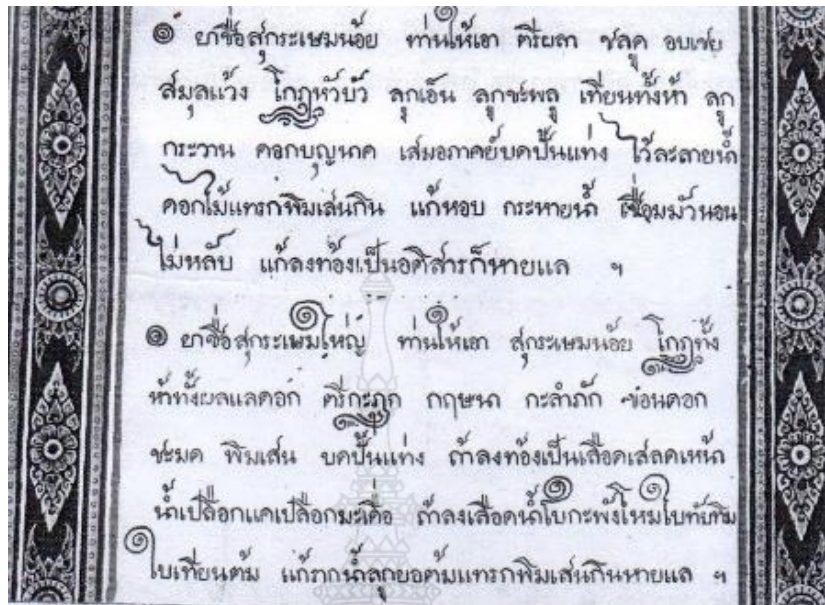
ตรงกลางคือภาพพระพุทธเจ้า มีฤๅษีสองคนนั่งประนมมืออยู่ทั้งสองข้าง

ตรงกลางคือภาพพระอิศวรทรงโค มีฤๅษีสองคนนั่งประนมมืออยู่ทั้งสองข้าง

ภาพที่ 8 ภาพวาดผีพระหัตถ์เสด็จเดี่ยว

(ที่มา: หนังสือหมอพรองศ์บิดาของการแพทย์แผนไทย, 2559)

ภาพที่ 9 ตัวอักษรประดิษฐ์ฝีพระหัตถ์เสด็จเตี่ย
(ที่มา: หนังสือหมอพรองค์บิดาของการแพทย์แผนไทย, 2559)

๑ ข้างนี้ จะกล่าวได้ มหะอานันท ๑ คีสารี
 อันเป็นอดีตเจ้าเมืองสาครบุรี เคารพ๑ บังเกิดเพื่อมิ
 โภคยาแลของกินก็ดี อันมิควรแก่ตาใครคิ มักกระ
 ทำให้ลงในเวลาเช้า มีอาการให้คอแห้ง แลออกเหง
 ให้สีจางระนั้นหนา มีกลิ่นอันคาวระคนด้วยประเมหะ
 เป็นปลา แลให้ปวดคอกท้าวเป็นกำลัง ถ้าแก้ม
 ฟังพันกำหนด๑๒ ภาครไป ก็ระเข้ามธกคอดีสารี จัก
 เป็นปดมอดีสารีชวัน ถ้าจะแกให้แกแต่ยังอยู่ในลม
 หะอิดน พนมอาชกรยักลาไว้ดังนี้ ๙
 ๑ ทานให้เอา คีระภก แห้วหม มลมะคมอน

มลตะบุน มลเบญกานี การบุน ยางตะเมียน น้า
 ประสารทอง ดั่งละลวห เทคพายเมือกแกดองส่วน
 เจตมลเพ็งสีส่วน สักนแปดส่วน รากขะพลีดิบ
 สองส่วน ทำเป็นจุดบคขึ้นแทง ไร่ละตายหม่มวง
 เกรือ แทรกพิมพ์เส้นกินหายแล ๙

ภาพที่ 10 ตัวอย่างคัมภีร์อดีตสารสวรรค์

(ที่มา: หนังสือหมอพรองค์บิดาของการแพทย์แผนไทย, 2559)

2.4 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร

คัมภีร์อติสสาระวรรคเป็นเอกสารสำคัญ มีคุณค่าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ด้านการแพทย์และเภสัชกรรม

แผนไทย รวมทั้งภาษาไทยที่ใช้ในการแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาไทยที่พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ได้สร้าง พัฒนา และสืบทอดกันมา พึ่งทำนุบำรุงและส่งเสริมให้พัฒนาก้าวหน้ายิ่งขึ้น ควรจัดทำคำอธิบายเกี่ยวกับอาการและโรคที่มีระบุในคัมภีร์อติสสาระวรรค วิธีการประกอบยาแบบโบราณ ตลอดจนเครื่องยาสมุนไพรและน้ำกระสายยาที่ระบุให้ใช้ในคัมภีร์อติสสาระวรรค เพื่อให้คัมภีร์อติสสาระวรรคมีความหมายสำหรับวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบันด้วย เนื่องจากตำรับยาหลายขนานยังคงใช้ได้ เพราะโรคหรืออาการหลายอย่างที่กล่าวถึงในคัมภีร์อติสสาระวรรคก็ยังเป็นโรคหรืออาการพื้น ๆ ที่ยังคงปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน (ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต และวิเชียร จีรวงส์ : 2560, คำนำ)

เมื่อได้ศึกษาคัมภีร์อติสสาระวรรคอย่างละเอียด เห็นว่าคัมภีร์นี้ นอกจากจะให้ความรู้ทางการแพทย์และตำรายาขนานต่าง ๆ ซึ่งน่าสนใจมากอยู่แล้ว วิธีการนำเสนอเนื้อหา การเรียบเรียงด้วยถ้อยคำและโวหารที่กระชับ เรียบง่าย และชัดเจนก็น่าสนใจยิ่งนัก แม้ว่าบางตอนอาจจะเข้าใจยากอยู่บ้าง แต่การจัดลำดับเรื่องราวนี้เป็นไปตามขั้นตอนและกระบวนการ อันแสดงถึงประสบการณ์และภูมิปัญญาที่สร้างสมไว้ เช่น ตำรับยาลางขนานระบุว่า ถ้าเป็นโรคอย่างนี้ มีอาการดังนี้ ได้ประกอบด้วยยานานี้ และหากอาการไม่ดีขึ้นก็ให้ช้ำยาขนานต่อไปตามลำดับไป ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพวิธีการเยียวยา และความพยายามของเสด็จเตี่ยในสมัยโบราณที่มุ่งมั่นและไม่ยอมแพ้แก่โรคภัยไข้เจ็บ

ในบันทึกของพระประวัติเสด็จเตี่ย ดังกล่าวว่า เมื่อพระองค์พักราชการก็ออกช่วยเหลือชาวบ้านชาวช่องในฐานะ “หมอปพร” ก่อนหน้านั้น พระองค์สนพระทัยศึกษาเรื่อง แพทย์แผนโบราณจากแพทย์หลวง ฯลฯ ทรงนิพนธ์ตำรายาเรียกว่า “อติสสาระวรรค” พระนิพนธ์ด้วยลายพระหัตถ์ลงบน “ใบลาน” จำนวนหลายเล่ม บางส่วนเก็บรักษาอยู่ที่นายเทียม อุทัยเวช มหาตเล็กใกล้ซิดในสมัยนั้นจนกระทั่งนายเทียมถึงแก่กรรม ตำรายาดังกล่าว ตกทอดมาถึงลูกของนายเทียมคือนายอรุณ อุทัยเวช

หมอปพร เป็น หมอเทวดา ต่วยยานอกจากจะมีผลในการรักษาโรคแล้ว ยังมีเมตตาแก่คนป่วยอีกมากเมื่อคนป่วยมีฐานะยากจน พระองค์ก็ประทานเงินทองให้อีกด้วย พระองค์ถอดเครื่องแบบทหารเรือ มาทรงฉลองพระองค์แบบง่าย ๆ คือ เสื้อราชปาแตน นุ่งผ้าม่วงแบบสมัยนิยม ถือไม้เท้าและกระเป๋ายา ทรงเยี่ยมคนไข้ (พักราชการ พ.ศ. 2454-2460)

2.5 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

วีณา เอี่ยมอำไพ (2535) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ : กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. กล่าวถึงการวิพากษ์หลักฐาน พิจารณาจาก

1. ผู้สร้างหลักฐาน

ผู้สร้างหลักฐานในที่นี้หมายถึง ผู้บันทึกเหตุการณ์ที่ตนได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือรู้เห็นด้วยตนเอง ผู้แต่งหรือผู้เรียบเรียง โดยอาศัยผลงานจากหลักฐานชั้นต้น หรือผู้สร้างหลักฐานประเภทไม่เป็นลายลักษณ์อักษรอื่น ๆ อาทิ โบราณวัตถุ หลักฐานประเภทบอกเล่า เป็นต้น ผู้สร้างหลักฐานมีส่วนสัมพันธ์โดยตรงต่อความน่าเชื่อถือของหลักฐาน ทั้งนี้เพราะหลักฐานแต่ละชิ้นสร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน และยังมีทัศนคติ อารมณ์ ความรู้สึกของผู้สร้างหลักฐานแทรกปนอยู่ด้วย การทราบถึงตัวผู้สร้างหลักฐานก็จะทำให้สามารถสืบค้นได้ว่า บุคคลนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่รายงานมาน้อยเพียงใด (หน้า 94)

2. อายุของหลักฐาน

อายุของหลักฐานแต่ละชิ้นนั้น อาจทราบได้จากที่มีระบุไว้ในหลักฐาน แต่ต้องมีการตรวจสอบกับหลักฐานอื่น ๆ ด้วยว่าตรงกันหรือไม่เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนในกรณีที่เกิดลอกผิดพลาดตกหล่น และจะต้องระมัดระวังเกี่ยวกับการใช้ศักราช ซึ่งเท่าที่ปรากฏในหลักฐานทั้งหลายที่พบในประเทศไทยนั้น มีการใช้ที่แตกต่างกันคือ มหาศักราช จุลศักราช พุทธศักราช และรัตนโกสินทร์ศก การใช้ศักราชต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ มีช่วงระยะเวลาที่นิยมใช้และปีที่เริ่มต้นนับศักราชต่างกัน (หน้า 95) เนื่องจากมีหลักฐานอีกเป็นจำนวนมากที่มีได้ระบุศักราชที่เขียนหรือสร้างขึ้น จึงต้องมีการกำหนดอายุของหลักฐานดังกล่าวด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยสังเขปดังนี้

2.1 พิจารณาจากรูปแบบตัวอักษร ลักษณะของลายมือซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย

2.2 ศึกษาสำนวนโวหารจากเนื้อความในหลักฐาน

2.3 หากทราบถึงตัวผู้แต่งเอกสารก็อาจกำหนดอายุของเอกสารนั้นได้

3. สถานที่สร้างหลักฐาน

การประเมินค่าของหลักฐานด้วยการพิจารณาจากสถานที่สร้างหลักฐานนั้น อาจเห็นได้เด่นชัดในหลักฐานประเภทโบราณคดีมากกว่าหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้เนื่องจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเผยแพร่ได้กว้างขวางและเคลื่อนย้ายได้ง่าย การพิจารณาแหล่งกำเนิดของหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรจึงมุ่งเน้นเอกสารฉบับดั้งเดิม (หน้า 98)

4. วัตถุประสงค์ของหลักฐาน

หลักฐานต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ สร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่ก็เพื่อสนองความต้องการของผู้คนในแต่ละยุคสมัย มิใช่เพื่อเป็นหลักฐานให้คนรุ่นหลังศึกษา การรู้ถึงจุดมุ่งหมายอันแท้จริง ในการสร้างหลักฐานจึงมีส่วนช่วยประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานได้ การพิจารณาถึงเจตนาอันแท้จริงของผู้บันทึกหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร จะต้องศึกษาเนื้อความภายในหลักฐานนั้นประกอบด้วย แต่เป็นเพียงให้รู้จักหลักฐานเท่านั้น มิได้มุ่งที่จะประเมินความน่าเชื่อถือของข้อความภายในหลักฐาน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งบอกถึงความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยมของผู้คนในสังคมแต่ละสังคมแต่ละยุคสมัยจากอดีตสืบเนื่องต่อมาจนถึงระยะเวลาที่มีผู้บันทึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษรได้เป็นอย่างดี

5. รูปเดิมของหลักฐาน

การที่นักประวัติศาสตร์ จำต้องพิจารณารูปเดิมของหลักฐานประเภทที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น เนื่องจากหลักฐานส่วนใหญ่ที่ใช้ศึกษากันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนี้ มิใช่หลักฐานดั้งเดิมแต่ได้ผ่านการคัดลอก กลั่นกรอง จึงอาจเกิดความคลาดเคลื่อนขึ้นได้จากการคัดลอกผิดพลาด ตกหล่น อย่างไรก็ตามปัญหาดังกล่าวนี้นี้ ก็ยังไม่สำคัญเท่ากับการแก้ไขหรือต่อเติมเนื้อความ ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านได้ข้อมูลที่ผิดจากยุคสมัยที่ต้องการ

การตีความหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร

1. การใช้ถ้อยคำ

ภาษาเป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างบุคคลในสังคม ที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การตีความเพื่อให้เข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงของเอกสารว่า ผู้บันทึกหรือเรียบเรียงต้องการจะบอกสิ่งใดแก่ผู้ศึกษานั้น อาจกระทำได้ด้วยการเข้าใจถึงความหมายของถ้อยคำที่ใช้ในเอกสารว่ามีความหมายอย่างไรในสมัยที่เขียนเอกสารนั้นขึ้น การใช้ความหมายในปัจจุบันไปศึกษาคำบางคำในอดีตอาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนขึ้นได้ ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จึงควรมีความรู้ทางภาษาศาสตร์เป็นพื้นฐานประกอบด้วย (111)

2. สำนวนโวหาร

นอกจากสังเกตจากการใช้ถ้อยคำดังกล่าวแล้วข้างต้น สำนวนโวหารของผู้บันทึกหลักฐานก็อาจใช้ในการตีความได้ โวหารในภาษาไทยมีหลายลักษณะทั้งการเปรียบเทียบ อุปมาอุปไมย คำคล้องจองและท่วงทำนองแบบวรรณศิลป์ เพื่อให้เกิดความไพเราะงดงามด้านภาษา เราควรรู้สึกหรือเกิดภาพพจน์ แต่ในแง่ประวัติศาสตร์การใช้สำนวนโวหารดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความสับสน ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีความหมายตรงตัว

3. ลีลาการเขียน

ลีลาการเขียนของผู้เรียบเรียงหลักฐานบางชิ้นอาจมีส่วนช่วยในการตีความ ค้นหาเจตนาที่แท้จริงของหลักฐานนั้นได้

4. อิทธิพลจากสภาพแวดล้อม

คำว่า “สภาพแวดล้อม” ในที่นี้หมายถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อผู้บันทึกหรือผู้สร้างหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยดังกล่าวประกอบด้วยทัศนคติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงชีวิตของผู้สร้างหลักฐาน ซึ่งย่อมสะท้อนออกมาในหลักฐานที่ได้รับการบันทึกหรือสร้างขึ้น ความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อมร่วมสมัยของหลักฐาน ก็จะช่วยให้ตีความหลักฐานชิ้นนั้น ๆ ได้ใกล้เคียงกับเจตนาที่ผู้บันทึกเอกสารต้องการแสดงออก

5. การเปรียบเทียบเหตุการณ์

การที่จะเข้าใจหรือตีความเหตุการณ์ในอดีตได้อย่างลึกซึ้งนั้น อาจใช้วิธีการเปรียบเทียบเหตุการณ์ในหลักฐานที่ต่างสมัยกัน แต่ทั้งนี้จะต้องเป็นเรื่องราวที่ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และช่วงเวลาห่างกันไม่มาก การตีความด้วยการเปรียบเทียบนั้น ผู้ศึกษาอาจใช้วิธีเปรียบเทียบกับประสบการณ์ในช่วงชีวิตของตนเพื่อที่จะได้ทราบถึงแนวคิด และจุดมุ่งหมายในการเรียบเรียงหลักฐานชิ้นนั้น

6. พิจารณาจุดมุ่งหมายของหลักฐาน

จากการประเมินหลักฐานในขั้นต้นทำให้ทราบเกี่ยวกับเอกสารในแง่ต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นการประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานแล้วยังมีส่วนช่วยในการตีความหลักฐานได้อีกด้วย โดยเฉพาะในแง่จุดมุ่งหมายของหลักฐาน

7. การใช้ทฤษฎี

นักประวัติศาสตร์บางกลุ่มมีความเห็นว่า พัฒนาการของประวัติศาสตร์เกิดจากปัจจัยบางอย่าง อาทิ พฤติกรรมของมหาบุรุษ สภาพเศรษฐกิจ ฯลฯ เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบันจึงมักจะตีความหลักฐานโดยยึดทฤษฎีเป็นกรอบในการอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้น

การวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์

การเชื่อมโยงข้อมูลเพื่ออธิบายพฤติกรรมในอดีตของมนุษย์นั้น นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะกำหนดให้เป็นไปในแนวสาเหตุและผลลัพธ์ด้วยการศึกษาว่าพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งบังเกิดขึ้นด้วยสาเหตุใดและมีผลอย่างไรติดตามมา ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จึงกำหนดให้ปรากฏการณ์กลุ่มแรกเป็นสาเหตุและปรากฏการณ์ที่ติดตามมาเป็นผลที่บังเกิดขึ้น

สภาพแวดล้อมของเหตุการณ์

1. ปัจจัยทางภูมิศาสตร์

ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีผลต่อลักษณะการดำรงชีวิตของมนุษย์

2. การเมือง

3. สภาพเศรษฐกิจ

4. อิทธิพลทางสังคม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้เข้าใจแนวคิดทางความเชื่อ ความสำคัญของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสะท้อนสังคมไทยในบทต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์อติสาระวรรค และความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏจากคัมภีร์อติสาระวรรค ซึ่งผู้วิจัยมีขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

- 3.1 การกำหนดประชากร
- 3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย
- 3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การกำหนดประชากร

3.1.1. ประชากรในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ เป็นผู้อาวุโสจากชุมชนนางเลิ้งและร้านขายยาในย่านชุมชนนางเลิ้ง กลุ่มที่ 1 ผู้อาวุโส จำนวน 10 คน (ด้วยสถานการณ์โควิด-19 จึงไม่ได้ดำเนินการให้ครบ ดำเนินการได้เพียง 5 ราย)

3.1.2 การสุ่มกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลเชิงลึก

สำหรับการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตามความสะดวก (Convenience Sampling) ซึ่งเอื้อต่อการเก็บข้อมูลภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด (COVID-19) เป็นผู้อาวุโส ย่านชุมชนนางเลิ้ง จำนวน 5 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือแบบสอบถาม ได้แก่ ประกอบด้วย 4 ตอน ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เกี่ยวกับ ประสบการณ์การใช้สมุนไพร และ พลังศรัทธาในพลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ผู้นิพนธ์คัมภีร์อติสาระวรรคและตอนที่ 4 เป็นข้อคำถามแบบปลายเปิดเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค และมีการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิชุมชนนางเลิ้ง นำข้อมูลที่ได้ประเมินคุณค่าของคัมภีร์อติสาระวรรคและความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค

3.2.1 แบบสอบถาม สำหรับแบบสอบถาม เรื่อง วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค ครึ่งนี้แบ่งออกได้เป็น 4 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 ประสิทธิภาพการใช้สมุนไพร

ตอนที่ 3 พลังศรัทธาในพลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค

เกณฑ์การให้คะแนนข้อคำถามดังนี้	
ระดับความคิดเห็น	คะแนน
เห็นด้วยมากที่สุด	5
เห็นด้วยมาก	4
เห็นด้วยปานกลาง	3
เห็นด้วยน้อย	2
เห็นด้วยน้อยที่สุด	1

การสร้างและพัฒนาแบบสอบถามในงานวิจัยนี้ มีขั้นตอนในการดำเนินการ โดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยทบทวนงานวิจัยและวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยด้านการแพทย์แผนโบราณ ความเชื่อ และคัมภีร์อติสาระวรรค
2. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้อาวุโสย่านนางเลิ้ง กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาถึงรูปแบบคำถามที่นำมาใช้ในการสร้างแบบสอบถาม และเนื้อหาของแบบสอบถามนั้นครอบคลุมตลอดจนตรงกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย
3. ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น ก่อนดำเนินการสร้างแบบสอบถาม เรื่อง วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค และนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความเข้าใจและความชัดเจนของภาษาที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
4. ผู้วิจัยนำแบบสอบถามดังกล่าวให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา ความชัดเจนและความกระชับของภาษา โดยใช้สูตรการหาค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม (Index of item objective congruence) (สุรพงษ์ คงสัตย์ และ ชีรชาติ ธรรมวงศ์, 2551) ภาพที่ 11 แสดงสูตรการหาค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม โดยให้เกณฑ์ในการตรวจพิจารณาข้อคำถาม ดังนี้
 - ข้อคำถามที่มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.50-1.00 มีค่าความเที่ยงตรง ใช้ได้
 - ข้อคำถามที่มีค่า IOC ต่ำกว่า 0.50 ต้องปรับปรุง ยังใช้ไม่ได้

ภาพที่ 11 สูตรการหาค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม

สูตรการคำนวณค่า IOC	=	$\frac{\text{ผลรวมคะแนน}}{\text{จำนวนผู้เชี่ยวชาญ}}$	หรือ	$IOC = \frac{\sum R}{N}$
IOC	คือ	ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหา		
R	คือ	คะแนนของผู้เชี่ยวชาญ		
$\sum R$	คือ	ผลรวมของคะแนนผู้เชี่ยวชาญแต่ละคน		
N	คือ	จำนวนผู้เชี่ยวชาญ		

5. ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่แก้ไขแล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มทดลองย่อย ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของคณะศิลปศาสตร์ จำนวน 5 คน เพื่อวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นด้วยสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) ซึ่งแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูลงานวิจัยในครั้งนี้ได้ค่าคะแนนความเชื่อมั่น ของแบบสอบถาม

6. นำแบบสอบถามที่สมบูรณ์แล้วเก็บข้อมูลกับกลุ่มประชากรที่กำหนด

3.2.2 คำถามสัมภาษณ์เชิงลึก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างชุดคำถามโดยอาศัยแนวคิดจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เพื่อสร้างชุดแบบสอบถาม และการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกจำนวน 5 คน เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยคำถามแบบปลายเปิดแบ่งออกได้เป็น

- เรื่องความรู้ด้านสมุนไพร
- เรื่องความรู้คัมภีร์อติสาระวรรค
- เรื่องพลังศรัทธาต่อเสด็จเตี้ย
- เรื่องข้อเสนอแนะการต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยด้วยวิธีการผสมผสานนั้น ทำให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

3.3.1 การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ผ่านการอบรมจริยธรรมก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. จัดเตรียมแบบสอบถามไว้จำนวน 10 ชุดให้เพียงพอและสำรองไว้เพื่อเก็บข้อมูล
2. ผู้วิจัยดำเนินการประสานงานกับผู้นำชุมชนนางเลิ้ง และผู้อาวุโสแห่งตลาดนางเลิ้งเพื่อประชาสัมพันธ์และดำเนินการเก็บข้อมูล
3. นำแบบสอบถามที่ได้รับคืนมา ทำการให้คะแนนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้
4. การเตรียมข้อมูลก่อนกระบวนการวิเคราะห์โดยใช้ Microsoft Excel และ SPSS

3.3.2 การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีการเตรียมชุดคำถามสัมภาษณ์ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลกล้าแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับคัมภีร์อติสาระวรรค ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยทำการนัดหมายล่วงหน้า และอธิบายถึงวัตถุประสงค์ ข้อคำถามเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก หลังจากนั้นจะนัดหมายตามวันเวลาว่างของผู้ให้ข้อมูลหลัก และใช้เวลาในการสัมภาษณ์ 60 นาที

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.4.1 ข้อมูลจากแบบสอบถาม ผู้วิจัยนำข้อมูลที่รวบรวมได้และตรวจให้คะแนนแล้วไปวิเคราะห์ตามวิธีการทางสถิติด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS โดยเลือกวิธีวิเคราะห์ตามประเภทของข้อมูลโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แบบสอบถามส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยการใช้สถิติเชิงพรรณนาการแจกแจงความถี่ และการคำนวณหาค่าร้อยละ

2. แบบสอบถามส่วนที่ 2 และ 3 เกี่ยวกับคัมภีร์อติสาระวรรค ซึ่งข้อมูลที่ได้จากแบบมาตราส่วนประมาณค่าวิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย (\bar{x}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) แล้วสรุปผลในรูปแบบข้อความประกอบตารางสำหรับเกณฑ์การตัดสินผลการวิเคราะห์ข้อมูล พิจารณาจากค่าเฉลี่ยเลขคณิตเกณฑ์จุดกลางของช่วงระดับคะแนน Best (1981) และ บุญชุม ศรีสะอาด (2545, 102-103) ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.51 – 5.00 หมายถึง เห็นด้วยมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.51 – 4.50 หมายถึง เห็นด้วยมาก

ค่าเฉลี่ย 2.51 – 3.50 หมายถึง เห็นด้วยปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.51 – 2.50 หมายถึง เห็นด้วยน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.50 หมายถึง เห็นด้วยน้อยที่สุด

3. แบบสอบถามตอนที่ 4 เป็นข้อมูลที่เป็นคำถามแบบปลายเปิดเก็บรวบรวมเป็นความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับการต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค

3.4.1 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับข้อมูลสัมภาษณ์ที่ได้จากการถอดเทปจากกลุ่มประชากรที่เป็นผู้อาวุโส จำนวน 5 คน โดยมีการเตรียมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ตามลำดับดังนี้

1. ดำเนินการแปลงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็น .txt file และดำเนินการตรวจสอบการสะกดคำให้ถูกต้อง

2. แบ่งขอบเขตของคำก่อนการวิเคราะห์โดยการใช้โปรแกรม Word Segmentation

3. ตรวจสอบข้อมูลว่าแบ่งขอบเขตได้ถูกต้องก่อนนำมาวิเคราะห์หน้าที่ของคำโดยใช้ Thai Parts-of-Speech Tagger เพื่อช่วยในการกำหนดทิศทางความคิดเห็นของผู้อาวุโส

4. นำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมการวิเคราะห์ถ้อยความด้วย Simple Concordance Program และ AntConc

5. วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลคัมภีร์อติสาระวรรค

ความเชื่อเกี่ยวกับพลเรือเอกฯ

พระราชประวัติ

พระคณาจารย์ที่เสด็จเดี่ยว เคยเสด็จไปศึกษาวิชาอาคมนั้นหาได้มีเพียง

1. หลวงพ่อวัดปากคลอง มะขามเต่า (หลวงพ่อสุข)

2. หลวงพ่อวัดบางคลาน พิจิตร (เงิน)

3. หลวงพ่อวัดพระญาติ ออยุธยา (กลิ่น)

4. หลวงพ่อเจียม ชลบุรี

5. หลวงพ่อจร วัดดอนรวบ ชุมพร

6. หลวงพ่อพริ้ง บางปะกอก

7. หลวงพ่ออี สัตหีบ

8. หลวงพ่อพุ่ม วัดบางโคล่นอก

ภายหลังจากถูกสั่งพักประจำการมีเวลาว่างมาก พระองค์จึงหันมาช่วยเหลือชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยในฐานะที่เคยทรงศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณในนามของหมอปพร

ตำราของพระองค์เป็นที่เชื่อถือแก่ชาวบ้านอย่างมากรักษาโรคบางชนิดที่หมดทางรักษากลับหายขาดได้ หลักการรักษาโรคของหมอปพร มี 2 แนวทางคือ ทางแพทย์ศาสตร์ผสมไสยศาสตร์ ใช้คาถาอาคมเสกเป่า นอกจากนี้ยังเล่ากันต่อเนื่องมาอีกทางหนึ่งว่า พระองค์ได้รับตัวยาจากการถวายของชีปะขาวท่านหนึ่งด้วยการนิมิตบอกตัวยารักษาโรค

ชีปะขาว ท่านนี้กล่าวเป็นปริศนาตามแบบลักษณะของการบอกยาแบบ “ผีบอก” กล่าวคือไม่บอกตรงๆ แต่เป็นปริศนา ถ้าหากหมอกคนใดตีปริศนานั้นออกก็เท่ากับว่ามีวาสนาผูกพันต่อกัน ถ้าหากตีไม่ออกก็ไม่อาจจะทำยาชนิดนั้นขึ้นมาได้ ปริศนาที่ชีปะขาวบอกมีดังนี้

1. ยกขึ้นกาบินหนี

2. แทรกแม่พระธรณี

3. หนีสงสาร

4. ไปนิพพานมรู้กลับ

หมอปพร ตีปริศนานี้ออกมาดังนี้

1. ยกขึ้นกาบินหนี ได้แก่ โศกกระสุน

2. แทรกแม่พระธรณี ได้แก่ แห้วหัวหนู

3.หนังสือสาร ได้แก่ ขทินอ้อย

4.ไปนิพพานไม่รู้กลับ ได้แก่ ผักเสี้ยนผี

ตัวยาส้มัยก่อนเป็นพวกพืช ต้นไม้ใบหญ้า ทั้งสิ้นตามแบบยาไทย ปัจจุบันซื้อหาได้ที่ร้านเจ้ากรมเปื้อนข้างวัดสามปลื้ม กรุงเทพฯ แห่งเดียวในประเทศไทยที่ตัวยาไทยมากที่สุด (ภารดร รัตนกุล : 2539, 89) นอกจากนี้การเจียดตัวยาจะต้องมีกำหนดน้ำหนักเป็นสำคัญตัวยาทั้ง 4 ที่ได้จากความฝันจากชีปะขาวมีน้ำหนักเท่ากันคืออย่างละ 1 บาท นำมาตากให้แห้ง แล้วบดให้ละเอียดผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน (กลม ๆ) ขนาดพอสมควร เป็นตัวยาเน้นทางด้าน อายุวัฒนะหรือเสริมพลังให้แก่ร่างกาย หมอพรเมื่อได้สูตรตัวยาทั้ง 4 นี้ พระองค์นำมาเสวยและประทานให้แก่ผู้อื่นที่ใกล้ชิดทดลองดูปรากฏว่า เป็นตัวยาอัศจรรย์ประการหนึ่ง เสริมสร้างพลังอายุวัฒนะได้จริง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่องวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค ในบทนี้ผู้วิจัยสรุปผลวิจัยหลังจากการดำเนินการวิเคราะห์คัมภีร์อติสาระวรรค เพื่อทราบคุณค่าของคัมภีร์อติสาระวรรค และความเชื่อที่ปรากฏจากคัมภีร์อติสาระวรรค ตามข้อดังต่อไปนี้

4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อความสะดวกในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และเพื่อให้สื่อความหมายได้เข้าใจตรงกัน ผู้วิจัยขอเสนอสัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

N	แทน	จำนวนคนในกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม
Mean (\bar{x})	แทน	ค่าเฉลี่ย
S.D.	แทน	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยแสดงผลการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือผลการวิจัยที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษาคัมภีร์อติสาระวรรคและความเชื่อที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค โดยแบ่งผลการวิเคราะห์เป็น 6 ส่วน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม แสดงผลด้วยค่าความถี่ และร้อยละ

ตอนที่ 2 ทศนคติที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร

ตอนที่ 3 ทศนคติที่มีต่อคัมภีร์อติสาระวรรค

ตอนที่ 4 ผลความศรัทธาที่มีต่อเสด็จเตี่ย

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะต่อการต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค

ผลการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือผลการวิจัยที่ได้ ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นผู้อาวุโส ย่านนางเลิ้ง พบว่า เพศ ของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากเป็นเพศหญิง คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 83 ต่อ 17 อายุ ของผู้ตอบแบบสอบถามอยู่ระหว่าง 65-79 ปี โดยส่วนมากมีอายุ 70 ปี คิดเป็นร้อยละ 58 จากกลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

ตอนที่ 2 ทศนคติที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร

ตารางที่ 1 แสดงค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นเกี่ยวกับ ทศนคติที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร

ความรู้ด้านสมุนไพร	\bar{x}	SD	ระดับความคิดเห็น
1. คุณรู้จักสมุนไพรอะไรบ้าง ยกตัวอย่าง 5 ตัวอย่าง	3.68	1.26	เห็นด้วยมาก
2. คุณใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวันอะไรบ้าง ยกตัวอย่าง 10 ตัวอย่าง	3.63	1.17	เห็นด้วยมาก
3. คุณรู้สรรพคุณของสมุนไพรอย่างน้อยเพียงใด	3.77	1.17	เห็นด้วยมาก
4. คุณใช้สมุนไพรแทนยาแผนปัจจุบันหรือไม่	3.38	1.73	เห็นด้วยปานกลาง

ตารางที่ 1 แสดงค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นเกี่ยวกับทัศนคติต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร

จากตารางที่ 1 แสดงว่าผู้อาวุโสรู้จักสมุนไพร และใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวันและยังรู้สรรพคุณของสมุนไพร แต่ใช้ยาแผนปัจจุบันปานกลาง

ตอนที่ 3 ทัศนคติที่มีต่อคัมภีร์อติสาระวรรค

ตารางที่ 2 ทัศนคติที่มีต่อคัมภีร์อติสาระวรรค

ข้อ	คัมภีร์อติสาระวรรค	จำนวน	ร้อยละ
2.	รู้จักคัมภีร์อติสาระวรรคหรือไม่	5	40%
3.	คัมภีร์อติสาระวรรคคืออะไร	5	10%
4.	ไม่เคยเห็นคัมภีร์อติสาระวรรค	5	50%

ตอนที่ 3 ทัศนคติที่มีต่อคัมภีร์อติสาระวรรค

ผู้ให้ข้อมูลหลักไม่มีความรู้เรื่องคัมภีร์อติสาระวรรค

ตอนที่ 4 ผลความศรัทธาที่มีต่อเสด็จเตี่ย

ตอนนี้ผู้วิจัยนำคำบรรยายความรู้สึกของผู้ให้สัมภาษณ์มาประเมินพบว่ามีความศรัทธาเสด็จเตี่ยมากที่สุดและจะคงเป็นเช่นนี้สืบไป

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะต่อการต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค

จากข้อเสนอแนะของผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

1. อยากรได้สูตรยาจากคัมภีร์อติสาระวรรค

2. อยากรให้มหาวิทยาลัยผลิตด้วยจากคัมภีร์อติสาระวรรค

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์และเภสัชกรรมของไทยนั้น กำเนิดขึ้นและสร้างสมมาพร้อม ๆ กับกำเนิดของชนชาติไทย ผ่านประวัติศาสตร์อันยาวนานมีการปรับปรุง เพิ่มเติม จนผสมผสานเปลี่ยนแปลงไป

ตามอิทธิพลของวัฒนธรรมจากภายนอก ทำให้การแพทย์และเภสัชกรรมแผนไทยพัฒนาไปจนมีเอกลักษณ์เฉพาะเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การศึกษาเพื่อให้เห็นภาพของการแพทย์และเภสัชกรรมของคนไทยสมัยนั้น อาจศึกษาได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

4.3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก

ในประวัติศาสตร์ตำรายาหรือเอกสารโบราณ ยุคก่อนสุโขทัยถึงอยุธยาตอนต้น คือช่วงก่อนพุทธศักราช 1800 ถึงช่วงพุทธศักราช 1998 นั้น แทบจะไม่มีตกสืบทอดมาให้ได้ศึกษาเรียนรู้เวชกรรมและเภสัชกรรมในยุคสมัยนั้น หลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งที่ทำให้เห็นภาพในบางมุมของการแพทย์ในราชสำนักสมัยอยุธยาตอนต้นคือ “ทำเนียบศักดินา” ใน “กฎหมายตราสามดวง” ที่ตราขึ้นในปีพุทธศักราช 1998 ระบุศักดินาของข้าราชการพลเรือนที่ปฏิบัติงานด้านการแพทย์ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับโดยแบ่งเป็นกรมต่าง ๆ หลายกรม เช่น กรมแพทยา กรมหมอยา กรมหมอกุมาร กรมหมอนวด กรมหมอยาตา กรมหมอวรรณโรค และโรงพระโอสถ แต่ละกรมมีเจ้ากรมและตำแหน่งข้าราชการระดับอื่น ๆ ลดหลั่นกันไป เช่น “ออกญาแพทยพงษาวิสุทธาบดิเอยไพริยบรากรมพาหุ จางวางแพทยาโรงพระโอสถ นา 2000 พระศรีมโหสถราชแพทยาธิบดีศรีรองครักษเจ้ากรมแพทยาหน้า นา 1600 เจ้ากรมหมอนวดซ้าย ขวา หลวงราชรักษา หลวงราโช นาคล 1600 ...” (ชยันต์พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต และวิเชียร จีรวงส์ : 2560, 4)

ประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรค

หน้าที่ของคัมภีร์อติสาระวรรค อาจพิจารณาได้ตามเนื้อหาและเป้าหมายในการจัดทำคัมภีร์อติสาระวรรค ดังนี้

1. เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ กล่าวถึงประวัติ สภาพความเป็นอยู่ของสังคม
2. หน้าที่ทางด้านยาสมุนไพรรักษาโรค
3. หน้าที่ทางด้านศาสนา คือด้านพิธีกรรมและด้านความเชื่อ คนไทยมีความเชื่อในเรื่องตัวอักษรหรืออักขระต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีมนต์ขลังเป็นสัญลักษณ์ของความรู้และเวทมนตร์ ซึ่งอาจให้ผลดีร้ายได้ โดย
4. หน้าที่เป็นเอกสารกรรมสิทธิ์

บทที่ 5

อภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรคในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source) และวิเคราะห์ความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรค โดยมีคำถามวิจัยดังต่อไปนี้ คัมภีร์อติสาระวรรคสำคัญอย่างไร ทักษะคติของคนไทยต่อเสด็จเตี้ยเป็นอย่างไร และ ผลจากความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรคเป็นอย่างไร โดยแบ่งหัวข้อได้ดังต่อไปนี้

5.1 บทสรุปผลงานวิจัย

5.2 อภิปรายผล

5.3 ข้อจำกัดของงานวิจัย

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุปผลงานวิจัย

ผลวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินคุณค่าคัมภีร์อติสาระวรรคในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Source) และวิเคราะห์ความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรคคำถามงานวิจัย 3 ข้อดังต่อไปนี้

1. คัมภีร์อติสาระวรรคสำคัญอย่างไร
2. ทักษะคติของคนไทยต่อเสด็จเตี้ยเป็นอย่างไร
3. ผลจากความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรคเป็นอย่างไร

5.1.1 คัมภีร์อติสาระวรรคสำคัญอย่างไร

คัมภีร์อติสาระวรรคในทางประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นเอกสารชั้นต้นที่เสด็จเตี้ยทรงเขียนขึ้นด้วยฝีพระหัตถ์ของพระองค์เอง ตามลักษณะของวิธีการเขียนที่บันทึกในสมุดข่อยขนาด 14 นิ้ว กว้าง 5 นิ้ว หนา 2 นิ้วครึ่ง ซึ่งในทางประวัติศาสตร์ถือว่าสมุดข่อยเป็นวัสดุที่ใช้เขียนมีความคงทนแม้จะล่วงเลยร้อยปีตัวอักษรที่เขียนอยู่ก็ไม่ลบเลือน หน้าปกเป็นลายไทยปิดทองสวยงาม สะท้อนให้เป็นความตั้งใจของเสด็จเตี้ยในการบันทึกตำรายา (ซึ่งดูรายละเอียดได้จากภาคผนวก ก) คัมภีร์อติสาระวรรคจึงเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าแก่แผ่นดิน

5.1.2 ทศนคติของคนไทยต่อเสด็จเตี้ยเป็นอย่างไร

ผลการวิจัยพบว่าพลังศรัทธาของคนไทยที่มีต่อเสด็จเตี้ยไม่ว่าความรู้ความสามารถและอภินิหารต่าง ๆ ของเสด็จเตี้ยมีมากมาย ดังจากคำเรียกขาน เช่น เจ้าพ่อ จ้าวพ่อ เสด็จในกรมฯ เสด็จเตี้ย เจ้าฟ่อนาวี ที่เอ๋บ้อ เต็ก เช็คกัณฑ์นั้น

พันเอก ประจวบ วัชรปาน (ยศเมื่อ พ.ศ.2513) ได้เขียนบทความเรื่อง “เจ้าฟ่อนาวี-ที่เอ๋บ้อเต็ก-เช็คกัณฑ์นั้น” ลงในนิตยสารนาวิกศาสตร์ฉบับเดือน พฤศจิกายน พ.ศ.2513 ดังนี้

1.เจ้าฟ่อนาวี ท่านหมายถึง นายพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอากาศเรียวรังสรรค์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

2.ที่เอ๋บ้อเต็ก น่าจะเป็นภาษาจีนแต้จิ๋ว แปลว่า “ใต้ฟ้านี้ไม่มีใครเป็นคู่แข่ง” เป็นหนึ่งไม่มีสอง ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Invinible ที่แปลว่า ไร้เทียมทาน

3.เช็คกัณฑ์นั้น เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า Second to none แปลเป็นไทยว่า “ไม่เป็นสองรองจากใคร”

พันเอก ประจวบ วัชรปาน ผู้กตเวทิตาของเสด็จเตี้ย แล้วเขียนคำทำนาย ไว้ดังนี้

1.มีความเข้มแข็งมาก เป็นคนแข็งแรงและกล้าหาญ เป็นคนฉลาดหลักแหลม เป็นผู้ฉลาดในการโต้ตอบปัญหาต่าง ๆ และแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างดีเลิศ มีเกียรติยศและมีชื่อเสียงโด่งดังมาก เป็นใหญ่มีตำแหน่งสูงมีอำนาจมาก ทุกคนต้องยำเกรงและเชื่อฟัง เป็นที่ยกย่องสรรเสริญจากพระราชา กว้างขวางมีชื่อเสียงดี เป็นที่รู้จักในวงสังคม มีวาทีศิลป์ คารมคมคาย พุดจาถูกใจผู้ฟัง

2.คงแก่เรียนและรอบรู้ทุกอย่าง มีการศึกษาดี มีวิทยฐานะสูง มีกิริยามารยาทนุ่มนวลเรียบร้อย น่ารักใคร่นับถือ มีวินัยเคร่งครัด รู้จักสำรวมอิริยาบถ ทำงานทุกอย่างได้รอบตัว ไม่เลือกงาน ขยันขันแข็ง เป็นคนเก่งในทางคำนวณ มีศิลปะในการต่อสู้โดยที่ไม่ใช้อาวุธ เช่น มวย ยูโด

3.มีฐานะดี มั่นคงถาวร ไม่โลภหรือทะเยอทะยาน เสียสละและชอบให้ทานแก่ผู้ยากจน ชอบบำเพ็ญคุณงามความดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นที่รักและนับถือของชนทุกชั้น

4.มีความชำนาญในพิธีเกี่ยวกับศาสนาหรือพิธีพราหมณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับไสยศาสตร์ บำเพ็ญตนเป็นนักบวชหรืออาจารย์ทางไสยศาสตร์ มีกำลังภายในมาก ชลิ่งในวิชาไสยศาสตร์

5.มีศิลปะในการปรุงยา รอบรู้ในเรื่องยาพิษ ชอบเล่นแร่แปรธาตุ มีความรู้ความชำนาญและชอบค้าขายเกี่ยวกับพวกสมุนไพร เช่น รากไม้ หัวว่าน ต้นไม้ เปลือกไม้ น้ำมันพืชต่าง ๆ ยารักษาโรคที่มาจากสมุนไพรและพืช

ซึ่งจากคำทำนายได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดตามลักษณะของเสด็จเตี้ยทุกประการ

5.1.3 ผลจากความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรคเป็นอย่างไร

ผลวิจัยรายงานว่าความเชื่อที่ปรากฏจากคัมภีร์อติสาระวรรค มีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เช่น ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม จากสมุดข่อยนี้พบว่ามียาหลายขนานที่ได้ให้คาถากำกับยาไว้ด้วย คาถาพระพุทธรเจ้า 5 องค์ มีใจความว่า “นะ โม พุท ธา ยะ” ย่อมาจาก

นะ กาโร กะกุสันโธ

โม กาโรนาคมโน

พุท กาโรกัสสปพุทโธ

ธา กาโรโคตโมพุทโธ

ยะ กาโรรียเมตเตโย ปัญจพุทธา นะมามิหัง

คาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์หรือพระเจ้า 5 พระองค์นี้สืบเนื่องจากความเชื่อในเรื่องการสิ้นยุคของโลกที่ว่าเมื่อสิ้นกัลป์หนึ่ง ๆ ก็จะมีไฟล้างโลกครั้งหนึ่งดังความในคัมภีร์โบราณตั้งแต่ครั้งต้นปฐมกัลป์ว่าโลกนี้ยังว่างเปล่า เพราะเหตุที่ไฟประลัยกัลป์ไหม้โลก เผาผลาญสรรพสิ่งต่าง ๆ จนหมดสิ้นแล้วบังเกิดฝนตกลงมาจนท่วมโลก เหลือแต่พรหมโลกเท่านั้นที่รอดพ้นจากไฟไหม้โลก ในขณะที่น้ำค่อย ๆ ลดลงจนเกือบแห้งนั้น ก็เกิดดอกบัวผุดขึ้นมา 5 ดอก แต่ละดอกมีพระอักขระกำกับอยู่คือ

ดอกบัวดอกที่ 1 มีพระอักขระ นะ กำกับอยู่

ดอกบัวดอกที่ 2 มีพระอักขระ โม กำกับอยู่

ดอกบัวดอกที่ 3 มีพระอักขระ พุท กำกับอยู่

ดอกบัวดอกที่ 4 มีพระอักขระ ธา กำกับอยู่

ดอกบัวดอกที่ 5 มีพระอักขระ ยะ กำกับอยู่

ท้าวสหบดีพรหมซึ่งประทับอยู่บนพรหมโลกได้ทอดทัศนาการเห็นดังนั้น จึงทรงทำวันทนาการ แล้วตรัสกล่าวคำพยากรณ์ว่า กัลป์ที่จะเกิดใหม่นี้ชื่อภัทธกัลป์ จะมีพระเจ้านาตรัสรู้ 5 พระองค์คือ

องค์ที่ 1 พระกุกสันโธ

องค์ที่ 2 พระโกนาคมน์

องค์ที่ 3 พระกัสสป

องค์ที่ 4 พระสมณโคตม

องค์ที่ 5 พระศรีอาริยเมตไตรย

ท้าวสหบดีจึงได้ทรงเอาหญ้าคาทิ้งลงมา ทำให้บังเกิดเป็นแผ่นดินขึ้น ต่อจากนั้นก็บังเกิดมีมนุษย์ สัตว์ และพืชทั้งหลายสืบมาจนทุกวันนี้ โบราณจารย์จึงนำพระอักขระ นะโมพุทธาเยนี้มาใช้เป็นอักษรย่อหรือหัวใจคาถาพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ ใช้สำหรับสวดหรือเสกเป่า หรือลงเลขลงยันต์ ถือเสมือนเป็นเครื่องยาหมูที่ จะต้องแทรกชิมในตัวยาทุกขนาน

ในปัจจุบันหมอยามีทัศนคติต่อการรักษาด้วยการเสกคาถาต่าง ๆ ในการรักษานั้นโดยแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

1. หมอยาเชื่อว่าการรักษาโรคจะมีประสิทธิภาพหรือไม่ขึ้นอยู่กับที่การจัดยาสมุนไพรโดยตรง ไม่จำเป็นต้องเสกยาใด ๆ ทั้งสิ้นเพราะการเสกยานั้นทำเพื่อให้คนไข้สบายใจเท่านั้น

2. หมอยามีความเชื่อว่าการจัดยาสมุนไพรไม่อาจทำให้การรักษานั้นสมบูรณ์ การเสกยาเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญอย่างมากในการรักษาเพราะความศักดิ์สิทธิ์ของพระคาถาจะส่งเสริมให้ยานั้นมีอานุภาพและให้คนไข้หายจากโรค

3. หมอยาอีกกลุ่มมีความเชื่อว่าการไหว้ครูยาเป็นสิ่งสำคัญเพราะครูยาหรือเจ้าของยาเป็นคนสำคัญต้องบอกกล่าวก่อนทำการรักษาเพื่อรำลึกพระคุณของครูยาที่ได้คิดค้นยาเหล่านี้

คัมภีร์อติสาระวรรคมีการใช้คาถาอาคมลงเลขยันต์ การลงอักขระ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ยาผีบอก ซึ่งในที่มีชีปะขาวมาบอกตำรายาแก่เสด็จเตี้ยเป็นยาอายุวัฒนะซึ่งเสด็จเตี้ยได้ทดลองและแจกจ่ายแก่ข้าราชการบริวาร ความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้ามในการเก็บยา การปรุงยา การปฏิบัติตน เป็นต้น

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย คัมภีร์อติสาระวรรคมีความสำคัญแก่แพทย์แผนไทยและทัศนคติของคนไทยต่อเสด็จเตี้ยเป็นที่ศรัทธาของคนไทยเห็นได้จากพระอนุสาวรีย์ที่มีมากมายในประเทศไทย ผลจากความเชื่อในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์อติสาระวรรคเป็นไปทางไสยศาสตร์

5.3 ข้อจำกัดของงานวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค” เป็นงานวิจัยเชิงแบบผสมผสานโดยใช้ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลหลายมิติ และเติมเต็มในส่วนที่การเก็บข้อมูลไม่สามารถทำให้เห็นหรือเข้าใจบริบทของพลังศรัทธาเสด็จเตี้ยได้ อย่างไรก็ตามข้อจำกัดของงานวิจัยนี้คือสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด (COVID 19) ส่งผลให้มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนครมีประกาศเรื่องยกเลิกการเข้าทำงานของบุคลากรมหาวิทยาลัย และเข้าสืบค้นข้อมูลจากหอจดหมายเหตุไม่ครบถ้วน และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นการยากลำบาก

5.4 ข้อเสนอแนะ

- 5.4.1 ควรมีการเผยแพร่ความรู้คัมภีร์อติสาระวรรคให้มากขึ้น
- 5.4.2 ควรมีการศึกษาสูตรยาจากคัมภีร์อติสาระวรรคอย่างจริงจัง
- 5.4.3 ควรมีการพิจารณาบูรณาการความรู้สมุนไพรกับคัมภีร์อติสาระวรรค
- 5.4.4 ควรมีการหาสูตรยาสมุนไพรต้านโควิด-19
- 5.4.5 ควรมีการผลิตสินค้าจากสูตรยาสมุนไพรเพื่อสร้างแบรนด์ของเสด็จเตี้ย

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุการณ์สร้างพระรูปพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์. เลขที่ สบ. 10.11.1/87 จำนวน 66 แผ่น.

เอกสารชั้นรอง

กรีชญา นุ่นเกลี้ยง. (2554). การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษาที่ทำกิจกรรมมหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.

กรีธา พรรณนะแพทย์. (2559). หมอพระองค์บิดาการแพทย์แผ่นดินไทย. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2563). นโยบายการดำเนินงานของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (Online). Available:

<https://www.mhesi.go.th/images/2562/pusit/docs/minister-DrSuwitPolicy.pdf>

คณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2563). นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. 2563 – 2570 (Online). Available:

<https://www.mhesi.go.th/index.php/stg-policy/930-2563-2570.html>

จดหมายเหตุการณ์สร้างพระรูปพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์. เลขที่ สบ. 10.11.1/87 จำนวน 66 แผ่น.

จารุวรรณ ธรรมวัตติ. (2543). ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: ขาวฟ้า.

ชัยนต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต และวิเชียร จีรวงส์. (2560). คำอธิบายตำราพระโอสถพระ นารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ดวงฤทัย อรรถแสง. (2552). กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ธารธรรมแก้ว เชื้อเมือง. (ม.ป.ป.). สมุนไพรสำคัญที่ควรรู้. กรุงเทพฯ: ทำแก้ว.

ธีระชัย ธนาเศรษฐและคณะ. (2539). พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์. กรุงเทพฯ: ธีรกิจ(ประเทศไทย) จำกัด.

มณี พยอมยงค์. (ม.ป.ป.). ความเชื่อของคนไทย. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มานพ ถนอมศรี. (2540). คนไทยสมัยก่อน. กรุงเทพฯ: มป.พ.

ภารดร รัตนกุล. (2539). เสด็จเตี้ยพระบิดาแห่งราชนาวิไทย. กรุงเทพฯ: ธีรกิจ(ประเทศไทย) จำกัด.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. (2524). ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นันทสาร สีสลับ. (2542). “ภูมิปัญญาไทย”. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 23.

นันทวัช นุนารถ (2542). ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าแห่งวิถีชีวิต วัฒนธรรม เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). : 11-29.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2556). การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

ประเวศ วะสี. (2536). “การศึกษาของชาติ กับภูมิปัญญาท้องถิ่น”. น.17-19. ใน เสรี พงศ์พิศ. (บรรณาธิการ). 2536. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร:

อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

ปริศนา เพชรบุรณิน .(2560). แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านครัว. วารสารสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 มกราคม-กรกฎาคม 2560 หน้า 65-72.

ลักขณา ศกุนะสิงห์. (2556). ความเชื่อและประเพณี: เกิด แต่งงาน ตาย. กรุงเทพฯ: พราวเพลส.

วันเพ็ญ พวงพันธ์บุตร. (2542). พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. ลพบุรี: สถาบันราชเทพสตรี.

วิจิต นันทสุวรรณ. (2544). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้าน.

วีณา เอี่ยมประไพ. (2535). หลักฐานทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. (2542). ภูมิปัญญาชาวบ้าน ยาชุดวิเศษในการพัฒนา. วารสารวัฒนธรรมไทย. 36(9) : 2-4.

สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2543). วิถีไทย. กรุงเทพฯ: เวิร์ดเวฟเอ็ดดูเคชั่น .

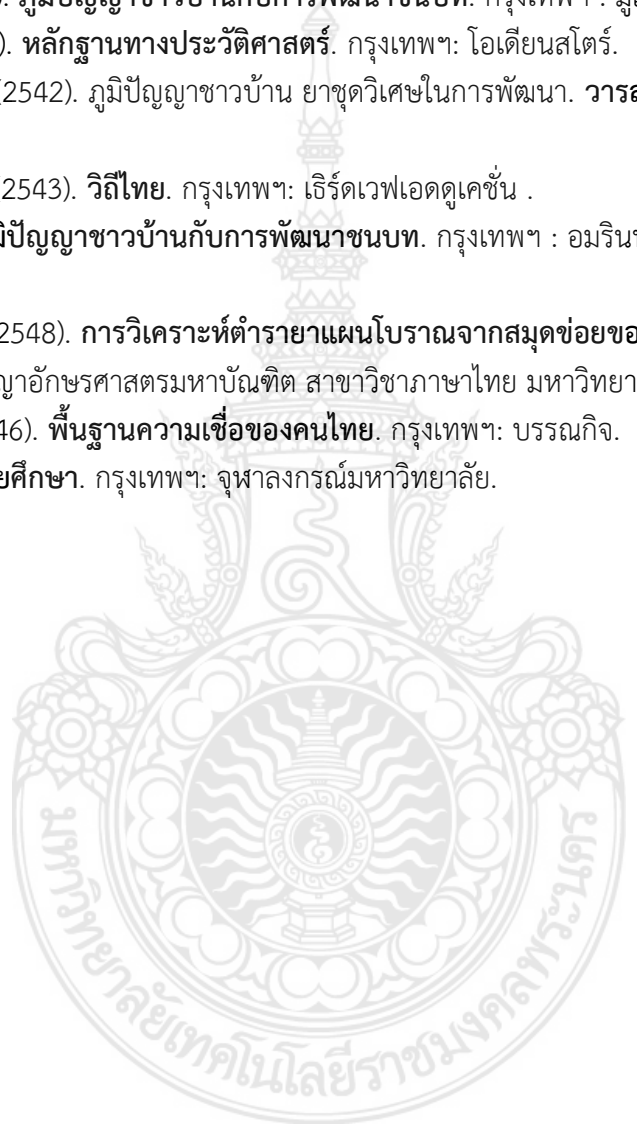
เสรี พงศ์พิศ. 2536. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป แอนด์พับลิชซิง.

สุดารัตน์ ตัณฑะอารียะ. (2548). การวิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดข่อยของจังหวัดพังงา.

วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุวรรณ สุวรรณเวโซ. (2546). พื้นฐานความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

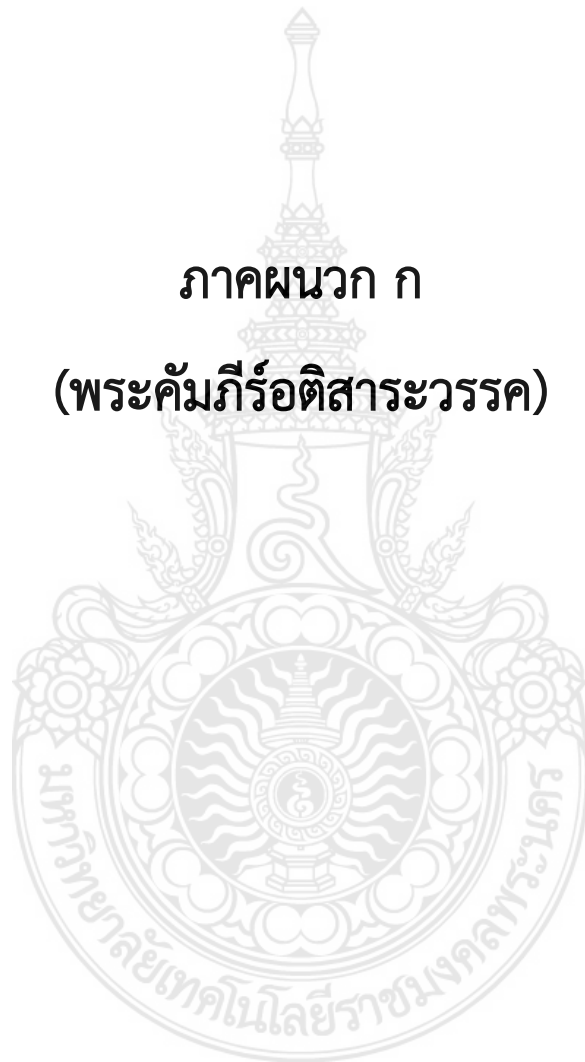
สำราญ ผลดี. (2561). ไทยศึกษา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
(พระคัมภีร์อติสาระวรรค)

๑๐ พระคัมภีร์ อติสาระวรรค โบราณกรรม และปัจจุบันกรรม จบบริบูรณ์ ของกรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงค้นคว้าตรวจหาตามคัมภีร์เก่า ซึ่งในเวลานั้นเกือบจะสูญสิ้นอยู่แล้ว จบสำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๕๘

๑๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะ อติสาระวรรคทั้งหลายว่าด้วยอติสาร โบราณกรรม ๕ ปัจจุบันกรรม ๖ รวมเป็น ๑๑ วรรคดังนี้ ฯ

๑๒ ในที่นี้จะยกกล่าวถึงอติสารอันเป็นโบราณกรรมทั้ง ๕ ประการนั้นก่อนเป็นอาทิ ฯ

๑๓ คือ มุรธาต อติสาร ๑ ฯ ปัจฉิมณะธาตุ อติสาร ๒ ฯ รัตตะธาตุ อติสาร ๓ ฯ มุตตายุธาต อติสาร ๔ ฯ กภาพธาตุ อติสาร ๕ ฯ เป็น ๕ ประการด้วยกันดังนี้ ฯ

๑๔ ที่นี้จะกล่าว มุรธาต อติสารนั้น ว่าด้วยกองเตโชธาตุอันชื่อว่าปรีไทยะหัตศิ นั้นย่อมเผาอาหารมิได้ย่อยให้พะอืดพะอมจุกแตก ให้ลงไปจะนับหนมิได้ ครั้นสิ้นอาหารแล้ว ก็ลงไปเป็นน้ำล้างเนื้อเหม็นคาวและให้กระหายน้ำคอแห้ง ออกแห้ง ปากและฟันแห้งยิ่งนักดังกล่าวมานี้ ถ้าจะแก้ไขเอายาต่อไปนี้แก้ไข ฯ

๑๕ ยาชื่อมุรธาตอติสาร เอามหาหิง ๑ รากหญ้านาง ๑ แก่นสน ๑ แก่นสัก ๑ กรักชี ๑ แก่นประดู่ ๑ ดอกคำไทย ๑ ดอกจิว ๑ ครั้ง ๑ สีเสียดทั้ง ๒ เสมอภาค ทำเป็นจุลบัดบั้นแห้งละลายน้ำใบเสนียดต้ม กินหายแล ฯ

๑๖ อีกขนานหนึ่ง เอารากบัวหลวง ๑ รากมะกอก ๑ โกฎหัวบัว ๑ โกฎสอ ๑ จันททั้ง ๒ เทียนดำ ๑ เกสรบัวหลวง ๑ เกสรสาระภี ๑ เกสรบุษราคัม ๑ กระตุงงูเหลือม ๑ เปลือกโลด ๑ ชะลูด ๑ รากสลอดน้ำ ๑ รากทองหลางหนาม ๑ ใบผักคราด ๑ ใบกะเพรา ๑ เมล็ดมะนาว ๑ เสมอภาค ทำเป็นจุลบัดละลายน้ำรากบัวกินแก้กระหายน้ำ ในกองมุรธาตตินักแล ฯ

๑๗ อีกขนานหนึ่ง เอาลูกบิด ๑ ลูกปราช ๑ ลูกเบ็ญกานี ๑ ลูกจัน ๑ กภาพล ๑ การบูร ๑ ผืน ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละส่วน ใส่ชุนนละมุดบึงเอา ๒ ส่วน ทำเป็นจุลบัดบั้นแห้ง ละลายน้ำมะเดื่อต้มกินหายตินักแล ฯ

๑๘ ที่นี้จะกล่าว ปัจฉิมณะธาตุ อติสารโบราณกรรมซึ่งเป็นเคารพ ๒ อันนี้เกิดเพื่อวาโยธาตุออกจากตัว ทำให้ลงไปตั้งน้ำขานหมากและน้ำแดงโม่ ให้หยุดแล้วให้ลงอีก กลับมีจุกแตกเป็นกำลังให้แน่นในลำคอ จะกินเข้าน้ำมิได้ ให้เอาเจียนลมเปลา ถ้าจะแก้ไขเอายาต่อไปนี้แก้ไข ฯ

๑๙ ให้เอาฝืน ๑ ส่วน พิมเสน ๑ กะลำภัก ๑ การบูร ๑ ครั้ง ๑ สีเสียดไทย ๑ ลูกจัน ๑ สิ่งละ ๔ ส่วน จันททั้ง ๒ สีเสียดเทศ ๑ ซาดกอน ๑ สิ่งละ ๘ ส่วน ลูกเบ็ญกานี ๑๖ ส่วน ทำเป็นจุลเอาหน้าตรีศุขติสมุธานเป็นน้ำกระสายบัดบั้นแห้ง ไร่ละลายน้ำกระทือหมกไฟ แทรกน้ำปูนใส ไร่หัตพิมเสน แก้ปัจฉิมณะธาตุอติสารหารวิเศษนักแล ฯ

๒๐ อีกขนานหนึ่ง ชื่อปิดสมุทน้อย ให้เอาเบ็ญจทับทิม ลูกฝ้ายหีบเอาแต่เนื้อ สมอเทศอ่อน ใบฝ้ายแดง เปลือกมะขามขบ ครั้ง สีเสียดทั้ง ๒ เสมอภาค ทำเป็นจุลบัดบั้นแห้ง ไร่ละลายน้ำปูนใส แทรกฝืน กินแก้ปัจฉิมณะธาตุอติสารหายดี นักแล ฯ

๒๑ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา กรุงเขมา โกฎสอ ลูกเบ็ญกานี เนระพูสี จันททั้ง ๒ รากไคร้เครือ เปลือกมะขามขบ ครั้ง ลูกตะบูน บระเพ็ด เปลือกมะเดื่อ ใบเสดา ตรีภักฏก เปลือกหามกราย เปลือกฝืน ทั้ง ๒ ลูกสะแก ลูกทับทิมอ่อน กระเทียมกรอบ เสมอภาค เอาสุราเป็นกระสาย บดแทรกตึงเหลือม บั้นแห้งไร่ละลายน้ำกระสายอันควร กินแก้ปัจฉิมณะธาตุอติสารหายดีนักแล ฯ

๒๒ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอาใบกรวด ใบเทียน สิ่งละส่วน ใบชา ๒ ส่วน ทำเป็นจุลบัดบั้นแห้งไร่ละลายน้ำปูนใส กินแก้ปัจฉิมณะธาตุอติสารหายดีนักแล ฯ

๓) ที่นี้จะกล่าว รัตตะธาตุตติยสาร โบราณกรรมอันเป็นเคารพ ๓ ว่าด้วยยอดตติยสารเกิดแต่กองปถวีธาตุ มีอาการให้ลงจะประมาณมิได้ ให้อุจจาระแดงเป็นโลหิตสดแลเน่า แลเสมหะระคน บางทีในที่สุดเขียวเป็นไปไม้ และเป็นคันทาเด็ก ถ้าจะแก้ให้เอายาต่อไปนี้แก้ ฯ

๔) ท่านให้เอาลูกจัน ลูกเบ็ญกานี จันทั้ง ๒ สีเสียดทั้ง ๒ กายาน ชันตะเคียน พริกไทย ชิง กำมะถัน เสมอภาค ทำเป็นจุลป่นแห้ง ไว้ละลายน้ำ

๕) อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอาผักกะเจด กะเทียมกรอบ กรุงเขมา เปลือกมูกมัน เปลือกกะทูนมา เปลือกหามกราย ยางแต้ว ตานทั้ง ๕ กระจับยอบ หัวอุตพิศม์ มะตูมอ่อน โกลิสุธ ตีปสี จันทั้ง ๒ เสมอภาค สังกะระนีเท่า ยาทั้งหลาย ทำเป็นจุลป่นแห้ง กินแก้รัตตะธาตุตติยสาร โลหิตตกทวาร ถึงจะแก้รากให้อาเกาะเทียม ๗ กลีบ เทียนดำเท่ากันเป็นกระสาย ถ้ารากเป็นโลหิต ให้เอาบระเพ็ดตัวเมียเป็นกระสาย ยาขนานนี้ชื่อ ประทานชีวา วิเศษนักแล ฯ

๖) อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา โกลิทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ ลูกเร่ว กะวาฬ กากพลู สิ่งละส่วน ผาง เปลือกปะโลง แกลแล เปลือกหว่า ขมิ้นอ้อย ลูกทับทิมอ่อน สิ่งละ ๒ ส่วน ทำเป็นจุลป่นละลายน้ำบดขาน ต้มกินแก้รัตตะธาตุตติยสารหายแล ฯ

๗) อีกขนานหนึ่ง ให้เอาจันหอม สังข จันทนา ตริผลลา ผลชะพลู รากมะอึก ผลกะดอม ผลขี้กาแดง บระเพ็ด เสมอภาค ต้มหรือป่นแห้งก็ได้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โคร กินแก้มุตตายะ ชาติตติยสารหายแล ฯ

๘) อีกขนานหนึ่ง ให้เอากันชา ใบเสดา ใบทองกลางใบมน ใบคนที่สอ ใบมะตูมเสมอภาค ทำเป็นจุลป่นแห้งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแก่โคร กินแก้มุตตายะธาตุตติยสารวิเศษนัก ฯ

๙) อีกขนานหนึ่ง ให้เอาพิมเสน หมึกหอม สิ่งละส่วน จันเทศ จันทนา ลูกจัน เนื้อไม้ กากพลู สิ่งละ ๒ ส่วน เทียนดำ ผลผักชี เม็ดพันผักกาด ชิงแห้ง ลูกเบ็ญกานี สควัน ดินกิน กายาน น้ำประสานทอง สิ่งละ ๓ ส่วน แก่นปฐ ๔ ส่วน ทำเป็นจุลป่นแห้งไว้ ละลายน้ำทางตานลงไฟบดให้กิน กินแก้มุตตายะธาตุตติยสารหายวิเศษนัก ฯ

๑๐) ที่นี้จะกล่าว กภาพธาตุตติยสาร โบราณกรรมอันเป็นเคารพ ๕ นั้น ท่านจัดแบ่งออกไปอีกเป็น ๕ กภาพตติยสารดังนี้ คือ

๑) กภาพพิพิต ๒ กภาพพิพัฒ ๓ กภาพสมุท ๔ กภาพมุต ๕ กภาพสังคลี ฯ

๑) ถ้ากภาพพิพิตให้เกิดขึ้นที่ชั่วตบกระทำให้ตบอ่อน มีเชื่อมซึม เหมือนตบทรุด บางทีก็มีแพ้ด้วย ฯ

๒) ถ้ากภาพพิพัฒบังเกิดขึ้น ทำให้ลงเป็นน้ำเหลืองเหม็นดังซากศพ ทำให้หอบให้สอ และเชื่อมซึม

๓) ถ้ากภาพสมุทบังเกิดขึ้น ทำให้ลงแลกระหายน้ำยิ่งนักให้ตัวเย็น ให้เหงื่อตกหนัก แล้วให้ชืดไปทั้งกายซึมไปหารู้สมประดีไม่ ฯ

๔) ถ้ากภาพมุตบังเกิดขึ้น ให้กลัดกลุ้มหัวใจ ตบไตใส่พุงก็จะหลุดลุ่ย เป็นท่อน เป็นขึ้นออกมาดูจกานไฟดับ มีหอบซึมและเสมหะปะทะ ฯ

๕) ถ้ากภาพสังคลีบังเกิดขึ้น ให้อุจจาระแลปัสสาวามีสีเหลือง ให้ตาเหลือง ให้ร้อนในอก และกระสายกระหายน้ำยิ่งนัก ฯ

๖) ถ้าจะแก้ ท่านให้เอายาต่อไปนี้แก้ ฯ

๑๑ ให้เอาจันททั้ง ๒ ว่านกับแรด ว่านร้อนทอง สังกระณี เนระพูสี ลูกเบญจกานี ลูกจันทยาทั้งนี้เอาเสมอภาค ลูกตะบูนเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นจุลปั้นแต่งไว้ ละลายน้ำลูกพลับจีน กินแก้กาฬธาตุหายวิเศษนักแล ฯ

๑๒ อีกขนานหนึ่งให้เอา จันททั้ง ๒ เปลือกมังคุด เปลือกตะบูน แก่นสน ไม้สัก ผางเสน ทำเป็นจุล บดด้วยน้ำปูนใส ละลายน้ำใบกรดยอดเขียวกินแก้กาฬธาตุตีสารตินิกแล ฯ

๑๓ อีกขนานหนึ่งท่านให้เอา ใส่หมากดิบ เปลือกฝิ่นต้น เปลือกฝิ่นเครือ เปลือกช้อยนา ชัน ตะเคียน ชันโพรง กะชาย กะทือ ไพล ขมิ้นชัน ลูกมตูมอ่อน ลูกพิลังกาสา กะเทียม สิ่งละส่วน ลูกตลมพุก สิ่งละ ๓ ส่วน เปลือกตะเคียน การะบูน สิ่งละ ๔ ส่วน ทำเป็นจุลบดปั้นแต่ง ละลายน้ำปูนใสแทรกพิมเสน ดิงู เหลื่อม กินแก้กาฬธาตุตีสารตินิกแล ฯ
จอบตีสารโบริณกรรมแต่เพียงนี้ ฯ

๑๔ ต่อไปนี้จะกล่าว สรรพคุณยาสำเร็จท้ายคัมภีร์หรือตีสารวรรค เพื่อแพทย์จะได้เลือกใช้ ตามแต่ควรเทอญ ฯ

๑๕ ท่านให้เอา พิมเสน กะลำภัก กะเทียม ครั่งขาว สีเสียดทั้งสอง ลูกจันสิ่งละ ๑ ชาตก่อนยาฝิ่น สิ่งละ ๒ ลูกเบญจกานี จันททั้งทั้งสอง สิ่งละ ๑ บดปั้นแต่ง ไว้ละลายน้ำเปลือกมะเดื่อหรือเปลือกแค ถ้าฝิหัวขาดละลายสุรา แก้กทรางละลายน้ำกะทือบดแทรกน้ำปูนใส แก้ไข้ น้ำลูกทับทิมอ่อนแทรกน้ำปูนใส แก้กอติสารทั้งปวงแล ฯ

๑๖ ยาชื่อพรหมภักตร ท่านให้เอา จันททั้งทั้งสอง พิมเสน เกสรบัวหลวง เกสรบุญนาค เกสรสารภี สิ่งละ ๑ ๑ ดอกพิกทอง ๒ บดปั้นแต่ง ไว้ละลายน้ำดอกไม้ แก้กอติสารหอม แลให้ระส่ำระสายให้เชื่อมึนเพราะลงท้องนักแล ฯ

๑๗ ยาชื่อสมุทเกลีอน ท่านให้เอา ใบหญ้าน้ำดับไฟ ใบบอระเพ็ด ใบชิงช้าชาลี ใบตำลึงทั้งสอง ใบ ขบาทั้งสอง ใบน้ำเต้า ใบกระทือยอบ ใบหิงหายนา ใบผักบุงชัน ใบมะระ ใบชุมเห็ดไทย หางจระเข้ ฆ้องสามย่าน เพ็ชสังคาค ขมิ้นอ้อย มูลโคสด ชันกพิราบขี้ให้เหลือง ดินประสิวขาว ยาทั้งนี้ตำให้แหลกจึงเอาเปลือกมะพร้าวแห้งเผาไฟให้ไหม้ใส่ลงในครกเอายาบดลงข้างบน เอาสารตำสามทีให้ไฟดับ แล้วเอาแต่ยามาปั้นแต่ง ไว้ละลายน้ำชาเข้ากิน ถ้าจะแก้ร้อนแทรกดินประสิวขาว แก้กสะอึกละลายน้ำใบผัดเค็ด แก้เย็นแทรกใบมะค่าไก่ชะโลม ถ้าฟกบวมแห้งใดก็ดี ฝนด้วยน้ำปูนใสทาหายแล ฯ

๑๘ หลวงพรหมบริรักษ์ หลวงมหาแพทย์ หลวงอัศกันทรประกอบพระโอสถทูลเกล้าถวาย แก้กงบิดเป็นบุพโพหน้า เสมอหน้า โลหิตหน้า พระโอสถเชื่อมหาคงคา เอาพระยามือเหล็กเนระภูสีทั้งสอง หัวนกับแรด หัวนร้อนทอง จันททั้งทั้งสอง ลูกจัน ดอกจัน สิ่งละ ๒ ครั้ง ตุมกาทั้งสอง สิ่งละ ๓ สีเสียดทั้งสอง ชันตะเคียน เปลือกมะขามขบ เปลือกลูกทับทิม ลูกในสะแก ลูกเบญจกานี สิ่งละ ๑ ลูก ตะบูน ๓ ดิงูเหลื่อม ๑ บดทำแต่งไว้ ละลายน้ำเปลือกมะพร้าวผาด มะเดื่อวงก็ได้ แคแดงน้ำปูนใสก็ได้ให้กินหยุดแล ฯ

๑๙ ยาชื่อหณุมารจงถนนปิตมหาสมุท ท่านให้เอาลูกเบญจกานี ลูกกล้วยดิบ ใบกะท่อม ใบ กระพังโหม ใบทับทิม ลูกทับทิมอ่อน เปลือกกรด ใบสะแก ชันย้อย ดินกิน กระเทียมกรอบ บด ละลายน้ำเปลือกข่าง ถ้ามีฟังกตายอย่าแก้สับต่อไปเลยเป็นโรคตัดแล ฯ

๒๐ ยาชื่อมหาคงคาน้อย แก้กบิดเลือดเสลดหน้า เอาลูกจัน ครั้ง ลูกเบญจกานี ฝิ่น ชันทศกร ดิงูเห่า ดิงูเหลื่อม ดินกิน เปลือกมะขามขบ สีเสียดทั้งสอง ลูกสะแก ชันตะเคียน น้ำเปลือกทับทิม ตำละลายปน กระสายตินิกแล ฯ

๑๐ ยาชื่อสวัสติโชไชย ท่านให้เอา ใบกระเพรา ใบพลูแก สน บดละลายเหล้ากิน แก้ลมให้ชั้ตห้อง ตกมูกตกลีอดหายแล ฯ

๑๑ ยาชื่อโรคาจิจน ท่านให้เอา สค้าน ไพล สารส้ม ดีปลี น้ำมะนาวจอกหนึ่ง เขียวขึ้นให้กิน แก้บิดปวด มวนเป็นมูกเลือดหายแล ฯ

๑๒ ยาชื่อมานางวง ท่านให้เอา สบ้า ๗ ลูกเผา น้ำผึ้ง ๑ หนาน พริก ๑ หนาน น้ำฟัก ๑ หนาน กระเทียม ๑ จัก น้ำมะนาว ๑ หนาน เขียวเป็นลูกกลอน กินเท่าลูกพุทซา แก้ลมท้องบิดแลกะสือเข้าอยู่กินยานี้ไม่มีได้หายแล ฯ

๑๓ ยาชื่อสิทธิสาร ท่านให้เอา ตรีภก ผักแพวแดง หัวนากีบแรด หัวนร้อนทอง สีเสียดทั้งสอง ใบกระเพรา บอระเพ็ด เขาควายเผือกเผาเท่ายาทั้งหลาย บดละลายเหล้ากิน แก้ลมตกมูกเลือด ปวดมวนเป็น เลือดตอกออกทวารทั้งสอง แก้วริศสีดวง แลตาลทรางตานขโมยหายแล ฯ

๑๔ ยาชื่อมิ่งสรธา ท่านให้เอา ดอกบุญนาค ดอกบัวหลวง เปลือกหามกราย ลูกหามกราย ดอกหามกราย ลูกเบญจกานี ลูกเอ็น กานพลู หมาก เข้าเหนียว สีเสียดทั้งสอง กะชาย กระเทียม ซ้ามาก ดิงูเหลื่อม หนังกวายเผือก เผาเท่ายาทั้งหลาย ใบกระเพราเท่าหนังกวาย บดละลายน้ำเทียนดำต้ม แก้มูกเลือดปวดมวนเลือดตกทวารทั้งสอง แก้วลักปิดก็ได้แล ฯ

๑๕ ยาชื่อนวะทวารเป็นมหาวิเศษ ท่านให้เอาลูกจัน ๒ ดีปลี เทียนสัตบุต พิมเสน กะทือ ไพล หอม กระเทียม ดินถนำ สิ่งละ ๑ เอาสรรพติละลายน้ำมะนาวเป็นกระสายบด แล้วปิด กั้น ชั้นสัมฤทธิ์ ลนคว้นเทียน ให้อร้อนทั่วกันชั้นแล้วปั้นแท่ง ไว้เมื่อจะกินละลายเหล้าแทรกน้ำตาลทราย แก้วเชื่อมมีนน้ำดอกไม้จันท์น ก็ได้แทรกพิมเสน ทรางขึ้นคอน้ำมะนาวแทรกเกลือกวาด ทาท้องน้ำมะกรูด แทรกดิงู ริศสีดวงทวารทั้งเก้าหน้าหมากดิบแทรกฝิ่นเป็นทีใดทาที่นั้น งูกัดน้ำเหล้ากินแลทา ลงท้องถึงอดิสาร น้ำเปลือกแคเปลือกสนแลทาทวารหนักหายแล ฯ

๑๖ พระสีสุทธารักปิดสมุท ท่านให้เอา ลูกจัน ดอกจัน กระจวาน กานพลู หัวนากีบแรด หัวนร้อนทอง เบญจกานี เนรฐสี เปลือกมังคุด เปลือกหามกราย ลูกตะบูน มะกอก สีเสียด ดินกิน จันท์ทั้งสอง ชั้นตะเคียน ชั้นระนัง ใบสะแก ครั่ง ฝิ่น เสมอภาคย์ ตำแต่หยาบ ๆ จึงเอาลูกทับทิมมาแหวะลูกในให้หมดเอายานี้ใส่ลง เอาดินเหนียวพอกสุ่มไฟแกลบ ให้ลูกทับทิมนั้นสุก แล้วบดปั้นแท่ง ไว้ละลายเหล้ากิน แก้ลมเพื่อหัดแลฝีดาษ ดินักได้ทำมามากแล้ว ฯ

๑๗ ยาชื่อปิดสมุทใหญ่ ท่านให้เอา ลูกจัน ดอกจัน ฝิ่น กระจวานกานพลู เทียนทั้งห้า จันท์ทั้งสอง น้ำประสารทอง หัวนากีบแรด หัวนร้อนทอง เนรฐสี ลูกเบญจกานี เปลือกมังคุด เปลือกขี้ฮ้าย ลูกตะบูน เมล็ด ในมะม่วงกะล่อน สิ่งละ ๑ ตำให้แหลกใส่ในลูกทับทิมเอามูลโคพอก แล้วเอาดินพอกชั้นนอกสุ่มไฟแกลบให้สุกระอุ แล้วกะดินแคะมูลโคออกเสีย บดไปทั้งลูกทับทิมนั้น ปั้นแท่งไว้ฝนด้วยน้ำปูนใสกิน แก้ลมบิดปวดมวน หายแล ฯ

๑๘ ยาประสะพุงหมั้น ท่านให้เอา ตรีผลา ดินประสิวขาว เบี้ยจันเผา หนังกวายเผือกเผา หัวหอม น้ำประสารทอง เสมอภาคย พุงหมั้นเท่ายาทั้งหลาย บดปั้นแท่งไว้ละลายเหล้ากิน แก้ลมเป็นเลือดหาย

๑๙ ยาชื่อสุกระเขมน้อย ท่านให้เอา ตรีผลา ชะลูด อบเชย สมุลแว้ง โกฎิหัวบัว ลูกเอ็น ลูกชะพลู เทียน ทั้งห้า ลูกกระจวาน ดอกบุญนาค เสมอภาคย์ บดปั้นแท่ง ไว้ละลายน้ำดอกไม้อแทรกพิมเสนกิน แก้วหอบกระหายน้ำ เชื่อมม้วนอนไม่หลับ แก้ลมท้องเป็นอดิสารก็หายแล ฯ

๑๑ ยาชื้ออสุกระเซมใหญ่ ท่านให้เอา อสุกระเซมน้อย โกฎิทั้งห้าทั้งผลและดอก ตรีภูกุก กฤษณา
กะลำลัก ขอนดอก ษะมด พิมเสน บดบั้นแแห่ง ถ้ำลงทอ้งเป็นเลือดเสลดหน้า น้ำเปลือกแค เปลือก
มะเตือ ถ้ำลงเลือดน้ำใบกะพังโหมใบทับทิมใบเทียนด้ม แก้วรากน้ำลูกยอด้มแทรกพิมเสนกินหายแล ฯ

๑๒ ยาชื้ออศตางคูลี ท่านให้เอา เปลือกเงาะโกฎิสอ โกฎิขะมา หญ้าตีนนก เทียนท่า เทียนขาว
เทียนยาวพานี ตรีภูกุก เสมอภากย์ บดบั้นแแห่ง ไว้ละลายน้ำส้มช่ากินแก้จุกเสียด แก้วทอ้งปวดมวน
เอาใบกะเมง จันท์หอม แห้วหมุด้มละลายยากินหายแล ฯ

๑๓ อัดถุกคูลี ท่านให้เอา เปลือกเงาะ ตรีภูกุก ษะเอมเทศ โกฎิจุฬาลำพา โกฎิสอเทศ โกฎิพุงปลา
เทียนด้า สมุลแว้ง เสมอภากย์ บดบั้นแแห่ง ไว้ละลายน้ำ จุกหอม จุกกะเทียม ผางเปลือกแคแดงด้มกินแก้ล้ง
เพื่อลมถอยแลริศสีดวงมูล แลลมจุกเสียดวิงเวียนหายแล ฯ

๑๔ ยาชื้อมหาจันท์ ท่านให้เอา ตรีภูกุก โกฎิทั้งเจ็ด เทียนทั้งห้าทั้งลูกแลดอกจันท์ทั้งสองษะเอมทั้ง
สอง กระจวาน กานพลู กฤษณา กะลำลัก เปราะหอม ลูกราชดัด ลูกสารพัดพิช ลูกบิต ลูกกราย ดิงจัน ดิงเหลื่อม
คุดะ พระยารากขาว ปลาไหลเผือก ตุมกาทั้งสอง ขอนดอก ษะลุด มะหาลด้า มหาละลาย แสนประษะระทั้งสอง
โพปราสาท ราษมานพ ระย้อม พิษนาค ไคร้เครือ สุรามถุด อบเชยทั้งสอง เพ็ชชุลูกรรม สิ่งละ ๑ ษะมดเชียง พิมเสน
กรุงขะมา ดอกบุญนาค น้ำประสาธทอ้ง ลิ่นทะเล สิ่งละ ๑ ษะมดสด อำพันทอ้ง หญ้าฝรั่ง สิ่งละ ๑ ทอ้งคำเปลว ๒๐
แผ่น ดีจรเข้ ดีหมุเถื่อน ดีตะพาน้ำ ดีหมิ ดีนกงู ดีวัวป่า ดีปลาช่อน บรรดาตีนน้ช่น้ำดอกไม้เป็นกระสาย บดบั้น
แแห่งไว้ในร่มกว่าจะแแห่ง เมื่อจะกิน ใช้น้ำดอกไม้เทศ แก้วถึงอติสารหายตีนักแล ฯ

๑๕ ยาชื้อเบญจันท์ ท่านให้เอา เบญจัน ลูกจัน ดอกจัน กานพลู กรวาน เทียนขาว สิ่งละ ๑ ษะเทียม ๗
กลีบ บดบั้นแแห่ง ไว้ละลายน้ำมะตุ้มด้มกิน แก้วสารพัดลงสารพัดบิตตักเลือดหายแล ฯ

๑๖ ยาชื้อเชือนกำบัง ท่านให้เอา ลูกจันเทศ ลูกจันกอ ลูกเบญจันนี สีเสียดทั้งสอง จันท์ทั้งสอง ครั่ง
กำยานเหนือ ชันย้อย ชันตะเคียน เปลือกหามกราย ตรีภูกุก ผีน เปลือกข้างน้ำ เปลือกอ้อยช่า ขมิ้นทั้งสอง
สิ่งละ ๑ บดบั้นแแห่ง ไว้ละลายน้ำใบกะเมงด้ม ถ้ำลงหน้กจะบิตให้หยุด เอาขมิ้นผงละลายสุรา ผนยากิน ถ้ำลงด้วย
ใช้พิชใช้น้ำจันท์ทั้งสอง ถ้ำลงเลือดหรือริศสีดวงแตก แลรากลโหลิตออกมาก็ดี เอาฝากเสน จุกหอม จุกกระเทียม
ครั่งด้ม ละลายยากินหายแล ฯ

๑๗ ยาชื้อเนาวแสงใหญ่ ๑ ชื่อโสมนัสกุมาร ๒ ชื่อมหาวงษ์ ๓ ชื่อสุรามถุด ๔ เป็น ๔ ชื่อด้มกัน ดังนี้
ท่านให้เอา หัวตะไคร้หอม ใบสันพร้านางแอ ใบกระเพรา ใบพิมเสน ผลราชดัด ผลสารพัดพิช ผลบิต ผลกราย
สังกรนี เนรภูสี ผลเบญจันนี หัวน้กิบแรด หัวน้ร้อนทอ้ง จันท์ทั้งสอง ผลจัน ดอกจัน ดินถน้า น้ำประสาธทอ้ง
ษะเอมทั้งสอง กฤษณา กะลำลัก ษะลุด ขอนดอก ษะมด พิมเสน เขี้ยวเสื่อ เขี้ยวหมิ เขี้ยวหมูป่า เขี้ยวจระเข้ เขี้ยว
แรด เขี้ยวปลาพูน เขี้ยวช่า เขี้ยวลิงลม เขี้ยวสุนัขดำ เขาโคเผือก เขาสิงค์หนัด เขาแพะ เขาเลียงผา
เขากวาง เขากูย เขากระจง นอแรด สิ่งละ *๑* แล้วเอาดิงเหลื่อม ดิงเห่า ดิงทับทง ดีหมุป่า ดีเหยี้ย ดีเต่าสกล ดี
ตะพาน้ำ ดีตะกวด ดีปลาช่อน ดีวัวป่า ดีเสื่อ ดีกระต่าย ดีแพะ ดีลิง ดีไก่ ดีสุนัขดำดีสุนัขแดง ดีหมุบ้าน สิ่งละ
๑ ช่น้ำเป็นกระสายบดยาบั้นแแห่ง ไว้ละลายน้ำดอกไม้กิน แก้วสารพัดพิช ตาลทรางอพิชใช้พิชฝิดาษฝิวเดียวแล
บิตลงทั้งปวง น้ำกระสายอันควรแก้โรคนั้นหายแล ฯ

๑๘ ยาชื้อรัตนธาตุ ท่านให้เอา ลูกจันทั้งสอง ลูกเบญจันนี กฤษณา จันท์ทั้งสอง สีเสียดทั้งสอง กำยาน
ชันตะเคียน พริก ชิง มาตเหลือง บดบั้นแแห่งไว้ละลายน้ำครั้งน้ำฝาง กินแก้ล้งเลือดหายแล ฯ

๑๑๑ ยาชื้อสารพัทธยทุท ท่านให้อา เปลือกลูกทับทิม ๑ ครั้ง ๑ ผื่น ๑ ลูกเบญจกานี ๑ เปลือกมะขาม ๑ บดบั้นแ่ง ไร่ละลายน้ำเปลือกลูกทับทิมต้มกิน แก้อสรบิตสรรพลงหายแล ฯ

๑๑๒ ยาชื้อประสระจันท์ใหญ่ ท่านให้อา จันท์แดง หวานกิบแรด หวานร้อนทอง ดิงูเหลื่อม เปลือกสีลม ลูกประคำดีควาย สังกรนี เนรภูสี ลูกสารพัดพิช ลูกราชดัด ลูกกราย ลูกบิต ลูกเบญจกานี ตุมกาทั้งสอง รากไคร้เครือ หวายตะค้า หวายตะมอย น้ำประสารทอง ตริกภก กะเทียมสุก กรามข้าง กรามแรด นอแรด เขี้ยวแรด สิ่งละ ๑ จันท์หอม ที่ดีเท่ายาทั้งหลาย เอาเบญจทับทิมตำเอาหน้าบดยาบั้นแ่ง ไร่ละลายน้ำจันท์กินแก้งท้อง ใช้พิชแลกาพมูตรหายแล ฯ

๑๑๓ ยาประสระจันท์มณฑล ท่านให้อา จันท์แดง หวานกิบแรด หวานร้อนทอง ผลชิงช้าซาลี เปลือกถาศีประสมแล้ว ผลประคำดีควาย สังกรนี ผลเบญจกานี ผลบิต ผลกราย รากตุมกาทั้งสอง รากไคร้เครือ หวายตะค้า น้ำประสารทอง ตริกภก กระเทียม กรามข้าง เขี้ยวแรด นอแรด เสมอภาค จันท์หอมเท่ายาทั้งหลายบดบั้นแ่ง ละลายน้ำดอกไม้กิน แก้อสรพัดพิชใช้แลตาลทรายหายแล ฯ

๑๑๔ ยาชื้ออินทรบรรจบ ท่านให้อา ลูกจัน ดอกจัน กระวาน กานพลู ใบผักกะเจด ชิง ดีปลี พริกไทย หอม สิ่งละ ๑ เกลือสินเธาว์ ดิงูเหลื่อม ๒ กระเทียมสด ๓ บดบั้นแ่ง ไร่ละลายน้ำสุรากินหายแล ฯ

๑๑๕ ยาชื้ออินทรจักร ท่านให้อา ลูกจัน ดอกจัน กระวาน กานพลู ดีปลี เทียนทั้งห้า หวานกิบแรด หวานร้อนทอง เปราะหอม พิศนาค พริกไทย ชิง กะทือ ไซล ข้า กระชาย หอม กระเทียม ขมิ้นอ้อย ใบระงับ ใบพลูแก ใบมะกล่าเครือ มหาหิงค์ เสมอภาคบดบั้นแ่ง ไร่ละลายน้ำกระสายอันควรแกโรคหายแล ฯ

๑๑๖ ยาชื้อปัจฉิมธาตุ ท่านให้อา กฤษณา เทียนดำ กรุงเขมา หัวดองดึง กะพังโหมทั้งรากทั้งใบสิ่งละ ๑ จันท์หอม แห้วหมู บอระเพ็ด ชิง ดีปลี เปลือกโมกมัน รากคึดหม่อน สิ่งละ ๓ พริกไทย ๕๒ บดด้วยน้ำฝิ่งกิน วันละ ๑ ดินักแล ฯ

๑๑๗ ยาชื้อมหาจุด ท่านให้อา เมล็ดมะกอก ๕ เมล็ด ผางเสน ลูกพิลังกาษา รากชุมเห็ดไทย เบญจกานี รากตาลหม่อน รากเสนียด จันท์ทั้งสอง เทียนดำ เปลือกอ้อยช้าง ตริกภก เสมอภาค บดบั้นแ่งไร่ละลายน้ำ เปลือกสันพร้านางเอ เปลือกปะโลง เปลือกจิกนา ผากเสน ต้มกินหายแล ฯ

๑๑๘ ยาชื้อมหาทันทพ ท่านให้อา ผื่น ๑ ตุมกาดัน ตุมกาเครือ ชันทศกร สิ่งละ ๒ หวานกิบแรด หวานร้อนทอง เปลือกมะเกลือ สิ่งละ ๑ ดินกิน ๑ เปลือกโพบาย ๓ เปลือกหามกราย ๑ ดิงูเหลื่อม ดิงูเห่า เอาเท่ากันบด บั้นแ่ง ไร่ละลายน้ำเปลือกมะเดื่อหรือเปลือกแคแดงกินหายแล ฯ

๑๑๙ ยาชื้อ ประสระจันท์ ท่านให้อา จันท์แดงชาตรี หวานกิบแรด หวานร้อนทอง ดิงูเหลื่อม เปลือกสีลม ลูกประคำดีควาย สังกรนี ลูกบิต ลูกกราย ตุมกาทั้งสอง รากไคร้เครือ หวายตะค้า น้ำประสารทอง ตริกภก กระเทียมสุก กรามข้าง นอแรด เขี้ยวแรด เสมอภาค เอาจันท์หอมที่ดีเท่ายา ทั้งหลายบดบั้นแ่ง ไร่ละลายน้ำ จันท์กินแก้งท้องด้วยใช้พิชต่างๆ แลถึงอดิสารนั้นหายแล ฯ

๑๒๐ ยาชื้อมหาหิงสราใหญ่ ท่านให้อา ดอกบุญนาค ดอกบัวหลวง เปลือกหามกราย จันท์ทั้งสอง ลูกเบญจกานี ลูกเอ็น ลูกจัน ดอกจัน กานพลู สีเสียดทั้งสอง ดิงูเหลื่อม กระชาย กระทือ หมากเข้าเหนียว สิ่งละ ๑ กระเทียมสุก ๒ เขาควยเผือกเผาเท่ายา ใบกระเพราเท่าเขาควยเผา บดบั้นแ่ง ไร่ละลาย น้ำเทียนดำต้มกินแก้ง ตกเลือดปวดมวนหายแล ฯ

๑๒๑ ยาชื้อกำบังสินธุ์ ท่านให้อา ตริกภก สิ่งละส่วน ตริสุคนธ์ เบญจกานี การบูร ผลจัน ดอกจัน สีเสียด เทต เปลือกผลตะบูน เปลือกมะขามขบ ชันตะเคียน กายานเหนือ สิ่งละสองส่วน แก่นจันท์เทศ ผลกระวาน

กานพลู กระเทียมขี้้ว สิ่งละสามส่วน จันทน์แดง จันทน์ชะมด โกฎพุงปลา เปลือกขี้ไต้ยา สิ่งละสี่ส่วน ทำเป็นจุล
บดปั้นแท่ง ไว้ละลายน้ำเบญจกัญหรือฝักต้มกินแก้ไอติสารในกองปถวิหายแล ฯ

◎ ยาชื่ออินทประสาธ ท่านให้เอา ตรีผลา ตรีสาร ไม้ทั้งสอง การบูร ผลจันทเทศ ผลตะบูน ผลเอ็น ผล
ปราช สุรามฤต กานพลู สิ่งละส่วน ไพลหมก กะทือหมก กะเทียมขี้้ว ใบเสนียด เปลือกสะเดา สิ่งละสองส่วน ผลตะ
ลุมภูก เปลือกฝิ่นต้น สิ่งละสี่ส่วน ทำเป็นจุลบดปั้นแท่งใช้เปลือกแคแดง เปลือกเพกา ฝักเสนต้มเป็นกรสาย ถ้าจะ
กินใช้น้ำเบญจมูลตามพิกัด แก้ไอติสารหายแล ฯ

◎ ยาชื่อชิตวาริ ท่านให้เอา การบูร หวานกิบเบรต หวานร้อนทอง หวานเปราะป่า เบญจกัญ สีเสียดทั้ง
สอง สิ่งละส่วน ผลจันทเทศ ผลสะแก ผลฝาง ผลปราช เปลือกเพกา กานพลู กะเทียมมราง สิ่งละสองส่วน เปลือก
หามกราย เปลือกฝิ่นต้น เปลือกตะเคียน สิ่งละสี่ส่วน เปลือกข้างน้ำหวกส่วน ทำเป็น จุลเอาเปลือกสะเดา เปลือก
มะกอก เปลือกมะขามเทศต้มเป็นกระสายบดปั้นแท่ง ไว้ละลายน้ำตรีศุขติสมุจจัน ต้มกินแก้ไอติสารหายแล ฯ

◎ ยาชื่ออันทีสุวรรณ ท่านให้เอา สุพรรณธัน กฤษณา กะลำภัก ชะลูด อบเชย การบูร ผลจันท ดอกจัน
กะชาย กะทือ ไพล ข่าตาแดง ขมิ้นอ้อย สิ่งละส่วน มะตูมอ่อน กะเทียมมราง กานพลู สิ่งละสองส่วน มหาเสดำ เนร
ภูสีเทศ แก่นจันทเทศ สิ่งละสี่ส่วน จันทน์แดงยี่สิบส่วน ทำเป็นจุลบดปั้นแท่ง ไว้ละลายน้ำเบญจกัญต้มกินหายแล ฯ

◎ ยาชื่อหิรัญคงคา ท่านให้เอา พริกไทยอ่อน ๑ ส่วน ชะลูดอบเชย กฤษณา ฝางเสน แกแล ขมิ้นอ้อย
แห้วหมู รากคัตหม่อน กะดอม บอระเพ็ด หนังกแรตมา สิ่งละสองส่วน มะตูมอ่อน ตาอ้อยแดง จันทน์ทั้งสอง กก
ลังกา เปลือกฝิ่นต้นสิ่งละสี่ส่วน จันทน์ชะมดสิบเก้าส่วน ทำเป็นจุลบดปั้นแท่ง ไว้ละลาย น้ำเบญจกัญต้มตามพิกัดกิน
แก้ไอติสารหายแล ฯ

◎ ที่นี้จะกล่าว มุตตายะธาตุ อติสารโบราณกรรมซึ่งเป็นเคารพ ๔ คือว่าด้วยอติสารเกิดแต่กอง
อาโปธาตุ ทำให้ลงเป็นโลหิตเสมหะเน่าเหม็น ทำให้ท้องขึ้นปะทะอยู่หน้าอก ให้แน่นให้อาเจียน ให้เหม็นอาหารและ
ให้มือหน้ายี่งัก ถ้าจะแก้ให้เอายาต่อไปนี้แก้ ฯ

◎ ให้เอาจันทหอม รากมะอึก สมอไทย ผลกะดอม บอระเพ็ด เสมอภาคต้ม ๓ เอา ๑ กินแก้มุตตายะธาตุดี
นักแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่ง ให้เอาจันททั้ง ๒ กรุงขมา กะพังโหม สมอไทย เสมอภาค ต้ม ๓ เอา ๑ แทรกขันทศ
กร กินแก้มุตตายะธาตุอติสารหายแล ฯ ครั้งกินแก้รัตตะธาตุอติสารหายวิเศษนัก ฯ
ต่อไปนี้จะกล่าวลักษณะ อติสารวรรคซึ่งเป็น ปัจจุบรรณกรรม ๖ ประการณั้น ฯ

คือ อุทรวาท ๑ ฯ

คือ สุรุทราวาท ๒ ฯ

คือ ปัตลยะวาท ๓ ฯ

คือ กุจฉิยวาท ๔ ฯ

คือ โกฎฐ ๕ ฯ

คือ อุตตราวาท ๖ ฯ

อติสาร ปัจจุบรรณกรรม รวมเป็น ๖ ประการณั้นนี้ ฯ

ที่นี้จะกล่าว อุทรวาทอติสาร ปัจจุบรรณกรรม โดยอำนาจที่ฝังสคือไม่ปรกติ เมื่อยังเยาว แลลมกองนี้ติดตัวมา
จนใหญ่ กระทำให้ท้องขึ้นมีรูวาย มักกลายเป็นลมกระสย ให้ลงให้ปวดมวน ครั้งกินยาก็หายไปแล้วก็กลับเป็นมา
ให้ปวดท้องยี่งัก ถ้าจะแก้ให้เอายาต่อไปนี้ ฯ

ท่านให้เอา สาคู รากชะพลู รากเจ็ดมูลเพลิง ตรีกภูก ผิวมะกรูด ใบโคนทีสอ มหาหิงค์ เสมอภาค ทำเป็นจลุดบั้ง
แห้งไว้ ละลายน้ำร้อน กินแก้อุทรวาต อติสารหายหนักแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่ง เอาเปลือกมะเฟือง มูลโคค่างพ้อม พริกไทย ชิง ดีปิล กะเทียม เสมอภาค ทำเป็นจลุด
บั้งแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้อุทรวาตหายแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอาใบตะขบ พริกไทย ชิง กะเทียม ชะมื่นอ้อย ไพล กะทือ หอม ว่านน้ำ
ดินเผา ยอดสแก เสมอภาค ทำเป็นจลุด บั้งแห้งไว้ ละลายน้ำกะทือหมกไฟกินแก้อุทรวาตหายแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอาใบโคนทีสอ ผิวมะกรูด เจ็ดมูลเพลิง กะทือ ไพล ข่า กะชาย หอม กะเทียม
กรอบ เท่ายาทั้งหลาย ทำเป็นจลุดบั้งแห้งไว้ ละลายน้ำกระสายต่างๆ กินแก้อุทรวาตหายหนักแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา พริกไทย ดีปิล ชิงแห้ง เปลือกหามกราย เสมอภาค ทำเป็นจลุดบั้งแห้ง
ไว้ ละลายน้ำกะทือกินแก้อุทรวาตหายหนักแล ฯ

ที่นี้จะกล่าว สรุทรวาตอติสาร ปัจจุบันกรรม เป็นคำรพ ๒ ซึ่งกองธาตุในท้องเกิดเป็นอชินขึ้น ทำให้ลงยิ่งกว่ากิน
ยารุ กินอาหารมิได้อยู่ท้อง ให้เอาเจียนสีต่างๆ สมมติว่าปวงห้า ถ้าจะแก้ท่านให้เอา หนึ่งกระเบนเผา ผิวมะกรูด
ผิวส้มโอ หนึ่งแรดเผา ลูกประคำดีควาย ผิวไผ่ น้ำตาลกรวด เมล็ดมะม่วงกะล่อนเผา พิมเสน แทรกทำเป็นจลุด
บั้งแห้งไว้ ละลายน้ำปูนใสหายแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่งท่านให้เอา เขากระเปือเผือกเผา เขาเลียงผาเผา สบ้าลิงลายเผา สบ้าลิงดำเผา
ลูกประคำดีควายเผา มูลนกพิราบคั่ว น้ำประสานทอง เสมอภาค ทำเป็นจลุดบั้งแห้งไว้กินหายหนักแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่งท่านให้เอา ลูกจัน ลูกปราย กาฬพลู การบูร ผินตัน เสมอภาค ทำเป็นจลุดบั้งแห้ง
ไว้ ละลายน้ำปูนใสกินหายแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่งท่านให้เอา เปลือกขี้เถ้า ทูกระแซง กะปิเผา ดิงูเหลื่อม พิมเสน เสมอภาค ทำเป็นจลุด
บั้งแห้ง ละลายน้ำหาวยลึงต้มกินหายแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่ง ให้เอาใบทับทิม ใบเทียน เสมอภาค กล้วยน้ำสามใบ ไสขุ่น แกล แเบญกานี พิมเสน
เสมอภาค ทำเป็นจลุดบั้งแห้งไว้ ละลายน้ำกระดอมกินหายแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่งให้เอาเทียนทั้งห้า ตรีกภูก สิ่งละส่วน ดอกจันท สองส่วน กาฬพลูสามส่วน ลูกจันท
สี่ส่วน ทำเป็นจลุดบั้งแห้งไว้ ละลายน้ำกาฬพลูต้มกินหายหนักแล ฯ

ที่นี้จะกล่าว ปัตละยวาทอติสาร ปัจจุบันกรรม เป็นคำรพ ๓ บังเกิดเบื้องล่าง กล่าวคือวาโยพัต กำเรียบ ซึ่งคู
เสมหะมิให้คุ่มกันเข้าได้ อูจาณะนั้นกสำแดงโทษเปนสีขาว ดุจจะน้ำเข้าเซ็ด มีกลิ่นดุจจะ อาศพนาวาโธรม ให้ลงไหล
ไปมิได้ว่าง บริโภคอาหารมิได้ให้เอาเจียนแต่ขละ ให้ตัวเนื้อนั้นเด่นแลเกิดสะอึกถ้าจะแก้ให้ช้ายาต่อไปนี้ ฯ ท่านให้
เอาผลผักชีทั้งสอง ชิงแห้ง ดีปิล สิ่งละส่วน หัวหมู ๒ ส่วน ตำแยเครือ ๓ ส่วน มะตูมอ่อน ๔ ส่วน ต้มให้กินแก้อา
ให้จำเริญเพลิงธาตุหนักแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่งท่านให้เอา เจตมูลเพลิง ชะพลู สาคู มหาหิงค์ สิ่งละส่วน ชิงแห้งสองส่วน หัวหมู
สามส่วน มะตูมอ่อน เมล็ดโมกมัน สิ่งละส่วน ทำเป็นจลุดบั้งแห้งไว้ ละลายน้ำกระสายอันควรแกโรครกินแก้อุทรวาต
หายหนักแล ฯ

◎ อีกขนานหนึ่งท่านให้เอา มะตูมอ่อน เมล็ดโมกมัน หัวหมู สิ่งละส่วน เชือกเข้าตายดิบสองส่วน ตรี
กะฎก พอราพัต ต้มกินหายวิเศษหนักแล ฯ

๑๑ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา ตรีกะถึก มหาหิงคุ ว่างน้ำ เกลือสุวิภา เกลือวิหุน เสมอภาคย์ ทำเป็นจุล บดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำแก้หทัยม ินแก้ร้อนแลจําเรื้ออาหาร และบำรุงเพลิงธาตุดีนิกแล ฯ

๑๒ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา จันทั้งสอง ลูกเบยกานี กํายาน สุพรรณธัน ตรีภูก ึ่งละส่วน สี่เสียดทั้ง สอง ึ่งละสองส่วน ทำเป็นจุล บดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำครั้งกินหทัยม ินนิกแล ฯ

ที่นี้จะกล่าว กุณิยาวาตอดิสาร ปัจจุบันกรรม เป็นเคารพ ๔ ลมกอนี้บังเกิดอยู่นอกไส้พดแต่เพียงตลงไปทวาร หนักแลเบา ในเมื่อจะให้โทษนั้น ประสมสนกันเข้าเป็นก้อนในท้อง แต่ว่าอยู่นอกไส้ ะทำให้ลงท้องเหม็นคาว แต่มิได้ปวดมวน อยู่ๆ ก็ลงมาเอง เหตุว่าลมกอนี้ เป็นเจ้าของทวารมิได้หยุดทวารไว้ได้ สมมติว่าทวารเปิด ดุจะกล่าวมานี้ ถ้าจะแก้ท่านให้ช้ยาต่อไปนี้ ฯ

ท่านให้เอา โกฎิทั้งห้า เทียนทั้งห้า ึ่งละส่วน กะเทียม การบูร มหาหิงคุ ึ่งละสองส่วน ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน ว่าง ร้อนทอง กะทือ กะชาย ข่าตาแดง ลูกจัน กานพลู ลูกเบ้ญกานี ผินตัน ลูกมะตูมอ่อน ึ่งละสี่ส่วน ทำเป็นจุล บด ปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำมะรุมกินหทัยแล ฯ

๑๓ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา กฤษณา กะลํ้ากัก ขอนดอน เนื้อไม้ จันทั้งสอง โกฎิทั้งห้า ึ่งละส่วน ลูกจัน ะรวาน กานพลู ใบกะท่อม เปลือกกะทุมขี้หมู ผางเสน ลูกปราย ครั้ง เปลือกมะขามขบ ใบกะพังโหม ึ่งละสองส่วน ทำเป็นจุล บดปั้นแห้งไว้ละลายน้ำดีปลีต้มกินหทัยแล ฯ

๑๔ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา ว่างน้ำ แก้วหุม ลูกกะดอม ลูกโหระพา ใบจันทอม ลูกจัน สมุลแว้ง อบเชย การบูร น้ำประสารทอง เสมอภาคย์ ทำเป็นจุล บดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำฝางต้มกินหทัยแล ฯ

๑๕ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา โกฎิสอ โกฎิขมา เทียนดำ เทียนขาว ลูกจัน กานพลู กํายานทั้งสอง เสมอภาค ทำเป็นจุล บดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำปูนใสกินหทัยแล ฯ

อดิสารที่กล่าวมาแล้วนี้ รักษายากนัก ฯ
ที่นี้จะกล่าว โกฎิจาจะยวาต อดิสาร ปัจจุบันกรรมเป็นเคารพ ๕ ลมจําพวนี้เสียดสัตว์ทั้งหลายในลำไส้ ถ้าพดมิได้ ตลอดเมื่อใด ย่อมให้ลงไป บริโภคสิ่งอันใดก็เป็นสิ่งนั้นออกมา สมมติว่าไส้ตรง ลมกอนี้พดจําจะปัสสาวะ ให้ลงสุ คุดตะทวาร ฯ ก็เปิด ลมกับทวารหากู้กันเอง ถ้ามิได้รู้ตราบใด อากกรก็แปรไปต่างๆ ดุจะกล่าวมาแต่หลังนั้น ถ้า จะแก้ท่านให้ช้ยาต่อไปนี้ ฯ ท่านให้เอา โกฎิสอ โกฎิเชียง โกฎิกระดุก โกฎิหัวบัว โกฎิพุงปลา ลูกสมอเทศ ลูกสมอ ไทย ชิง พริกไทย ดีปลี กะทือ ไพล ว่างร้อนทอง ว่างนางคํา การบูร ลูกจัน มหาหิงคุ เสมอภาคย์ ทำเป็นจุล บดปั้น แห้ง ไว้ละลายน้ำแกลต้มกินหทัยแล ฯ

๑๖ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา ชะพลู ชิง กล้วยน้ำ สคาน เจ็ดมูลเพลิง แก้วหุม ว่างน้ำ ขมิ้นอ้อย ดีปลี ลูกสมอ น้ำระสารทอง พริกไทย กะทือ ไพล หอม กะเทียม มหาหิงคุ เสมอภาคย์ ทำเป็นจุล บดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำร้อนกินหทัยแล ฯ

๑๗ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา โกฎิสอ โกฎิกระดุก โกฎิเชียง โกฎิหัวบัว โกฎิพุงปลา เทียนตาตักแดน เทียนยาวพานี เทียนดำ เทียนเข้าเปลือก ลำพันแดง ลูกมะตูมอ่อน ว่างน้ำ ผิวมะกรูด ลูกกะดอม กฤษณา เนื้อไม้ จันท์แดง จันท์ขาว กะลํ้ากัก เสมอภาคย์ ทำเป็นจุล บดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำอ้อยแดงกินหทัยแล ฯ

๑๘ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา สมอฝ้ายอ่อน ใบฝ้ายแดง ทางตาน เปลือกไม้แดง เปลือกเพกา เปลือก มะกอก เปลือกหว้า ึ่งละส่วน เปลือกขี้ไต้ยา เปลือกผินตัน เทพธारा ึ่งละสองส่วน ไพลสี่ส่วน ทำเป็นจุล บด ปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำมะตูมกินหทัยแล ฯ

ที่นี้จะกล่าว อุตตราวาท อติสาร ปัจจุบัณกรรม เป็นเคารพ ๖ เกดแต่กองวาโย ๑๖ จำพวก เป็นลมเบื่องบนทั่วไป
ทุกแห่ง อันมีแจ้งอยู่ในพระคัมภีร์ชะวะดาลโน้นแล้ว ในที่นี้จะว่าแต่สิ่งเดียว มีอาการอยู่ตี่ๆ ก็ให้ลงไป แพทย์วางยา
มิต้องกลายไปให้ปวดมน เป็นมูกเลือดสมมุตว่าเป้นบิต ถ้าจะแก้ท่านให้ไชยาต่อไปนี้ ๗

ท่านให้เอา โภฏีทั้งเก้า เทียนทั้งห้า สมอทั้งสาม มขามป้อม จันทน์ทั้งสอง กฤษณา กะลำภัก ขอนดอก ลูกจัน ดอก
จัน พริกไทย เบนจกุน หัวหมู กระจวาน อบเชย สมุลแว้ง ชะลูด แก่นสน สักชี รากไคร้เครือ ลูกกะตอม ลูกผักชี
ชะเอมเทศ น้ำประสารทอง เปราะหอม ลูกราชตัด ลูกสารพัดพิษ แฝกหอม หญ้าตีนนก ดอกพิกุล เกสรบุณนาค
เกสรสารภี เกสรบัวหลวง เสมอภาคย ทำเป็นจุลปลดปั่นแห้งไว้ละลายน้ำกระสานอันควรแก้โรคมกินหายแลฯ

๑๑ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา โภฏีหัวบัว โภฏีขมา โภฏีสอ โภฏีน้ำเต้า โภฏีกระตูก โภฏีจุฬาลำภา เทียน
ดำ เทียนขาว เทียนเยาวะพานี เทียนดาตักแตน เทียนเข้าเปลือก จันทน์แดง ระย้อม จันทน์ขาว พิศนาค ราก
ไคร้เครือ ชะลูด แก่นสน ลูกมะตูมอ่อน สค่าน บอระเพ็ด ลูกจัน ดอกจัน สมุลแว้ง เสมอภาคย ทำเป็นจุลปลด ปั่น
แห้ง ไว้ละลายน้ำแทรกพิมเสนกินหายแลฯ

๑๒ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา จันทน์แดง จันทน์ขาว ดอกพิกทอง ดอกบวบ เกสรบุณนาค เกสรสารภี
สิ่งละส่วน เกสรบัวหลวง สองส่วน ทำเป็นจุลปลดปั่นแห้ง ไว้ละลายน้ำจันทน์ แทรกพิมเสนกินหายแลฯ

จบอติสารวรรค ๑๑ แต่เพียงนี้ ๗

ต่อไปนี้จะกล่าวลักษณ อติสารวรรคซึ่งเป็น ประเภทผิดสำแดง ๔ ประการนั้น ๗

คือ เสมหะอชิตธาตุ อติสารฯ

คือ ปิตตะอชิตธาตุ อติสารฯ

คือ สันนิปาตธาตุ อติสารฯ

อชิตอติสาร เกิดด้วย ๒ ประการ คือ กินอาหารผิดสำแดงประการหนึ่ง เพื่อกินยาผิดกับโรคประการหนึ่ง รวมเป็น
สองประการดังจะกล่าวต่อไปนี้ ๗

ที่นี้จะกล่าว เสมหะอชิตธาตุ อันเป็นอติสารผิดสำแดง เคารพ ๑ บังเกิดเพื่อบริโภคนยาแลของกินกมดี อันมิควรแก้
ธาตุโรค มักกระทำให้ลงในเวลาเช้า มีอาการให้ คอแห้ง แลอกแห้ง ให้สีอุจจาระนั้นขาว มีกลิ่นคาวระคนด้วย
ประเมหะเป็นเปลว แล้วให้ปวดคุดทวารเป็นกำลัง ถ้าแก้มิพั้งพั้นกำหนด ๑๒ ราตรีไป ก็จะเข้ามธุธาตอติสาร
จัดเป็นปถมอติสารชวน ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในเสมหะอชิต ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๗

ท่านให้เอา ตรีภัก หัวหมู ผลมะตูมอ่อน ผลตะบูน ผลเบญจกานี การบูร ยางตะเขียน น้ำประสารทอง สิ่งละส่วน
เขาควายเผือกเผาสองส่วน เจ็ดมูลเพลิงสี่ส่วน สค่านแปดส่วน รากชะพลูสิบสองส่วน ทำเป็นจุลปลดปั่นแห้ง
ไว้ละลายน้ำมะแว้งเครือ แทรกพิมเสนกินหายแลฯ

๑๓ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา โภฏีสอ โภฏีกระตูก โภฏีหัวบัว เทียนดำ จันทน์ทั้งสอง ว่านร้อนทองเนระภูสี ครั้ง
ฝางเสน ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน สิ่งละส่วน กานพลูสี่ส่วน ทำเป็นจุลปลดปั่นแห้ง ไว้ละลายน้ำ เปลือกกะทอน แทรก
พิมเสน กินแก้เสมหะอชิตอันบังเกิด แต่สำแดงธาตุกับสำแดงโรค แลแก้คุดติสารวรรค ๑๑ ประการนั้น ๗

ที่นี้จะกล่าว ปิตตะอชิตธาตุ อติสาร อันเป็นอติสารผิดสำแดง เป็นเคารพ ๒ บังเกิด เพื่อบริโภคนยาแลของกินกดี อัน
มิควรแก้ธาตุโรคมักกระทำให้ลงในเวลากลางวัน มีอาการให้ร้อนในอกแลให้สวิงสวาย ทิวโหยหาแรงมิได้ ให้ตัวร้อน
ให้จับดูจใช้ลาดสาตสันนิบาต สีอุจจาระนั้นแดงแลให้ร้อนตามลำช่วงทวาร ขึ้นไปตลอดถึงทรวงอก มีกลิ่นดังปลา
เน่า ให้ปากแห้งคอแห้ง มักอาเจียน บริโภคนอาหารมิได้รู้รส ถ้าแก้มิพั้งพั้นกำหนด ๗ ราตรีไป ก็จะเข้ารัตตะธาต
อติสาร จัดเป็นทุติยอติสารชวน ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในปิตตะอชิตตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ ๗

ท่านให้เอา ผลจัน ดอกจัน คำฝอย กายาน ผลพิลังกาสา ผลสารพัดพิษ เปลือกปะโลงแก่นขนุน แกล่ ไพล กะชาย
สิ่งละส่วน เทียนดำสองส่วน ใ้หมากดิบสี่ส่วน กะเทียมกรอบสิบเจ็ดส่วนทำเป็นจุลบัดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำเปลือก
สะเดาต้ม แทรกพิมเสนกัน แก้ปิตตะอิมอันบังเกิดแต่ผิดสำแดงนั้นหายแลฯ

๑๑ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา เปลือกฝิ่นต้น เปลือกทองหลางใบมน เปลือกแคแดง เปลือกขนุนลมุด
ใบกะท่อม ผลกระวาน ผลเร่ว การบูร ผลโคณฑิสอ ผลผักชีทั้งสอง หอมแดง กะเทียม สิ่งละส่วนว่านน้ำสองส่วน ทำ
เป็นจุลบัดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำรากยอตัดต้ม แทรกพิมเสนกินหายแลฯ

๑๒ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา เปลือกสนพรัานางแอ เถามวกทั้งสอง ว่านมหาเมฆ ผลกะดอม น้ำประสาร
ทอง ดีปลี สิ่งละส่วน เปลือกมะเดื่อชุมพรสองส่วน ทำเป็นจุลบัดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำรากเทียนต้ม แทรกพิมเสนกิน
หายแลฯ

ที่นี้จะกล่าว วาตะอิมธาตุดิสาร อันเป็นอติสารผิดสำแดง เป็นเคารพ ๓ บังเกิดเพื่อบริโภคยาแลของกินก็ดี
อันมิควรแก่ธาตุโรคมักกระทำให้ลงเมื่อเวลาพลบค่ำ มีอาการให้ท้องขึ้นและแน่นอกขัดใจให้คลื่นเหียนให้อาเจียน
แต่ลมเท้าเย็นมือเย็น บริโภคอาหารมิได้ให้คอแห้งผาก สีจจระนั้นคล้ำ มีกลิ่นอันเปรี้ยวเหม็นยิ่งนัก ถ้าแก้มิฟังพัน
กำหนด ๑๐ ราตรีไป ก็จะไปจันธาตุดิสารจัดเป็นตะตียะอสาระชวณ ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในวาตะอิม
ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ฯ ท่านให้เอา รากคันทรง รากตานหมอน รากพุ่มเสียงทั้งสี่ รากกระทู้ขี้หมู เปลือก
ไม้แดง อบเชย สักชี ผลจัน ตรีภก สิ่งละส่วน ขมิ้นอ้อย สีเสียดทั้งสอง สิ่งละสองส่วน กานพลูสี่ส่วน กะเทียม
กรอบหกส่วน ทำเป็นจุลบัดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำกระสาย อันควรแก่โรคให้กิน แก้ววาตะอิมอันบังเกิดแต่ผิดสำแดง
นั้นหายแลฯ

๑๓ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา รากโพบาย รากมะเดื่อดิน ช่าตัน กรุงเขมา ระย่อม พิศนาคสิ่งละส่วน
เบญจกานี ตรีภก สิ่งละสองส่วน ไพลสามส่วน จันทเทศสี่ส่วน ทำเป็นจุลบัดปั้นแห้งไว้ละลายน้ำเกสรบัวหลวงต้ม
แทรกพิมเสนกินหายแลฯ

๑๔ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา ผลยางใ้หมากดิบ ผลกระวาน ใบกระวาน จันทนแดง ผลผักชีทั้งสอง
พรหมผักกาด รากมะกอก สิ่งละส่วน ฝางเสน เปลือกมะขามขบ เปลือกผลทับทิมอ่อน สิ่งละสองส่วน ตรีภกสาม
ส่วน ใบจันหอมสี่ส่วน ทำเป็นจุลบัดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำใบเทียบต้ม แทรกพิมเสนกินหายแลฯ

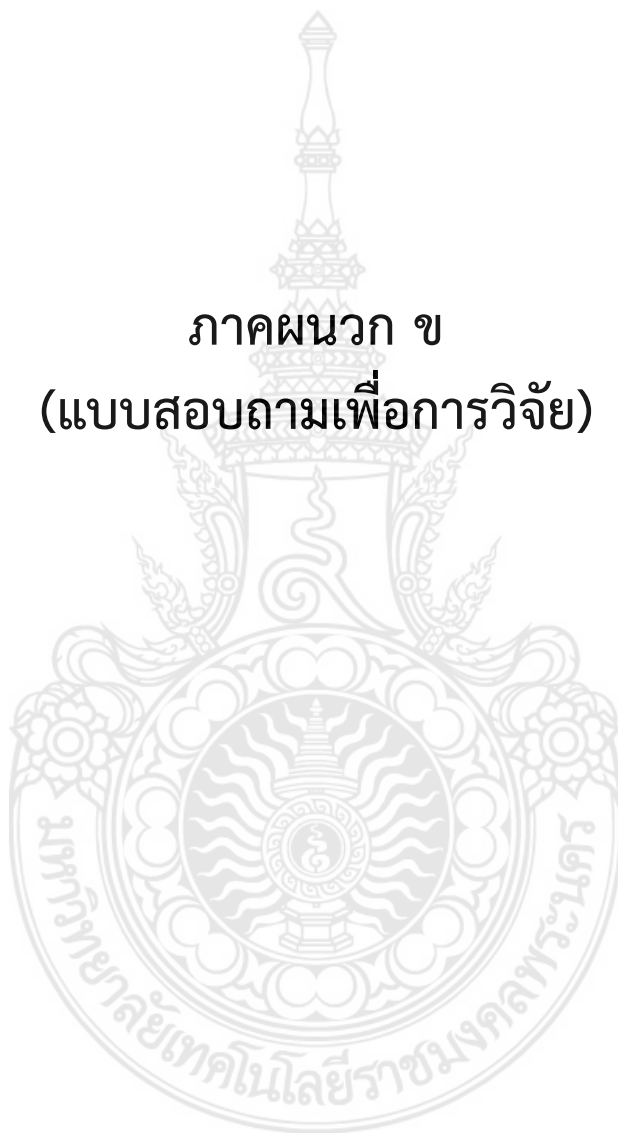
ที่นี้จะกล่าว สันนิปาตอิมธาตุดิสาร อันเป็นอติสารผิดสำแดง เป็นเคารพ ๔ บังเกิดเพื่อบริโภค ยาแลของกินก็ดี
อันมิควรแก่ธาตุโรค มักกระทำให้ลงเมื่อเวลากลางคืน มีอาการให้แน่นหน้าอกและหายใจสั้น ให้จับสะดือร้อนส
ท้านหนาว ให้ตัวร้อนแลเท้าเย็น ให้ลงมิได้สะดวก สีจจระนั้นดำแดง ชาวเหลืองระคนกัน มีกลิ่นอันโขงเหม็น
ยิ่งนัก แล้วทำให้ซัดปะสาวะเดินมิได้สะดวก ถ้าแก้มิฟังพันกำหนด ๒๙ วันไป ก็จะไปจันธาตุดิสารจัดเป็นจัตตะอะติสาระชวณ อันเนื่องอยู่ในปัญจมะชวณนั้น ถ้าจะแก้ให้แก้แต่ยังอยู่ในสันนิปาตอ
ิม ตามอาจารย์กล่าวไว้ดังนี้ฯ ท่านให้เอา รากกล้วยดิบ รากยกทั้งสอง เปลือกโลด รากชิงชี เปล้าทั้งสอง โกฎิทั้ง
ห้า เทียนทั้งห้า จันทนทั้งสอง เบญจกานสิ่งละส่วน เปลือกฝิ่นต้นสิบเก้าส่วน ทำเป็นจุลบัดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำ
เปลือกกระทู้ขี้หมู ต้มแทรกพิมเสนกิน แก้วสันนิปาตอิมหายแลฯ

๑๕ อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา โกฎิทั้งห้า เทียนทั้งห้า ผลจัน ดอกจัน กระวาน กานพลู แฝกหอม มะตูม
อ่อน ผลผักชี เปลือกโมกมัน แก่นสน ฝางเสน กะเทียม ลำพันแดง พริกไทย ผิวมะกรูด เปลือกโลด ผลมะแว้งทั้ง
สอง เบญจกาน สิ่งละส่วน ผลจันเทศสิบหกส่วน ทำเป็นจุลบัดปั้นแห้ง ไว้ละลายน้ำเปลือกขี้ไต้ต้ม แทรกพิมเสนกิน
หายแลฯ

อีกขนานหนึ่ง ท่านให้เอา รากตุ้มกาทั้งสอง ขมิ้นเครือกะทือ ไพล เบญจกุน สิ่งละส่วน ไบกรดสิบส่วนทำ เป็นจูลบดปั้นแท่ง ไว้ละลายน้ำขมิ้นชันกินหายแลฯ จบตisarวรรคผิดสำแดง แต่เพียงนี้
ที่มาข้อมูล : หนังสือ "หมอพร หมอเทวดา" นายพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เรียบเรียงโดย พลเรือตรีกรีธา พรธนะแพทย์

ภาคผนวก ข
(แบบสอบถามเพื่อการวิจัย)

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค

คำชี้แจง แบบสอบถามฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินคุณค่าของคัมภีร์อติสาระวรรค

ขอความกรุณาผู้ตอบแบบสอบถาม ตอบแบบสอบถามฉบับนี้ให้ครบทุกข้อตามความคิดเห็นของชาวบ้านชุมชน นางเล็งให้มากที่สุด พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลนำมาส่งเสริม พัฒนา คัมภีร์อติสาระวรรค

แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 รู้จักคำว่าอติสาระวรรคหรือไม่

ตอนที่ 3 ความศรัทธาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขต
อุดมศักดิ์

ข้อมูลของผู้เข้าร่วมวิจัยจะถูกเก็บรักษาไว้เป็นความลับ และไม่เปิดเผยต่อสาธารณะ โดยผลงานวิจัยนี้จะถูกนำมาใช้เพื่อเผยแพร่คัมภีร์อติสาระวรรค

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลง หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

1. เพศ

ชาย

หญิง

2. อายุ.....ปี

3. อาชีพ

4. ยินดีให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์ผ่านทางโทรศัพท์ใช้เวลา 5-10 นาที

ยินดี

ไม่ยินดี

5. ถ้าท่านยินดีให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก โปรดระบุเบอร์โทรศัพท์เคลื่อนที่เพื่อนักวิจัยจะได้ติดต่อกลับ

ยินดี

ไม่ยินดี

6. ท่านรู้จัก “คัมภีร์อติสาระวรรค” หรือไม่

รู้จัก

ไม่รู้จัก

7. ท่านรู้จัก “ตำรายาของเสด็จเตี้ย” หรือไม่

- รู้จัก
- ไม่รู้จัก

ตอนที่ 2 ความศรัทธาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

คำชี้แจง โปรดเลือกช่องว่างที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน เพียงช่องเดียว โดยพิจารณาตามค่าน้ำหนักคะแนน ดังนี้

- 5 หมายถึง ผู้ตอบเห็นด้วยกับข้อความนั้นมากที่สุด
- 4 หมายถึง ผู้ตอบเห็นด้วยกับข้อความนั้นมาก
- 3 หมายถึง ผู้ตอบเห็นด้วยกับข้อความนั้นปานกลาง
- 2 หมายถึง ผู้ตอบเห็นด้วยกับข้อความนั้นน้อย
- 1 หมายถึง ผู้ตอบเห็นด้วยกับข้อความนั้นน้อยที่สุด

ความศรัทธาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า อาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	ระดับความคิดเห็น				
	เห็นด้วย มากที่สุด (5)	เห็นด้วย มาก (4)	เห็นด้วย ปานกลาง (3)	เห็นด้วย น้อย (2)	เห็นด้วย น้อยที่สุด (1)
ด้านหมอพร					
1. ศรัทธาต่อหมอพร					
2. เชื่อภินิหารหมอพร					
3. เชื่อถือมานานแล้ว					
4. เชื่อในความเก่งของหมอพร					
5. เชื่อในความเก่งทางทหารเรือ					
6. เชื่อในการปฎิญา					
7. เชื่อในการใช้คาถา					
8. เชื่อด้านไสยศาสตร์					

ขอบคุณทุกท่านสำหรับความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

ภาคผนวก ค
(แบบฟอร์มบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึกงานวิจัย)

วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจากคัมภีร์อติสาระวรรค

1. ท่านเคยรู้จักคัมภีร์อติสาระวรรคหรือไม่

- เคย
 ไม่เคย

2. ท่านคิดว่าทางคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนครควรจัดกิจกรรมให้บุคคลทั่วไปได้รู้จักคัมภีร์อติสาระวรรคหรือไม่ควร

- ควร ไม่ควร

เพราะ _____

3. ท่านคิดว่าควรนำสูตรยาจากคัมภีร์อติสาระวรรคมาเผยแพร่ ควรหรือไม่ควร

- ควร ไม่ควร

เพราะ _____

4. ท่านเห็นว่าสถาบันการศึกษาควรเผยแพร่องค์ความรู้ด้านสมุนไพรเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม

- เหมาะสม ไม่เหมาะสม

เพราะ _____

5. ท่านคิดว่าการบุคคลทั่วไปศรัทธาต่อเสด็จเตี้ยหรือไม่

- ศรัทธา ไม่ศรัทธา

เพราะ _____

6. การสร้างแบรนด์ยาของเสด็จเตี้ยควรเป็นแบบใด

7. ท่านคิดว่าคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ หรือจากคัมภีร์อติสาระวรรค

ใหม่ สูตรยาเสด็จเตี้ย

เพราะ _____

8. ท่านคิดว่าสูตรยาตัวใดน่าสนใจ

9. ท่านคิดว่าถ้าผลิตสินค้ามาท่านอยากใช้ผลิตภัณฑ์ยาแบบใด

ควร ไม่ควร

เพราะ _____

10. ปัจจุบันทางท่านใช้ยาสมุนไพรหรือไม่

ใช่ ไม่ใช่

เพราะ _____

11. ท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรเกี่ยวกับการต่อยอดคัมภีร์อติสาระวรรค

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นางสาวชฎาพร จีนชาวนา
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss CHADAPORN JEENCHANA
- เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน 3 9305 00-██████
- ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ (พนักงานมหาวิทยาลัย)
- หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก คณะศิลปศาสตร์ มทร.พระนคร
86 ถนนพิษณุโลก แขวงสวนจิตรลดา เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300
โทรศัพท์มือถือ 081 9140588 และ e-mail : chadaporn.j@rmutp.ac.th
- ประวัติการศึกษา
 - ปริญญาตรี ศศ.บ. ศิลปศาสตร์บัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์
 - ปริญญาโท ศศ.ม. ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ (ไทย)
- งานวิจัยส่วนตัว

ปี	สถานภาพ	งานวิจัย
2556	ผู้วิจัย	พุทธศาสนาในอาเซียน: วิเคราะห์ความคิดทางจริยธรรมของพระสงฆ์พม่าผ่านพระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. 2493 (นำเสนอ : ประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 10 พ.ศ.2559 “ประชาคมอาเซียน : โอกาสและความท้าทาย” 24-25 มีนาคม 2559 มหาวิทยาลัยมหิดล)
2557	ผู้วิจัย	พุทธศาสนาในอาเซียน: วิเคราะห์การปกครองระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่ส่งผลต่อพระพุทธศาสนาในสปป.ลาว (นำเสนอ: การประชุมวิชาการระดับชาติด้านบริหารธุรกิจ ราชชมงคลพระนคร วันที่ 16-7 ธันวาคม 2559 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร)
2558	ผู้วิจัย	พุทธศาสนาในอาเซียน: กรณีศึกษาพัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา (ตีพิมพ์วารสารวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ฉบับที่ ปีที่.... มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร)
2559	ผู้วิจัย	พุทธศาสนาในอาเซียน: กรณีศึกษาพัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศเวียดนาม (นำเสนอ: การประชุมวิชาการระดับชาติทางศิลปศาสตร์ประยุกต์ ครั้งที่ 7 วันศุกร์ที่ 18 พฤษภาคม 2561 สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง)
2560	ผู้วิจัย	การเปรียบเทียบพุทธศาสนาในอาเซียน (ส่งวารสารพื้นถิ่นโขง มูล ซี) อยู่ระหว่างการแก้ไข 2562

2561	ผู้วิจัย	การวิเคราะห์บทบาทประเทศไทยด้านการค้าบนเกาะ สิงคโปร์จากจดหมายเหตุกระทรวงต่างประเทศ พ.ศ. 2488-2508 (นำเสนอ: การประชุมวิชาการระดับชาติ ทางศิลปศาสตร์ประยุกต์ ครั้งที่ 8 วันที่ 24 พฤษภาคม 2562 สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้า คุณทหารลาดกระบัง)
2563	ร่วมวิจัย 20%	การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ความเป็นเมือง น่าอยู่

